

26. 57.

U. 57.

Slovanská knihovna

SLOVANSKÁ KNIHOVNA

3186280728

3186280728

8658

Ранко
18 ²⁴/₁₁ 83
178.

М. ГОГОЛЬ.

*Душанько
Мисловоду*

ТАРАСЪ БУЛЬБА.

Перекладъ зъ третёго выданья

8658

дручьмъ заходомъ

Перекладарь М. Д.

ХАРЬКІВЪ.

Печатня Окружного Штаба, Немецька ул., 26.

1883.

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

Дозволено цензурою. Киевъ, 26-го Апрѣля 1882 года.

8228

Посвята В. Х. Се—ови.

М. Л.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1911

1911

І.

„А повернясь-лышень, сынку!... цурь тобі, який ты кумедный! Що се на васъ за попивськи каптанъ? Отакъ у васъ уси въ академії ходять?“

Такою ричтю привитавъ старый Бульба двоухъ своихъ сынивъ, що вчылысь у кыйївській академії, та оце прыйіхалы до батькивської хаты.

Сыны ёго тилькы-що позлазылы зъ коней. Це булы два добрыхъ молодця, дывылысь ще зпидь-лоба, звычайно, якъ ти школяри, що недавно выпущено ихъ изъ школы. Вони булы здоровы та свижи на выдѹ. Ихъ молоды выдѹ вже позаросталы шо-напершымъ пушкомъ, шо ще й брытва не прыторкалась. Дуже збентѣжыло ихъ оте батькивське привитанья, та й стоялы соби нерухомо, уткнувшы очи у землю.

„Стривайте-лышень, тривайте!... дайте мени гараздъ на васъ раздывѣтысь!“ казавъ дали Бульба, повертаючы ихъ: „та яки-жъ на васъ довгы жупаны! отаки жупаны—эге! такихъ жупанывъ ще чортъ

ёго й бачывъ колы на свити! А побижы-лышень кот-
рый, подывлюсь, чы не гёпне, запутлявшысь у полы“.

— „Не шкылюй, не шкылюй, тату!“ промовывъ
на останьни старшый.

— „Дывысь, яка пыха! та чому-жь бы-то й не
шкылюваты?“

— „Та такъ, баць; хочь ты мени й батько, а бу-
дешъ шкылюваты — далеби, попобью!“

— „Ахъ ты сякый-такый сыну! якъ це, батька?“
огризнувъ на ёго Тарасъ Бульба, видступывшысь
на килька ступнивъ.

— „А тожь! За наругу ни на кого не подывлюсь
и никому не лышу!“

— „Якъ-же ты хочешъ зо мною бытысь? хиба
навкулачы?“

— „Та вже якъ-бы тамъ не було“.

— „Нумо, сыну, навкулачы!“ казавъ Бульба, за-
сукуючы рукава: „побачымо, якый зъ тебе вдався
чоловикъ на кулакъ“.

И батько зъ сыномъ, намйсь привитаньня пился
довгой розлуки, почалы одынъ одного стусуваты у
боды, у груди й у поясныцю, то видступаючысь
й озыраючысь, то зновъ прыступаючы.

— „Дывицьця, людонькы: здуривъ на старисть!
зовсимъ зъ глазду зсунувся!“ казала блида та су-

хорлява йїхъ добра маты, стоячы на порози; вона ще й не вспила обняты свойїхъ сынивъ коханыхъ. „Диты до-дому прыйїхалы, бильше ніжъ рикъ, якъ и въ вичи йїхъ бачылы, а винъ не знать що выгадавъ: навкулачкы бытысь!“

— „Ге, та винъ, бачу, гарно бьецця!“ казавъ Бульба, зупынывшысь: „Биг-ме, добре!“ додавъ винъ, трохи оправляючысь: „такъ, що хоч-бы й не куштувати навить! Добрый зъ тебе буде, сынку, козакъ!... Ну, здоровъ бувай, сыну! почоломкаймося!“ И батько зъ сыномъ стали целуватысь. „Гараздъ, сынку, люба дытыно! Отакъ лупцюй и кожного, якъ мене пополуцювавъ: никому не лышы! А все-жь такы, якъ хочь, козаче, а на тоби кумедне убранья! А де що воно за мотузка высе?... А ты, лобуряко, чого стойїшь й рѣкы попускавъ?“ казавъ винъ, обертаючы ричъ до меньшого сына: „чому-жь ты, вракій сыну, не бьесся зо мною?“

— „Ще що выгадай!“ казала маты, обїймаючы тымъ часомъ меньшого сына: „и забреде-жь отаке у стару голову, щобъ ридна дытына та была свого батька! Наче-бъ-то теперенька й до того: дытына молода, килька верстовъ пройїхала, здорѣжылась.... (А цїй дытыни було двадцять литъ знадтомъ, а зрѣстомъ ривно сажень)... ёму теперынька выпочиты-бъ тре-

ба зь дороги на дозвільли, попойісты чоґо, а винь бытысь намагаецьця!“

— „Э, та ты, бачу, мамій, пестунець!“ казавъ Бульба. „Не слухай, сынку, матери: вона баба, вона ничогісенько не тјаме! Яке вамъ пестуваньня! ваше пестуваньня—чысте поле та добрый кинь—отъ ваше вестуваньня! А ось бачыте оцю шаблю? Оце ваша маты! То все—казна-що, чымъ натовкмачуютъ вамъ головы: и академіі, й вси оти кныжкы, граматкы, хвылоздохвіі, все це—покыдэць! Про мене—начхаты на усе оте!“ Кажучы се, Бульба до-ряду додавъ таке слово, що незвычайно ёго гóлосно й казаты. „Отъ краце на тимъ тыжни я васъ на Запорожжа вьржаю. Отъ де наука! Отамъ ваша школа! Отаменькы тилькы й наберетесь розуму!“

— „И тилькы оце усёго тыждень йімъ и дома буты?“ казала жалібно кризь слёзы сухорлява стара маты: „не доведецьця йімъ, сердешнымъ, и погуляты, не прыйдзецьця й хаты риднойі гараздъ дізнаты, не доведецьця й мини на йіхъ надывытысь!“

— „Годи, стара, годи скыґлиты! не на те козакъ здався, щобъ съ бабами ялòзытысь! ты-бъ йіхъ сховала соби нидъ пелену та й сыдила-бъ на йіхъ, якъ квочка на яйцяхъ! Ось иды-лышень краце та мерщій ставляй намъ на стиль усе, що тамъ у тебе ё!“

Не треба намъ пампушо́къ, мыдяны́кѣвъ, макovyкѣвъ та й инчы́хъ пундыкѣвъ: цушъ намъ цілого барана, ко́ву, медѣ сорокорѣшні! а на́дто горилкы, та чы чу-ешъ—не зъ выгадкамы горилкы, не зъ озюмомъ та усякымы бабськымы вытребёнкамы, а чистойі, пїнявойі горилкы, щобъ грала й шыпила, якъ скажена!“

Бульба повивъ сынѣвъ свойіхъ у свитлицю, звидѣны прудко выхопылось дьви вродлывыхъ дивчыны-наймычкы, у червоному намысти, котри прычепурялы у хати. Вони лыбонь сполохалысь зъ прыйїзду панычѣвъ, що не лышалаы никому, або-жъ додержували жиночого звычаю: згукнуты таї кынутысь геть прожогомъ, почервонѣшы, зуздрышы парубка; та потимъ ще довго затулятысь рукавомъ зъ сорому. У свитлицы тїй бувъ такый убїръ, якъ до-вподобы было за тыхъ часѣвъ, про вищо тилькы й славы, що натакнѣ кобзарська дума або писня, що вже зрїдка спивають йїхъ на України прылюдне бородати та старѣзны кобзари слипи, до голосу прыграваючы на кобзи, середъ збїрки люду, якъ до-вподобы было за тыхъ важкыхъ воёвѣхъ часѣвъ, колы стали клекотыты на України колотнѣчы воёвы черезъ унію. У хати було чѣпурно, цвѣтною глыною повымазувано. По стинахъ вѣсили шаблы, нагаїкы, ситкы на птыцю, неводѣ й рушныцы, вѣстѣлы, штучно

обробляний ригъ на порохъ, вуздечка на коня й пѣта зъ срібными бляхами. Викна попѣскано маненьки, зъ круглого сывого скла, яки уздрѣшь теперъ хіба тильки що у стародавнихъ церквахъ; кризъ тійі викна не можъ було инѣше й дывытысь, хіба видсунувшы кватырьку. Коло виконъ та дверей поподвожувано червоною глыною. По куткахъ на полицяхъ стоялы глечыкы, пляшкы та сулейі зъ зеленого, сынёго скла, карбѣвани срібни кубкы, позолѣчувани чаркы, усякойі роботы: венецькойі, турецькойі, черкеськойі, що усякымы способама опынылысь у Бульбыній свитлыци, черезъ трети, четверти руки,—що було свитова ричъ у те хвацьке врѣмня. Берестови лавы навкругъ по-пидъ стинамы; великый стиль пидъ образами на покути; широка груба зъ квичастого та крапчастого кахлю, зъ запичкомъ, закапѣлками й лежанкою. Оце все булы обожъ парубкамъ свидѣми речи, бо вони що-року нрходылы у жныва до-дому,—прыходылы, бо ще не малы соби коней та й звычайу не було, щобъ школяри йіздылы вѣрхы. У йіхъ булы тилькы довги чупрыны, за котри коженъ козакъ збрѣйный мавъ право помняшкуруты школяра. Тильки на приконѣччи вчытытя йіхъ Бульба пославъ йімъ пару молодыхъ жеребцивъ зъ свого табуна.

За-для прыйїзду синивъ Бульба зъ радощивъ ка-
завъ поклыкаты усю полкову козацьку старшыну,
хто тилькы домувавъ; та якъ прыйшло двоє и оса-
уль, Товкачъ Дмитро, давній ёго товаришъ, то винъ
заразъ показавъ йїмъ синивъ, прымовывшысь: „Объ
подывицьця-лышень яки соколы! Я йїхъ не заба-
рюсь на Сичь вырядыты!“ Гости поздоровылы Буль-
бу и обокъ молодыкывъ та казали, що вони добре
дило роблять, — що немає кращойї науки молодце-
ви надъ тую Сичь Запорозьку.

— „Ну-те-жъ, панове-братове, сидайте за стіль, де
хто вподоба. Нумо, сыны-соколы, найсампередъ вы-
пиймо горилкы!“ Такъ казавъ старій Бульба. „Боже
благословы! бувайте живи та здорови, орлы мойї, со-
колы! и ты Остапе, и ты Андрию! дай, Боже, щобъ
вамъ на вїйни хвортїна служыла! щобъ бусурменивъ
былы, туркивъ добре шарпалы и татаркѹ гараздъ куєв-
дылы, а колы й ляхы почнуть що на нашу виру лыхе
зачынагы, то й ляшвы тежъ выдчыпного дайте. Ну,
пидставляй, сыну, чарку... А що, гарна горилка? А
якъ-пакъ по-латыни горилка?... Не шо-ж-бо-то-й-що;
сыну!... дурній булы латынцы! вони й не знали, чи йе
на свити горилка. Якъ-пакъ того прозывали — бодай
ёго! — що латынцямъ вїрши складавъ? зъ мене пась-
макъ абы-якый, то й не зваю: Порацїй, чы шо?“

— „Чы ба!“ погадавъ соби старшый сынъ, Остапъ:
„усе зна буйвикъ, а ще й лычкуецця“.

— „Мабуть архимандрытъ не дававъ вамъ и по-
нюхаты навить горилкы!“ простягъ Тарасъ ричь
дали. „А признайтесь, диты, чы добре васъ патё-
жылы свижою березою по спыни та й по всёму, що
ни ё у козака? А, мо', якъ вы, бачъ, вже черезъ край
поразумнйшалы, то васъ, мо', й тее, и нагаймы ча-
стувалы? десь не по суботахъ тилькы, а перепада-
ло й у середу, и въ четвергъ?“

— „Ничого, тату, згадуваты! то вже колышня ричь,
мынулося!“

— „Хай тепера сыжнецьця!“ промовывъ Андрій:
„хай теперенька хто зачепе; ось нехай тилькы пот-
кнецьця яка негідь, татарва—знатыме, що воно ё
за ричь козацька шабля!“

— „Добре, сынку, Биг-ме, добре! Отъ такъ по ко-
зачи! Та вже якъ на те пишло, то й я зъ вами
пойду, присяй-Вогу, пойду! Якого гаспеда мени оту-
тенька выгядаты? щобъ я зробывсь домонтарёмъ,
гречкосіёмъ, чабаномъ, свынарёмъ, а чы бабіёмъ—
та хай вони посчезнуть! Я—козакъ-воля, не хочу!
То щò, шо нема вйны? Я такъ соби зъ вами пойду
на Занорожжа—погуляты,—далеби, пойду!“ Старый
Бульба потроху распалувавсь, расхджувавсь та на

останьци зовсімъ розлютувався; уставъ за столу, підбадьорився та й тупнувъ ногою, додавши: „завтра-жъ и поїдемо! нема чого длятись! Якого биса мы отуть высидимо? На що намъ здалає оця хата? на вищо намъ оце усе? на якого гаспеда оци горшки?“ Це проказавшы, винъ почавъ быты й шпурляты горшкы й пляшкы.

Бидолашна стара маты, вже привычавшысь до такихъ вчынкывъ свого чоловіка, сумно дывылася, сідячы на лави. Вона не зважылася промовыты ани жє; але-жъ якъ учула про тяжкый йій прысудъ, не здужала здержаты слізъ; поглянула вона на диты, що черезъ ничъ прыпадало йій растаньня зъ ными,—та й нихто не скаже, ни перекаже невымовнойі ваготы тіейі тугы, що, здавалось, мыхтыла у йійі очахъ та на корчаво сципленихъ вустахъ.

Бульба бувъ дуже упєртый чоловікъ. У ёго була вдача зъ тыхъ саме вдачывъ, що могли скластьсь тилькы у тяжке пьятнадцяте столитьта, у кочуючому, неосєлому кути Европы, у те эле-тяжке урємня, якъ покьнута свойімы князямы Украйину зруйнували, до цуры выпалылы хыжи татары, невыцнно на ню налитаючы,—у тую непєвну добу, якъ збувшысь ридного куриня, ставъ тутъ чоловікъ видважлывый,—якъ оселявся винъ безпєшне на пожджы-

щахъ, на руйінахъ, нидь окомъ страшнымъ сусидамъ-хыжакамъ та повсякчасній опасци, понявсь зъ йимъ, звыкъ простисинько дывытысь йимъ у вичи, не лякаючысь, зневйрывшысь навить, чы й ё на свити яка лякуча ричь;—за тыхъ часивъ. буявыхъ, якъ воёвымъ рѣздротомъ поняло спокон-вику тыху натуру славьяньську та й зплодылось козацтво—широкій рѣзмахъ вильнойі, розлогойі натуры украинської;—тоди саме, якъ по прыбырѣжжахъ, перевозахъ, по болоньяхъ густо вродыло козакивъ, що й лику йимъ не було! Тымъ-то й смилякы товаришы йіхъ малы право одказаты султанови, котрый забажавъ дызнатысь, чы велика йіхъ сыла: „А хто йіхъ зна! у насъ йіхъ пороскыдано по всихъ усюдахъ: у насъ де кракъ, тамъ козакъ, а де байракъ, то тамъ гляды й сто козакивъ—козацькому роду нема переводу!“ Це справди була надзвычайна проява украинської сылы: йійі сплодыло невсыпуще лыке лыхо. Намись прежнихъ удйливъ та мистечокъ, у котрыхъ було повно псѣрныкивъ та ловцивъ, замисъ полѣкнязькивъ, що, пануючы, ворогувалы про-мижъ себе та торгувалы городамы, постѣлы гризни сѣла, курини зъ окѣлыцями, зимовныкы, спйлчени про-мижъ себе гуртовою онаскою та зненавистю до нехрещеныхъ хыжакивъ. Усимъ черезъ егѣрію сви-

дѣмо, якъ йїхъ невсыпуще жытьтѣ злыдѣнне, повсе-
часни колотнѣчи зъ ворогамы, зарятувалы Европу
видъ невпѣннихъ налѣтивъ татарськихъ, що навѣ-
жувалысь зруйнувати йїї. Ляцьки королї, що зро-
былысь намїсь удильныхъ князївъ обладарямы надъ
оцымы розлогымы, якъ море, степамы, хочъ облада-
рямы далековы й малосылымы, склялы цину коза-
камъ и зрозумилы, яка корысть зъ такого буйвого
войцького жытьтѣ. Вони й сами потуралы ёму
й здохочувалы до такого ладу. Пидъ йїхъ облядою
далекою гетьманы, що выбирани булы змижы са-
мыхъ козакївъ и самымы-жъ такы козакамы, до-
далы ладу, переробывшы оти окдыци, курїни на
полкы та паланкы *). Це не було впорядковане, зй-
бране вїйско, ёго-бъ нїхто не прыздривъ; але якъ
прыпаде вїйна та спїльний зрухъ, то не бильшѣ
якъ за тыждень, коженъ стававъ на конї збрѣйно,
взявшы у короля платы тыльки йїденъ червинець,
и за два тыжни згромѣджувалось таке вїйсько, яко-
го несѣла була - бъ вѣстачыты ани якымы некруць-
кымы наборамы. Мынувсь походъ — козакъ зновъ вер-
тавсь соби до темныхъ лугивъ, до степивъ, на по-

*) Паланкою звалась осѣла округа на запорозькихъ степахъ, въ теле-
решній Катеринославщини, Херсонщини, вона була завбыльцкы зъ теле-
решній повитъ або уїздъ. У кожній паланци жыла запорозька старшина,
наслана зъ Сичи. М. Л.

дніпрянськи перевози та забрѣды-кѣрды рыбальчыты, хлиборобывъ, броварювавъ, вѣнныкувавъ, торгувавъ, та й бувъ соби вильный козакъ! По правди тодишни чужоземци дывувалысь надвычайнѣй кибѣтливости козачѣй. Не було того ремѣства, щобъ ёго козакъ не знавъ: накурты горилкы, зробты воза, наробыты пороху, справытысь за коваля чы за слѣсаря, а надто—пѣячыты, гуляты на вси заставки, якъ пидъ сылу одному тилькы козакови-українѣнцевѣ—усе оце було ёму зручъ. Опрѣчь реѣстровыхъ козакѣвъ, що малы за свою повиннисть выражатысь на вѣйну, можно було, пидъ часъ великойї потреби, набраты по всякъ часъ чы-малу сылу й охочыхъ: треба тилькы осауламъ пройты торгамы, майданамы по селахъ та мистечкахъ, та на возы рыштѣвани ставшы, погукнуты гучно: „Гей, грубныкы, пичкуры, лѣзныкы, броварныкы, вѣнныкы! годи вамъ по вѣнныцахъ горилокѣ курыты, по броварняхъ пывъ варыты, по лѣзняхъ лазень топыты, по грубахъ, по печяхъ спаты, товстымъ выдомъ мухъ годуваты, спѣнамы сажу потыраты! часъ козацькойї славы добуваты! Гей, вы, чабаны, гречкосѣйї, плугатыри, бабѣйї! а годи вамъ ходыты за плугомъ, сапьянѣци каляючы, та пидшѣлюватысь до женокъ, марно козацькую сылу зана-

пащаючи! гей, часть козацької, лицарської славы, чести добувати!“ И ци речи ставали за багачья, що упаде на сущнякъ. Плугатырь кыдавъ свій плугъ, броварныкы, вынныкы покыдали свої кувы, джыкы, ремесныкъ и крамарь выряжавъ до биса ремество й крамныцю, бывъ горшки въ хати,—и все, що було, сидало на коня збрѣно. Ото-жь за цыхъ часивъ украиньська натура добула соби дужый, шырокий розмахъ та загартованный складъ.

Тарасъ бувъ зъ гурту давнихъ та шырыхъ полковныкывъ: винъ увесь народывсь на вояцьке буйве жыття; вдѣча була въ ёго прѣста, ажъ прыкра. Ляцька подѣя почала вже тоди вызначатись на украиньському панетви. Чы-мѣло насъькой панвы попереймѣло ляцьки звычайї; пышалысь у рѣскошахъ, позавѣдылы буньдѣчну челядь, соколивъ, ловцивъ, позбудѣувалы палѣцы, справлялы бучнї бенкеты. Тарасъ усимъ тымъ гыдувавъ. Винъ любывъ прѣсте козацьке жыття и живъ въ незлѣгоди зъ тымы, що были прыхѣльны до ляхивъ, узываючи йїхъ недѣляшкамы, полыгачамы ляцькымы. Безъ угѣву турбовытый соби, винъ вважавъ себе за оборѣнныка православної украиньської виры. Самоправне прыходывъ винъ у села, де тилькы скѣржывся людъ на прытыскы видъ орандаривъ та на

набавку новыхъ облѣгивъ зъ хаты. Самъ зъ свойими козаками винъ усюды робывъ надъ ными справы, та й поклавъ соби у законъ, що у трѣхъ выпадкахъ доконче треба запобѣгты шабли, саме: якъ комисарѣ не поважали старшинъ козацькихъ та у шанкахъ передъ ными стоялы, якъ надъ вирою знущались та предкивського звичаю не шанувалы, а нарѣшти, якъ ворогамы булы бусурмены, на котрыхъ за славу хрыстьяньську пидняты збрѣю вважавъ винъ за праведну ричь, хочь колы.

Винъ тепера заздальгидь тишывся гадкою, якъ прыбуде до Сичи та казатыме: „Ось подвыицьця-лышень якихъ я вамъ орливъ-соколивъ привизъ!“ якъ покаже йихъ усимъ свойимъ старымъ товаришамъ, загартованымъ у баталіяхъ, якъ зважуть перши йихъ вчынкы у вѣйськовій науци та бенкетуваннни, що тежъ було важлыва ричь у козацтви. Винъ попереу хотивъ бувъ самыхъ йихъ вырядыты до Сичи, але дѣвлячысь на йихъ зелену молодисть, росляivistь, бачучы сыленну врѣду йихъ статуры — загравъ ёго вояцькый духъ, и винъ поклавъ другого-жъ дни й самому рушаты зъ йими, хочь треба цѣго було тилькы черезъ ёго унѣрту вдачу. Винъ вже й клопотався, загадувавъ, выбиравъ коней и збрѣю сынамъ-парубкамъ, навидувався й до стани,

й до коморы; выбравъ найметивъ, що мусылы завтра зъ нмы выражатъсь у дорогу. Осаулу Товкачеви уручивъ свое право и добре наказавъ, шо як-шо подасть яку звистку зъ Сичи, то щобъ не гаючысь, мерцій прыбувавъ зъ свойимъ полкомъ. Хочень бувъ винъ трохи пидъ чаркою й хмиль щегувъ ёму въ голови, оджежъ винъ ничего не забувъ; звеливъ навить коней напоиты та всыпаты йимъ гарнойі чиднойі пшеници, й натомывшысь зъ клопоту, прышовъ у хату.

„Ну, диты, теперъ спаты лягаймо, а завтра робытимемо, шо дастъ Бигъ! Та не стелы намъ, стара, постѣли, не треба намъ ййй: мы спатымемо на двѣри!“

Ничъ тилькы-шо небо окрыла, але Бульба за всиды зарани лягавъ; винъ расплатався на кылыми, укывшысь кожухомъ, бо ничне повѣтря було ядерне, та й те такы, шо Бульба, домюючи, подобавъ теплишь укритысь. Винъ хутко захрищъ соби, а за нымъ и вси у двори,—усе, шо ни лежало по куткахъ, засоплѸ, захропло и замугыкало. Попѣреду всехъ заснувъ воротарь, бо бильшь видъ усихъ дыгнувъ гострогяду за-для прыїзду панычивъ.

Тилькы одна бидолашна маты й не спала. Вона прыпала у прыголовью свойихъ коханыхъ сынивъ,

лежачыхъ поручь, вона розчисувала йімъ грибин-
цемъ неохайно покуєвдени кучери, зрошайчы йіхъ
слизьмы; вона дывылася на йіхъ уся, дывылася на
йіхъ усима свойімы почутыямы, наче уся зробылася
однымы очыма, та й не могла надывытысь. Вона
згодувала йіхъ на свойімъ лѣни, зростыла, вѣкоха-
ла йіхъ, та й тилькы на одну хвѣлыночку баче
йіхъ передъ собою. „Сыны мойі мыли, сыны мойі
люби! що-то буде зъ вами, яка-то зустрине васъ
доля!“ казала вона, и слизьмы йій намылыся брыж-
жѣ, черезъ котри поѣнчало колысь-то прыхорѣше
йійи лице. Та й справди, бидолашна була вона, якъ
и кожна жинка за того хвацького вику. Тилькы
одну хвѣлыну кохалася вона у лѣбошахъ-мылошахъ,
тільки за першого коханнячого палу дивѣчого — та
й годи! далѣ похмѣрый йійи чаривныкъ покидавъ
йійи, змѣнювавъ на шаблю, на товариство, на бенъ-
кетъ козачій. Вона бачылася зъ свойімъ чоловикомъ
на двѣ дни або на трѣ дни за рикъ, а далѣ зновъ
кѣлька литъ про ёго не було нѣякой й чуткы! Та
колы й бачылася зъ нымъ, якъ жылы вони укупи;
що то за жытыя йійи було! Вона терпила всяку
зневѣгу, бѣйку навить, а лѣбощи дознавала, наче-бъ
тільки зъ жалю. За тыхъ часивъ женщины була
якась хѣмерна ричъ мижѣ лыцарымы-бурлакамы,

котрымъ гульбыва Сичь-маты зъ Темнымъ Лугомъ-
батькомъ надалѣ свою похмѹру вдачу. Молодисть
безъ радости мелькнула передъ нею; молоде, на
врѹду прехорѹше лице, ййй биле дно зваблѣве, не-
циловане, немылѹзане завчасу брыжжамы покрылось.
Усе те коханья, почуванья, усе, що ни на є у жи-
ночій натури голѹблячого, жагѹчого, усе те поверну-
лось ййй у одно матырыне чуття. Вона зъ паломъ,
зъ жагѹю, зъ слизъмь вбывалася, якъ тая чайка пидѹ-
драна кыгыче надъ дитьмы свойимы. Ййй синивъ,
коханыхъ синивъ выдерають у нейй, розлучають зъ
нымы на те, щобъ вже николи ййй не бачыты ййхъ.
Бо'зна! мо' у першій-же буйнйй сичи татарынъ зотне
йймъ головы, и вона не знатыме, де лежатыме по-
кынуте биле ййхъ тило, що єго степовѣ птаство
хѣже разкљоє, а за жѹдну краплю ййхъ крови вона
примйла-бъ усю себе виддала. Рыдаючи, у вичи йймъ
дывылася, колы неперемѹжнйй сонъ вже починавъ
склеплѣты ййй очи, та й казала вона соби: „А може
старый хочъ днѹнокъ зѹ двѣ зъ дорогою пидйжде;
десъ винъ тымъ и задумавъ такъ швыдко выряжа-
тысь, що лыгнѹвъ черезъ край...“

Мисяць зъ высѹкосты вже давно освѣчувавъ, повне
сплѣчыхъ, подвйрря, густу купу вербъ та высѹчен-
ный бурьянъ, у котрый пирнѹвъ палисадъ, що отѹ-

чувавъ двірѣ. Вона усе сыдила у головахъ била свойихъ коханыхъ сынивѣ, ни на хвильночку не спускаючи зъ ихъ очей, а про спанья и байдуже! Уже кони, чуючы свитання, полягли на трави, переставшы пастысь; вже верхнє лыстя по вербахъ почало лепетати и лепечуча течія спустилася по лыстяхъ до самого нызу. Вона просыдила до самисинького свиту и ани трохи втомылася, бажаючи навить, щоби ничь проволоклась, яко мѣга, довше. Голосне лошаще ржанья разотнулось зъ степу; червѣни смуги зажарылись по небови.

Якъ ось Бульба прокынувся та й сконывсь. Винь дуже добре усе памятавѣ, що учора звечора загадувавѣ. „Ану, хлопци, годи спаты, часѣ вѣрушыцьця! тра' кони напоиты! А де стара?... мерщій, стара, готуй намѣ що посидаты: дорога далека!“

Бидолашна маты, втратившы й останю надію, сумно почала у хату.

Тымъ часомъ, якъ стара маты зъ слизьмы лагодыла снидання, Бульба загадувавѣ, клопотавсь на стани и самѣ выбиравѣ, яке краще, убранья свойимъ сынамъ.

Школяри дѣ-разу поыначалы: намись покਾਲяныхъ чобитѣ на ихъ булы червѣни сапьянцы зъ срибнымы пидковамы, штаны, завшыршкы зъ Чорне море,

зъ тысячю брыживъ, зборивъ, на золотому очкурі, а до очкура булы попрычиплювани довги реминьди зъ кытыцями та иншыми причандалами до люльки. Жупанъ кармазыновий, зъ сукна ясного, якъ вогонь, пидперизувався квітчастымъ поясомъ; за поясомъ — карбовани турецьки pistols; у золотій обрѣби; шабля бряськотїла, б'ючысь объ ноги. Выдї йїхъ, ще трохы засмалени, здавалося, погарнїшала й побилишала; а молоді чорні вусы теперъ якось дужче вызначали йїхъ билоту и дужый та свижий парубецькій цвїть; гарни булы вони у смушєвихъ високихъ шапкахъ зъ золотымъ верхомъ.

Бидолашна маты, якъ зувдрила йїхъ, то й слова не здужала промовыты и слезы йїй на очихъ застыгли.

— „Ну, диты, усе налагожено, нема чого длытись!“ вымовывъ на останни Бульба: „Теперъ, якъ годищця по хрыстыяньськи, на дорогу прысядьмо!“

Уси посидала.

— „Тепера благословы, маты свойїхъ дитей!“ промовывъ Бульба: „та благай Бога, щѣбъ вони хорѣбро воювали, Украйїну оборонялы; щѣбъ Хрыстову виру завжды захыщала; а то хай краще счезнуть, щѣбъ и духъ йїхъ не смердївъ на свитї! Пидступить, диты, до матерї матерїны молитва

зо дна моря повертае, на води й на суходоли зарятвуе“.

Маты вўтла, якъ звычайно маты, жалислыва, обняла йїхъ, выйняла два образкы невелычки та й почыпыла йїмъ на шыю, рыдаючи: „Крый васъ, Маты Божа... сывы мойї, сокѳлонькы! пошлы, вамъ, Боже, добру году, куды повернетесь! щасты васъ, доглянь васъ, мылы Боже! Не забувайте, диты своей матери... перекрыньте хочъ звїстоньку...“ Дали вже йїй несыла була й казаты.

— „Ну, диты, йїдьмо!“ промовывъ Бульба.

Били рундука стоялы позасидлани кони. Бульба зскѳчывъ на свого „Чорта“, що той ажъ видхытнувсь, змурдувавшысь, почўвшы на соби вагў у кильканадцять пудъ (бо Тарасъ бувъ страшенне важкый, та огрядный).

Якъ зуздрила-жъ маты, що йїї сыны посидалы на кони, вона кынулася до меньшого, облычча котрого бильшь уявляло якоїсь голўбности; ухопыла ёго за стремено, прыпавшы до сидла, та несамовїто дывлячысь, не выпускала ёго зъ рукъ. Два козарлюгы узялы йїї, бережно та й понесли у хату. Але якъ выйхалы вони за двирь, вона зновъ прудко та легко, наче дыка коза, якъ и несыла-бъ у йїї лїтихъ, стримголовъ и соби выхопылась за ворота, недови-

дѣмою сылою зупыныла коня, та й обвылась хмылыною, обіймаючы сына зъ-опалу, якъ божевільна, й себе не тямлючы. Ййі зновъ видвѣлы.

Сѹмво йіхалы молоди козаки, удержуючы слёзы, бо боялысь батька, що тежъ бувъ трохы журный, хочъ и перемагався, щобъ про тѣе навзакѣ не дати. День бувъ хмурный, зѣленява дуже жарилася; пташкы щебеталы якось не въ ладъ. Трохы видѣ-йіхавшы, озырнулысь вони: хутирѣ йіхъ нибы въ землю увійшовъ; и тилькы выдко було надъ землею два дымарі на йіхъ хатыни убогій та верховитѣтя деревъ, що по сучкахъ йіхъ колысь лавылы вони, якъ билкы, навичъ йімъ, ще розлягалысь ти лѹкы, по якихъ вони могли спогадаты стѣрїю свого жытѣтя зъ тыхъ литъ, якъ граючысь, качалысь вони по рѣсяній травѣ, та до тыхъ литъ, якъ на тыхъ-же лѹкахъ вылядали вони чорноброву чаривницю-козачку, що жахаючысь перелитала на молодыхъ та прудкыхъ ниженькахъ черезъ тїй лѹкы. Оси уже одынъ тилькы надъ крыницею журавель зъ колесомъ бубанѣ соби самѣтне на неби; вже й тая плѣщина, що вони перейіхалы, здаеця оддалеку неначе гора й усе собою заступыла... Прощавайте й дитѣцтво, й граньня, та й усе, усе!

...и в д... ..
...и в д... ..
...и в д... ..
...и в д... ..

II.

Уси три вѣрхивни йіхали мѡвчки. Старый Тарасъ про давшыну гадавъ: за думамы думы рѡемъ вылиталы зъ молодого вику, на вичь ёму, якъ ти хвыли, проходылы лита молодій, весели козачи, за котрымы завждѣ журниця бидолаха козакъ, бажаючи увесь викъ свій звикуваты у веселій молодосты. Думка була й про те, що кого-то зъ давнихъ щырыхъ товаришівъ свойіхъ побачѡ на Сичи, личывъ соби яки поляглы вже, а яки ще забарылысь на свати. Слиаа трыгтыла ёму на оци, а сивая голова журно похылылася.

А сынивъ ёго инчи думкы понялы. Але-жъ треба бильшь долаты про йіхъ. Якъ помынувъ йімъ дванадцятый рикъ, йікъ завдано у кыйівську академію; за тыхъ бо часивъ значнй люды вважалы за потрібну ричь просвѣтуваты свойіхъ дитей усякымы наукамы, хочѡвь просвѣта тая була на те, щобъ пѡтимъ зовсимъ забыты йійі. Вони булы тоди, якъ и вси видлани до школы, мовлявъ, дѣча, на воли выкоха-

ни, и вже тамъ вони трохи привычаювались, шликтувались, и набирались такого спільного гарту, що робивъ їхъ схожими одинъ на одного.

Старший сынъ Тарасивъ, Остапъ, росповавъ свою просвітню постать зъ того, що заразъ першого-жъ року наживавъ на ню пятами, якъ тамъ кажуть, змаздрувавъ. Зновъ повернули Остапа до школы, та страшенно выпатѣжившы, посадили зновъ за книжку. Чотырьма нападами закопувавъ винъ свою граматку, й чотырма-жъ такы нападами, нагодувавши ёго по-кативськи березовою кашою, купували зновъ ёму граматку. Але-жъ и впяте заведемъ був-бы зробивъ винъ такъ само, якбы батько не давъ бувъ зардку прилюдне, що запакѣ ёго на цилісиньныхъ двадцять рокивъ у червѣчн слымакы, та якбы бувъ не заприсяся завдалегидъ, що не бачыты ёму й до вику Запорожжа, якъ що не повчыцца усякихъ наукъ въ академії. Цикава ричь, що це казавъ той-же такы Бульба Тарасъ, котрый, якъ мы бачылы тѣе попередъ, казавъ, що вся ця просвіта—покидѣкъ, и радывъ сынивъ овси недбаты за ню. Зъ того часу Остапъ ночавъ на шчыристь, ажъ надто, працювати надъ тєю огыдою-граматкою та й незабарывсь подручь статы зъ шонакрацнымы школярамы. Тодішня просвітня справа зовсимъ неспадала на ладъ жыття

люцького. Оти схоластычни, ктраматычни, риторычни та локгычни хытрощи-мудрощи зовсимъ не прыходылись до того времяа, зъ йихъ не було чымъ покорыствуатысь, за школою вони зовсимъ были не потрібни. Тому, хто повчывся отыхъ мудрощивъ вони зовсимъ ни нащо не здавалысь, хочь-бы были вони не саме вже схоластычни. Та й сами ти тодйшни знаючи просвітныкы были ще бильшь другихъ незнаючиши, бо зовсимъ были далеки видь спражнёго спытку. До того-жъ, хымёрный республыканьскый ладь у школи, надно, велика сыла здоровыхъ молодкывъ-моцакывъ, усе оце повинно було направыты школярство на таку роботу, що зовсимъ не прыгочувалась до школьной науки. Йноди поганый кошть, йноди части кары голодомъ, йноди багацько потребывъ усякыхъ, що прокыдалысь въ зеленій та мицнй натуре молодечий—усе це, ссокупывшысь, выплодыло ту передузятить, що вже на Запорожжи осылянювала. Голодне школярство ныкало по Кыйіву и кожного заставляло буты сторожкымъ. Перёкупкы, забачывшы школяра, мерщй затулялы, якъ орлыца свойі диты, пирогы, бублыкы, голубцы, кабачкы, та й усяку ласу школяреви ричь. Старшый йихъ, що повиненъ бувъ доглядаты пидданныхъ ёму школяревъ, мавъ соби таки вельчезни кешени, що десь схо-

вавъ-бы въ ныхъ увесь крамъ зъ крамарнею перекупки-кравы. Оце школярство иййивське жыло само соби одлюдною громадю: до гурту зъ панствомъ насъскимъ и ляцькимъ ёго не прыймано. Самъ войвода, Адамъ Кисиль, не вважаючи на тѣе, що винъ усяково пидперавъ академію ту, але-жъ не прылучавъ ёго до громады шляхецькой и наказувавъ держаты ёго скрутно. Воно протѣ й наказуваты нй-навищо було; бо ректоръ и прохвессоры-ченьци такы не шкодували школярству талы та батогивъ, и по часту сикюторы такъ закятно патѣжылы по йихъ загалу свойихъ старшихъ, що ти килька тѣжнивъ схоплювались, сившы. Багатѣмъ ся ричь була байдуже, здавалась мало чымъ гирчйшою за добру перчакйвку; але-жъ инъ-якымъ дуже опрыкрылась тая березова каша, що вони вже мусылы на останьци мандруваты на Запорожжа, якщо втраплялы, або якъ не byly поперѣймани на дорози. Бульбенко Остаць, дарма що ставъ на шѣристь працюваты надъ логыкою, надъ богословьямъ навить, а нйакъ не мигъ збутысь скарайныхъ батогивъ. Свитова ричь, що оце все мусыло зробиты натуру ёго жорсткою й надаты ёму тѣей мицноты, того гарту, що значывъ завжды козака. Остаць завждѣ вважаवсь за шонакращого товарыша. Заридко доводывъ винъ иншымы на вид-

важне передузяття—обтрусити садовину й ви́зби-
раты огородину; але-жъ винъ бувъ першымъ змиж-
тыхъ, що ставалы пидъ ручь передузяттостому пры-
видцеви-школярєви, та й николи, якъ-бы прыкро не
прыпало, николи не выказувавъ на своїхъ товары-
шивъ; нїяки ризкы, пугы не могли ёго прысылува-
ты тую зраду вчыныты. Порывало ёго до буйного
вдою та бучного бенкету, а на инчу ричь не квапыв-
ся, цуравсь навить,—май-же николи йнше що й на
думку ёму не спадало. Зъ ривнею поводивсь винъ про-
сто. Добристь винъ мавъ соби таку, яка тилькы мо-
гла буты пры ёго влани та у тодишнєе время. Ма-
терины слєзы зглыбока взрұшылы ёму серце та оце
одно тилькы й сколотыло ёго й прысылувало схылы-
ты голову жўрно.

Меньшій братъ Остапивъ, Андрій, мавъ почуття
трохи жвавйши, та якось бильшь розвйчени. До
науки бувъ беручийшый, але-жъ безъ натўгы, зъ
якою звычайно берецьця крута та дужа натура. Винъ
бувъ прыровўмлявишый за брата, частийшь стававъ
за прывидця до передузяття й геть-то небезпєшного,
та иноди за пидмўгы свого розуму выгядлывого умивъ
выкрутытысь видъ кårности; а Остапъ, то той бай-
дуже соби—спускавъ тїї та й лягавъ соби пидъ бе-
резу мўвчки, не дбаючи про змылування. У ёго тежъ

клекотило жада́ння до якого зусы́лля, але-жъ по-
чува́сь; винъ душею и на инши ричи. Потреба ко-
ханья у Авдрія жы́тко прокы́нулась, якъ пересту-
пивъ винъ за висимнадцяты́й рикъ. Дивоча вродя
теперенька частишь ёму у налкыхъ думахъ зъявля-
лась. Слухаючи бёседы хвилосохвськи, винъ що-хвы-
лыны бачывъ, чорноброву, чорнооку пешёну дивчы-
ну-чаривныцю; що-хвылыны мыгтылы ёму лыскучи,
туги груды дивочи, —била прехордша, уся гола ру-
ченька; саме навить убранныя, облыпле кругъ йий
дивочыхъ, але дужыкъ суствавивъ, одгонылось ёму въ
думахъ якымсь невымовно-любимъ, почуваньямъ. Винъ
пыльно тайвсь видъ товариства зъ оцыми яркыми
порываньями парубочой натуры; за тыхъ бо часивъ
вважалось за соромну и ганёбну ричь, матысь коза-
ковй на думци про дивочу вроду та про коханья,
не поспытавши попереду вйны. Останьними часамы
винъ хйба вридь стававъ за прывидцю голийного
товариства на здобуткы, а бильшь блукавъ соби са-
мотю по Кыйиву, во глухыхъ куткахъ, окрытыхъ
вышневыми садками, промижъ невеличкыхъ хатокъ,
що такъ прывадно вызырады зъ садкивъ на вулицю.
Йнколы забродивъ винъ на паньську вулицю, на те-
перешвёму старому Кыйиви, де жыло тоди вельможне
панство украиньське й ляцьке, та де будылыща збу-

довани були: вже зъ дѣ-якими прѣмхамы. Якось рязъ задывывся винъ и на ёго слыве найѣхала будара якогось ляцького дѣкы, а надто ще й хѣрманъ, зъ довгелѣзными вѣсами, стѣбонувъ ёго добре батогомъ. Андрій раздротывсь, наче вогню на ёго скинуто: зъ-опалу, якъ навижѣнный, ухопывсь винъ мцнѣю рукою за заднѣе колесо й спынивъ тую будару. Але-жъ хѣрманъ, видбигаючы дѣкы за батигъ, стѣбнувъ мирщій коней: кони сипяулы,—и! Андрій, встыгышы на шастя видхопыты руку, ляпнувъ прѣсто у багнѣюку лыцемъ. Якъ ось дзвинкѣй та гормонѣйный регить розитнѣвсь ёму надъ головою. Винъ пидвиръ очи и побачывъ стоячу край викна вродлывыщю, якої й зроду не бачывъ: чорноока, билофыда, наче снѣгъ той раннѣю зорею осяянный; шыро вона смѣялась и зъ того смѣху вона, якъ зоря блискуча, сяла своею красѣю. Андрій отетерывъ. Винъ, не стѣмывшысь, дывывся на ню та неувѣжно малювавъ соби ще дужче видъ каломъ, обтераючысь. Кто воно ё оця вродлывыця? миркувавъ винъ. Мавсь бувъ навѣжывсь довидатысь видъ чѣляди, що, багатодягнѣ, стояла за воритѣмы стѣвныщемъ округѣ молодого кобзаря, слухаючы ёго спывы; але-жъ чѣлядь зчыныла регить, побачывшы яка зъ ёго мацапура, та й ани жѣ не видказала на ёго рѣпыткы.

На рѣшті дизнавсь винъ, що вродлывиця тая була дочка войводи ковеньського, що прыйїхавъ на часъ у Кыйївѣ. Другой-жъ ночи, якъ подобно однимъ тилькы завзятымъ школярамъ, Андрій перелизъ черезъ палисадъ у садокъ, далі зновъ на дерево, що розлягалось гиллямъ на самый димъ; зъ дерева зновъ передизъ на дахъ, та зновъ дымарёмъ пролизъ протсто у кимвату тїейі вродлывици, котра на той часъ, сыдячы передъ свитломъ, виймала зъ вухъ дороги сергы. Вродлива ляхивка, побачывшы передъ себе незнаёмого чоловіка, зъ переляку ани телёнь! але-жъ якъ укмытыла, що школяръ стоявъ собі не пидвѣдячы очи, нерухомо, видъ несмыливосты й рукою навить не ворущачы, а надто—що-це бувъ той самый, що ляпнувъ у багнїюку на йїї очи—зновъ понявъ йїї рѣгиты. Надто, Андрій зъ облычча бувъ собі не страшный ажъ не трїнькы, а дуже вродлывый. Вона зъ души сміялася й довго бавылася нымъ. Вродлывиця була пустовыта, якъ звычайно ляхивка; йїї чудовни очи, якъ дви зїркы проміннясти, дывылыся довгымъ поглядомъ, проймалы глыбско. И якъ ляхивка, смыливо пидйшовшы до ёго, надила ёму на голову свій проміннястый золотый винѣць, на губы почепыла сергы й напнұла ёго серпанковымъ керсетомъ прозѣрымъ, зъ зубцями гацтованымы, то й

тоди навіть Андрій стоявъ, неначе зъязаний, и рукою не мигъ поворушыты. Вона зряжала ёго, робила ёму тысячу всякихъ пүстощивъ, якъ жвава дытына, чымъ уявляють себе дзынзюрысти ляхивкы, зъ чого бидаха Андрій ще дужче спантелычывсь. Винъ удававъ зъ себе хымёрну хвыкйгуру—розстувывшы вуста, та не зводячы очей, дывывся йй въ яони, якъ зори, очи. Въ той часъ грюкъ била дверей сполохавъ ййи. Вона звелила ёму сховатысь пидъ кровать, а якъ все вгамувалось, поклыкала свою слуговныцю, бранку-татарку, и звелила ййи провесты нышкомъ Андрия у садокъ, а вйдты—на вулицю черезъ дилуванья. Але-жъ цымъ разомъ не пощастыло Андрийви перелязты черезъ дилуванья безъ прытычыны,—бо воротарь, прокынувшысь, оперыщывъ ёго добре по ногахъ, а челядь, збигшысь, на улыци ще добрышь типала ёго, покы прудкй ноги не выхопылы ёго зъ лыха. Описля такойи прычины прохдыты побия двдрыща того було дуже небезпешно, бо войвода мавъ тысь челяди. Андрий ще разъ якось побачывъ туу вродлывицю-ляхивку у костели. Вона запримытыла ёго и прыязно осмихнулась, якъ бы й до давно знаёмого. Зновъ ще якось накынувъ ню Андрий окомъ, та й годи! бо перегдомъ войвода пойхавъ, и намисъ вродлывойи ляхивкы черноожойи

вызырала. явась товстовыда марà. Ось про вищо гадавъ Андрий, поныкшы головою та уткнувшы очи конèви у гриву.

А тымъ часомъ степь-море вже давно повяло йїхъ высòке степовè зильля, обнявшы, окрылю йїхъ, тилькы чорни шапкы раз-пò-разъ выпурналы зъ цèго зеленого моря.

„Гай-гай, хлопци! зъ якого це дыва отако унышкы! наче ти ченци!“ промовывъ Тарась, очумавшысь видъ задумленья. „А нуте-лышевъ неподòбни думкы геть до биса! а берицьця за люлькы! люлькы въ зубы та чкурнимо, щòбъ и птахъ не догнавъ насъ!“

Отъ козакы, прыпавшы до коней, зныклы у траву. Уже й чорныхъ шапòкъ невидко, тилькы стежки толòченой травы показувалы слидъ прудкòго йїхъ бигу.

Ясне сонце давно вже плывло по чыстому блакитьтю и теплороднымъ живучымъ промьнянямъ обливало степь. Усе, що було у козакивъ на души смутнè, зàспане видèнтъ зныкло й серця йїхъ стрепенулись, якъ птахы.

Щò дàли, степь все кращавъ та кращавъ. Увесь південный край, уся тая прòсторонь, що теперенька звецьця „степы“ — геть ажъ до самийського моря.

Чорного, була за того часу зеленою, цильнною пух- стывёю споконвичвёю. Николы плугъ не розчысу- вавъ цёго пышнаго заквітчаного степу; тилькы ды- ки кони, ховаючысь у нимъ, якъ-бы й у лиси, вы- толдчувалы ёго. Та й ани щд на свити не могло бу- ты краще за ёго! Увесь пдверхъ степовый бувъ зе- лено-золотымъ окіяномъ, по котрому, наче зиркы по небови, распорошылось усякого квиту тьма-тёмрива! Кризь тонки та высоки стеблыны пронызувались лылови й блакитни водшкы, жовтый дрикъ пыра- мыдкою выскакувавъ надъ верхъ; пордшою ромёнъ розпорощывся; зпидъ ёго вытыкаецця прыкро-чер- воный воронёць. Колосокъ пшеници, бо'зна звідкы сюды занёсеный, наливався соби тыхо у гущыни. Попидъ зелдмъ шырялы курипъята, попростягавшы шыи. Тысяча усякихъ спйвивъ пташыныхъ голосно розтынались. Попидъ небомъ верухомо вйсилы ястру- бы хйжи, розплатавшы крыла и непорўшно уткнув- шы очи у траву. Геть-геть крукы, галичь свуд надъ байракомъ; ажднде дсторонь гусы хмарою кружля- ють, джеркдчучы, а джеркгеть дзеромъ, бо'зна якъ далёкимъ, лундэ. По высокй висдкосты орлы-чор- нокрыльци буйють, клекдчучы. Онде зъ зеленого мо- ря выпурхнула чайка — кыгы-кыгы! помалу пидбы- ваетця вгору, роскошуде соби, вунаючысь у блакит-

нѣму мори. Отъ вона знѣкла у высѣкосты и тилькы мачѣною мріе. Онъ, ба, перекинулася зновъ на крылахъ, лѣснувши на-всѣднѣни... Гей, степь-море — рѣскишь - воля!

Наши подорожане спынялися тилькы на килька-надѣцять хвильнѣ за-для обиду; тоди бѣтова козакивъ, десятеро чоловика, що йїхалы зъ нѣмы, одѣязувалы боклагы зъ горилкою й гарбузы, що замѣсь пѣсуду вжывалысь. Йїлы тилькы хлѣбъ зъ саломъ або коржѣ, горѣлки пылы тилькы по ѡдний чарци, абы сылы покрыпыты, — бо Тарасъ Бульба боро-нѣвъ напыватысь у дорози, — та й зновъ на коней, ажъ до смеркѣ.

Над-вечиръ степъ зѡвсимъ обминѣвся. Уся тая заквѣтчана окрѣга позлотѣлася ѡстѣннымъ гарѣчнымъ сѡняшнымъ промѣнѣнямъ и помалу прымеркало; було навѣть знаты, якъ тинь дѡвшала, перебигала степѡмъ й темно-зеленою ставала; степъ парувавъ дужче, а кѡжна квитка, кѡжне зелѡ пускало зъ себе пахъ, и увесь степъ подыхавъ пахопцями. Зтѣмнѣле блакѣтьтя розмалювалося рожево-золотыми шыроченными смѣгамы; дѣ-не-дѣ порозкыдавъ витерь шматкѣмы бѣлы, прозѡри, якъ серпанокъ, та легѣсенкы хмарынкы; а сквапный витрѣць, запашный та свижий гойдавъ тыхо поверхъ зильлѣ й лѣдвѣ

торкавсь до лица. Уся тая музыка, що вдень гула, ущукала, а починалась инша. Сиреньки ховрахы, повилазившы зъ свойихъ нирокъ та цапка ставшы, гдосно высвистювали на весь степъ. Конькы цвиркотили теперенькы голоснишь. Иноди вчува-лося гевъ-десъ на самѣтнимъ лимани ячанья лебе-дѣче, наче сриблѣ брязкотило, лунаючи вѣтромъ. Подорѣжци, обравшы середъ степу станѣвыще та запалывшы костеръ, варылы на таганку кулишь на вечѣрю; зъ казанка пара кужѣлила вгору нав-скосы. По вечѣри, попуславшы спутани кони на попасъ, лягали соби козаки спаты, розплатавшысь на керѣяхъ, а ясни зиркы прѣязно дывылыся йимъ въ вичи. Вони чулы свойимы вухамы не зличѣнну сылу кошавы у травы. Свѣснава, дерчанья, цвир-кѣтнява, дзыжчанья, пыскнява, усе це гучно роз-тыналось середъ-ночи, голоснишало видъ свижого вѣтру й прысыпляло йимъ дримѣюче чутья. Якъ же жъ котрый зъ йихъ прокыдався и встававъ, то-му степъ здавався засянымъ блескучымъ, якъ зори, свитлякѣмы. Инколы то тамъ, то йнде зачер-воніе небо видъ паленого по лѣкахъ та ричкахъ сухого очерету, а лебеди, чорнымы ключѣмы на пивничъ летючы, вмыть осявѣлыся срибно-роже-вымъ свитомъ, и на той часъ здавалося, що не-

наче червони хусткѣ литалы по темному блакѣтьтю.

Не було подорджцямъ ніякої причыны. А ни де не траплялось йімъ деревъ, а все той же такы безкрайій, вильный, прехорошый степъ; часомъ тилькы осторонь сынила верховына далекого лису понадъ Днипромъ. Якосъ разъ показавъ Тарасъ сынамъ чорну цѣтку у трави, додавшы: „Ажѡнде гасѣ татарынь!“ Манесенька головка вусата уткнула оддалекы у йіхъ очи, осокѡю попроризувани, понюхала, якъ хиртъ, витерь та постеригшы, що козакивъ трынадцатеро чоловика, якъ сугакъ той, тужь мыть счезла. „А ну, диты, попробуйте догнаты татарына!.. шкодѣ, и не запытуйте! зроду не доженете! у ёго, дыяволѣннаго сына, кинь прудчишый за мого „Чорта!“ Постеригшы таку причыну и опѣсуючысь татарської залѡгы де-небудь у закрытьтѣ, Бульба забезпѣчывсь ось якъ: добигшы до невеличкої ричкы Татаркы, гылкы Днипрової, пустылысь вони уплынь на конихъ, и чы - мало проплывшы, щобъ сховаты свѣй слидь, выхопылысь зновъ на беригъ, та й потягли дали. Згѡдомъ писля цѣго тры-дни вже не далеко було йімъ до того мисця, що вони малы на думци у дорози. Якъ ось потягло прохолодою: вони почувысь, що блызько й Днѣпро....

Аждось и винъ самъ, старѣзный дидуганъ славетный, выльскуецця сывымы хвѣлямы кучерявымы, черною смѣгою отѣчуючы небо, и пидходе все блыжче та блыжче, дмучѣ прохолдою, а на останьни занявъ пидъ себе пивъ усѣго степу. Оце саме ти берегы Днипровѣ, де винъ, перше стѣснутый порогамы, помынувшы йѣхъ, надолѣжувавъ на останьци свогѣ-шумѣючы, якъ море, гравъ соби на простѣри,—де островы, выступѣючы зпосередѣ ёго, выпружѣлы ще дали ёго зъ берегивъ, де не заборонялы ёму ходу ни скѣли, ни высѣны, а генъ—шѣроко та вильно розстылався винъ холодными хвѣлямы. Козаки позлазылы зъ коней, зѣйшлы на поронъ та черезъ гodynъ зѣ-тры плѣву, опынѣлысь била острова Хортѣци *), де пробувала тымы часамы Сичь-маты, що мавшы соби не посыдячу натуру, пѣчасту зъ дитьмы своймы перегнѣздювалась.

У бѣрези юрма люду лаялася зъ перевѣзныкамы. Козаки охаѣючылы коней. Старый Тарасъ пидбадѣрився, пидтягнувъ на соби пояса тугѣшъ и згорда розправывъ сыви вусы. Парубкѣ, сыны ёго, тежъ оглѣдили себе зъ нигъ до головы, и почувѣючысь якось бѣязно и якось зѣлюбно, вси вкупи вѣйѣхалы

*) Островъ Хортѣца и досѣ ё—ныжче Александровська, у Катирносл. губерни.—М. Л.

на Прысйчча, що було за пив-верствы видь самойі Сичи. На вѣйзди затлумыло йіхъ пѣятыдесять ковальськыхъ молотивъ, що гѣпалы у двадцаты пѣяты кузняхъ-землянкахъ, дерныною вкрытыхъ. Чынбарй—моцакы, сѣдячы на крытому рундуці на вулицю, мицнымы рукамы вымыналы волови шкуру; по-пидъ йткамы крамари розташувалыся зъ крыцямы, крыминьвямъ, порохомъ; вермѣнь порозвишувавъ дороги хусткы; татарынъ повертавъ на шашлыку баранячи скрѣтні зъ тѣстомъ; жыдъ цидывъ горилку зъ барыла, вытягшы у передъ голову зъ пейсамы. Але першы, кого зустрѣлы воны, бувъ запорожець, що розплатавъсь середъ шляху, повидкыдавшы геть руки й ноги. Вульба не мигъ не зушнытысь та не полюбуваты: „Цуръ тоби, якъ пышно расплатався!... чы ты ба! Яка пышна хвыгѣра“! казавъ винъ, зушнывшы коня. Бо й справди, це була дыводлядь не абы-яка: запорожець, якъ левъ, вывернувся середъ шляху, а чупрына згорда черезъ голову протяглася дорогою на дѣви четверти; дороги саѣтови штаны—море у дѣгтѣю, щобъ уявыты до йіхъ усю зневагу. Полюбувавшы ёго, потягъ Вульба дали, пропыхаючысь вузькою вулицею про мижъ майстривъ, що тута й робылы свою роботу, та промижъ усякыхъ чужоземцивъ, котрыхъ було повне Прысйчча,

що схоже було на ярмарокъ; Прысйчча жъ годувало й зодягало Сичь, що тилькы дбала за стрильню зъ рушницъ та бенкетуванья.

Помынувшы Прысйчча, побачылы вони скількоро куринивъ запорозькыхъ, вкрытыхъ дерныною або повстыною *). Де-котри гарматамы рыштдвани. Ани де ани якої жъ тоби огорджи; нема тежъ й тыхъ невеличкыхъ низенькыхъ хатокъ зъ рундукамы, що булы на Прысйччи. Невелыки шаньци, безъ жадной до йихъ сторджи, уявлялы велыку недбалисть запорозьку. Килька запорозцивъ-моцакйвъ, лежачы середъ шляху зъ люлькамы въ зубахъ, подывылысь байдуже на йихъ, та й ани зъ мйсця. Тарасъ зъ сынамы сторожко пройхавъ промижъ йихъ, привитавшысь: „Добрыдень, помагайби!“ — „Спасыби“, посподу зъ вами!“ одказалы сичовыкы. Усюды полемъ, малёваннымы купамы, рябивъ людъ. Зъ выдйвъ йихъ смаглюватыхъ заразъ знаты було, що вони загартувалысь достоту по буйныхъ войхъ, пройшлы, мовлявъ, кризъ сыто й рёшето. Такъ отъ де тая Сичьматы! ось де кублò тее, що зъ ёго вылынають уси оти гордовыти та дужи, якъ левы, вёлытни-бозакы;

*) Куринёмъ звалась запорозька гуртова хата. Куринёмъ орудовавъ внборный Куринный отаманъ. Куринь можно приривяты до полку и до казармиивъ. Усихъ куринивъ було 38. Коженъ куринь мавъ соби особне призвыще. М. Л.

ось самый той шьрець козацьства! Ось звидкы роз-
ливаецьця воля й козацьство на всю Украйину!

Подорожәне выйхалы на великій майдань, що на
ёму завжде запорозци на раду збиралысь. На пере-
вернутій чы-малій бодци сидивъ запорожець, зняв-
шы сорочку й повагомъ латавъ ню. Зновъ йимъ за-
прудыла дорогу бурса музыкивъ, а середь йихъ мо-
лодыкъ-сичовыкъ, заломышы шапку на бикъ рогомъ
и знявши до горы руки, танцювавъ, выгукуючы:
„Гей, швидче грайте, музыкы!... Гей, Хомо, не жа-
лій горилкы православнымъ хрыстыянамъ!“ -И Хома,
зъ сынницею пидъ окомъ, одно зна—налива кожному
безъ лику, хто до гурту прыстававъ, по велыченній
кружци. Биля молодого запорозця четверо старыхъ
дробцювало метельцю; то выхромъ пидхопышысь,
скыдались осторонь, май-же на голову музыкамъ, то
знову, вментъ присившы та у боки взявшись, летилы
навпрыядкы и чымъ-дужь были добре утолочену
землю срибнымы пидковамы; ажъ земля гула на всю
округу, и далеко витромъ видбывавсь тропакъ зъ
гопакомъ, що выбывалы дзвинкымы пидковамы коза-
кы. А одынъ, жвавйшь за всехъ выгукуючы, летивъ
выхромъ, танцюючы, слидомъ за другимы. Чупры-
ну ёму гойдавъ витерь, навстяжъ зализни груди,
зверху кожухъ у рукава, а пить, якъ дощъ лывный

краплыстый, патёкамы лывся зь ёго. „Та скынь кожухъ, батькивъ сыну!“ гукнувъ врѣшти Тарасъ: „чы ба, яка спѣка!“ — „Не можно!“ видгукнувъ запорожець. „Чомъ?“ — „Не можъ'!... въ мене така вдѣча, що скыну, те й пропъю!“ Ани шапки, ни пояса, ни жупина, ани вышыванойі шѳвкомъ хусткы вже не було: усе де слидъ застряло. Стѳвпыще все бѳльшало; до таньцюрѳвъ ще прыставалы, та й ушкварыло Запорѳжже, „ажъ Хортыця гнецьця!“ Ажъ ногы тоби порывае, дѳвлячысь, якъ выкрутасомъ-выхлясомъ, сядячи навзѳводы гопака, усе пишло у танецъ, самый той що ны на е скажѳный, самый той дозвѳльный, якого чы й бачывъ колы свить, та що черезъ ручыхъ козакивъ, що вѳтаньцювалы того таньця и ёго прѳзвано „козачкомъ“.

— „Гей, якбы не кинь!“ згукнувъ Тарасъ: „самъбы пишовъ у танецъ — Бигмѳ — пишовъ-бы!“

А тымъ часомъ промижъ лѳдомъ стали й щыры лыцари сичѳви вытыкагысь; стали прокыдатысь и сывочѳби сичовыкѳ, вшанѳвани усымъ сичовымъ товарѳствомъ за щыре лыцѳрьськы вчѳнкы, за послѳгы товарѳству, що вже й не разъ старшынувалы. Незабѳромъ Тарасъ зустрѳвъ багато знаѳмыхъ козакивъ. Остапъ и Андрѳй чулы тилькы витѳннья: „Гей, чуй! чы се ты, Печерыце?“ — „Здоровъ, Козолѳ-

пе!“— „Звѣдки це, Тарасе, Бигъ тебе несе?“— „А ты, Долото, якъ сюды забривъ?“— „Здоровъ, Кырдяго! Здоровъ, Густый! Чолѣмъ тоби, Вернѣдубе! и на гадци не мавъ бачытысь зъ тобою!“— Лыцари, що понасхѣжувалысь сюды зъ усїей Украйіны, цилувалысь шыро, роспѣтуючысь: „А де Касьянъ? а що Богунъ? де Вѣлытень? де Пидсытокъ?“ И чувъ Тарасъ ѡдповидь, що Богунъ на шыбенечи вмеръ у Лядчыннї, що Вѣлытня оббилувалы пидъ Кызыкырменомъ, що Пидсыткова голова посолена у барыли й послана у самый Царь-городъ. Схылывъ голову старый Бульба и казавъ розважно: „шкѣда, шкѣда! добрѣнни булы козакы!“

III

Вже мало не тиждень пробуває Тарасъ Бульба зъ сынами на Сичи. Остапъ и Андрій не дуже дбали за вѣйськову науку. Не до впадѣбы було Сичи заважуваты себе усякымъ муштгрованьямъ та мѣрне тратыты часъ; мѣлодь навчалася, прынатѣрювалася до воѣвѣйї справы самымъ спѣткомъ, на воѣвышахъ, увѣ ѡпали воѣвѣму, бо й воювали запорозци разъ-пѣ-разъ. Козаки вважѣлы за нѣдь, щѣбъ гуляючы дбаты за воѣвѣу науку, опрѣчь стрѣльнѣй навлѣчь, та йнколы перегѣдну на конихъ та полювѣння у степахъ та темныхъ лугахъ за звиррѣямъ, а остѣтнѣй гулячѣй часъ поверталы на гульнѣю—прыкмѣту шырокого рѣзкыду вѣльнѣй воли.

Уся Сичъ була надзвычайною проявою: це була якась гульнѣя безъ угѣву, бѣнькетъ, щѣ бѣчно зачався та й край згубывъ. Дѣ-котри ремѣствуvalы, йнчи малы крамнѣйци и торгуvalы, а бильшына бенкетуvalа соби зъ рѣнку до вечера, зъ вечера до рѣнку,

якщо у кешени бряжчала спроможнись, та колы здобуте добро ще не перейшло до рукъ крамарямъ та шинкарямъ. Щось чаривльве мало у соби це гуртовѣ бенкетуванья. Це не була збирка гультяйивъ, що затоплювали свое лыхо у чарци, алѣ це бучна весѣлисть навзаводы казылася на дозвильли. Кожень, хто приходывъ на Сичъ, забувавъ и занехаювавъ усе, що доты ёго занажувало; винъ „плюнувъ и дунувъ“, мовлявъ, на колышнье свое жытьтя, та не дбаючи а ни про вищо, завдававъ себе цилкомъ козацькій воли та товарьству, що було тежъ, якъ и самъ, гулякы-бурлакы, що не малы соби ни родыны, ни хатыны, ани симъйи, опричь ясного блакытьтя, степивъ безкрайихъ та банкетуванья, помы й вику зайде. Оце жъ саме й сплodyло ту скажену веселисть, котра не мала взятись бильшь ани зъ якого инчого джерела. Бѣседы, балакня, теревени-вѣни мижъ збиркою люду, спочываючого соби безпешне дѣли подкотомъ, бувалы такы кумѣдни, такы жартлывы, одгдыннылысь такою сылою спражнёго оповиданья, що треба було маты соби неодмынне, не взрушне облычча запорозця, щобъ слухаючи усе те, не минытысь на выдѣ ани тринькы, вусомъ навить не моргнувшы — це добре знатна прыкмета, що й досы ще одрзняѣе украиньця видѣ ёго бративъ — славьянъ. Весѣлисть

була п'яна га бучна; але не вважajúчы на се, це не була кальна корчма мерзена, що гуляючы у ній, багнитүе себе чоловікь тією гульнєю, це була шыра спїлка школярського товариства. Тилькы була та одмина, що замїсь сьдїньня за вкázкою та слуханья казна-якихъ теревенивъ учителейхъ, натомись вони робылы налётъ на п'ятёхъ тысячахъ коней; намись лўкивъ, де гуляють у гылкы, вони малы натомись занехаяни та не стерёжени грянцы, що навичь йїмъ татарынъ вытыкавъ свою прудку голову, а у зеленій чалми тұрчынъ дывывсь насуповато и непорўшно. Одмина ще й та, що намись живосыльля, що згуртувало йїхъ у школи, вони самохїть покынули батька й матирь та й змандрувало зъ ридного куривя; а надто ще, що отўтенька булы и ти шыбеныкы, у которыхъ вже була тилипалась мотузка на шыї, а вони замїсь страшной смерты побачылы жытья, та ще й не абы-яке, а жытья навстязь, мовлявъ, на все дозвыльля. А надто ще й те, що тутъ булы ти, лыцарського звычаю люды, котрымъ мўлько було задёржаты у кешени копійчыну; бувалы й таки, що до того часу червїньця вважалы за багаство,—й таки мїтци, що йїмъ зъ ласкы жыдивъ-орандарївъ хочъ и кешеню вывертай—бай-дуже! ничогисенько не згўбыцьця! Тўтенька булы уси

ти школяри, що якось йімъ до смакѹ не прыпала школярська березова каша, та що у школи й за тѣтло навить не зачепылысь; алежъ прыкѹпи зъ оцыми бѹлы й таки розумахы, котри знали, що то воно за ричь Горацій, Цицеронъ *) и Римська респѹблыка. Тутъ було богацько тыхъ осауливъ, що описля залучалы соби чы-малої славы у королевському вѣйськови; тѹткы вывелось чы-мало спѣтныхъ дейнѣкивъ, що малы соби таку звычайну думку: де-б-то не воюваты—зѣривно! абы воюваты, бо неподба лыцаревы пробуваты безъ вѣйны. Чы-мало було й такихъ, що прыбулы до Сичи за-для того, щобъ навпосли велычатысь, що й вони булы на Сичи та вже й загартовани лыцари. Та кого тилькы тута не було?! Алежъ ця дывна респѹблыка була сѣме до потребы тому вѣйкови. Охѹчи до воѣвѹго жыттыя, до золотыхъ кубкивъ, дорогыхъ перчѣй, дукативъ та червиньцивъ, коженъ часъ могли знайти тѹткы соби працѹ, абы хѣть. Тилькы отымъ ласунѣмъ, що кохалысь у жи-

*) Горацій бувъ славетный римський поетъ, а Цицеронъ—славетный сенаторъ и рѣчникъ. Респѹблыкою звецця таке государство, у котримъ уси орударѣ—одъ шовѣстаршого до шовѣменьшого—выбрани громадою,—выборни выробляють законы, укладають подати, перевѣряють расходъ зъ приходомъ,—якъ це усе и робылось у козацьчынѹ; схоже на це у насъ волоский и сельский ладъ: выбрани громадою—схѹдомъ, (котрий самъ выбрани,) старшина, староста, соцькій, судья, писарь, збѹрчѣй, десятникъ, тытарь, гамазыникъ, тѹ шо. М. Л.

нѣти, на Сичи було нїяково, бо й у Прысичча навить не мала права появѣты очи ани одна жинка.

Завѣдто дѣвно здавалося Остапови й Андриєви, що на йїхъ очи бѣзличь люду прыбувало до Сичи, и хочъ-бы жъ тоби хто спытавъ: звѣдкы ци люды, що воно за люды и якъ йїхъ прозываты. Вони прыходдылы сюды нывѣче поворитьма до власнойі госпѣды, звѣдкы за годѣну передь тымъ выйшлы. Заходжый тилькы являвъ очи звычайно до батька Кошового зъ такою риччу: „Чолѣмъ тоби, батьку Кошовый!“ — „Здоровъ бувай, козаче!“ одказувавъ той. — „Приймай, батьку, до кошѣ.“ — „А чы ты жъ вируешъ Исусеови?“ пытавъ Кошовый. — „Вирую!“ — „И св. Тройци?“ — „Эге!“ — „И до церкви ходышь?“ — „А то жъ!“ — „И на чоло Хреста покладаешъ?“ — „А вжежъ!“ — „Ану якъ?“ — И заходжый хрестывся. „Ну, добре, батькивъ сыну!“ казавъ Кошовый: „иды жъ до куриня, до якого самъ, здоровъ, знаешъ.“ Одымъ и кинчалась уся церемѣня. Уся Сичъ молылася увъ одной церкви, що була на Сичи *), и прымѣла захыстыты йїи до останвѣйї капли крови, хочъ не хотила й слухаты про пѣстування, здѣржування, тѣ-що. Тилькы жыды — корыстывци, зажерлывы 'до грошей, тежъ вермѣны й татарва, звѣжувалысь жыты и торгуваты

*) Церква Сычѣва була на имя Святой Покровы. М. Л.

у Присіччи, бо запорожци не подобали торжытысь, а скількы правыця чы ливыця зачѣпе зъ кешени; стилькы й платылы. Протѣжь доля отыхъ зажѣрлы-выхъ корыстывцивъ, ласыхъ до грошей, була бидо-лашна. Живучы у Присіччи, вони схожи були на тыхъ, що осѣлююцця попидъ багать-горою Везу-віємъ *), черезъ те, що якъ не ставало у запороз-цивъ грошей, то башкы сичовыкы руйнувалы та жа-кувалы йихъ крамныци, беручы, що треба йимъ, за-дармо. Стародавня Сичь екладалась зъ трыдцяты восьмы куринивъ; коженъ куринь удававъ зъ себе самостайну республыку, або краще, схожый бувъ на школу та бурсу дитей, що жыуть соби ани про ви-що не дбajúчы. Нихто ничого слыве не дбавъ и ни-чого не мавъ самъ соби: усе було до рукъ у курин-ного отамана, що за тѣе й мавъ соби звычайно приз-выще — „батько.“ У ёго были гроши, одежда, уся харчъ и палыво навить; ёму давалы гроши до сходу. Не-ридко курини малы промижь себе суперѣчка: то у такому выпадку дило доходдыло йнколы до бійкы. Ко-закы vyrôювалыся на майданъ та доты стусувà-лыся кулаччямъ, ноки яки, нарѣшти перевàжывшы,

*) Такъ звецьця гора у Италий; гора ця иноди выкыдае зъ себе ба-гатыя, каминня, якъ вогонь, розпѣче, гущу вогненну зъ расплененого зализа, писку, сиркы, каминю, тощо. Ця гуща вогнянà по итальяньскы звецьця лàва. Ця лавя теча зъ вершыны багать-горы рiчкою вогненною. М. Л.

брали гору, то тоди заждувалысь бенкетуваты. Отакà-то була тая славу́тыця Сичь-маты, ма́вшы у соби стилькы сквапныхъ прына́дивъ за-для парубоцтва.

Остапъ и Андрійъ зъ усёго палу парубочого кынулысь у це бурхлы́ве море розло́ге, забу́вшы ту жъ мить и батькивськѣй кури́нь, и шко́лу, та й усе, що до того часу на́дыло йѣхъ, та й виддалыся новому жытьтѣю. Йѣхъ усе на Сичи залуча́ло: на Сичи панувала вильна воля, ору́да й за́ко́нныя справа булы прости, не путлѣвани, мовлявъ, алежъ законы сичови здавалыся йѣмъ лютымы до такойі свавольнойі республы́кы, якъ Сичь. Якщо козакъ попавсь у зло́дѣйствѣ, хочъ-бы яку тамъ дурны́цю хопну́въ, то це вже вважа́лось за посоро́му усѣму товарѣ́ствови: ёго, яко оганеного чоловика, привъязувалы до стовпа, а биля ёго клалы кѣйі й ставылы перѣри́зь горилкы та решето калачивъ: коженъ прохожа́чый повзъ ёго, выпывши кире́ць горилкы, повиненъ бувъ дати шкѣдныкови ляща кѣмъ, та отакъ, покы шкѣдныкъ и дуба дасть. Непла́тного выноватця прыпына́лы ланцю́гомъ до гарма́ты, де винъ велычався, покы хто зъ товари́ства не звѣжува́всь ёго вызволыты, выдавшы за ёго боргъ. Але́ бильшъ видъ усёго вразѣла Андрія́ страшна́ кара, що звычайно покла́далась за душо́губство. Тута жъ на ёго очи выкопалы яму, спу́стылы

у ню жывцёмъ душоу́бця, а поверхъ ёго постано-
вылы трунѹ зъ убѣтымъ, та й закопалы обохъ.
Навпѣсли ще довго прывыждовувався Андрѣйиви стра-
шный оцей звычайъ стратнѣй та жывцёмъ закованный
чоловикъ зъ страшню труню.

Не забарылысь обывда Бульбенкы залучыты соби
добрый славы у сичовѣго товариства. Пѣчасту сокупно
зъ дѣ-якымы товаришамы зъ свого куриня, а иноди
й зъ усымъ куринемъ та й зъ сусѣднымы куринямы
выряжалысь вони у степъ на полкованья: по пты-
цю, якої тысьба була тымы часамы, на дыки ко-
зы та свынни; абожъ ходылы на заброды, на озера,
ричкы, прѣдѣлени по жеребку на коженъ куринь,
закыдаты ситкы та неводы й тягты дороги тѣни,
на харчъ своему куринѣви. Хочъ тутъ и не було
такої речи, на котрѣй спытуе себе козакъ, але во-
ны далы вже себе взнакы промижъ иншымы моло-
дыкамы, якъ видважлывы и шасни на все. Добре
й безъ обмылу стрѣлялы навлѹчъ, проты воды Дни-
прѣ переплывалы: а це такы вчынокъ, що за ёго
новѣтнього церемонѣно прѣймалы до товариства си-
човѣго.

Алѣ Тарасъ иншу працю йимъ лагодывъ. Духъ ёго
не терпывъ такого гулячого жыття: ёму бажалось
спражнёго дѣла. Винъ прызумлювавъ, якъ-бы ёго

справыты сичовѣ товарыство на видважлыве передувзяття, де можна, якъ слидъ, розійтысь лыцареви; врѣшти, прыходе якъсь одного дня до Кошового та й каже ёму таку ричь: „А що, батьку Кошовый, часъ, бацьця, й погуляты-бъ запорозцямъ!“

— „Немà де!“ видказавъ Кошовый, вынявши зъ рота люльку-бурулку та чвыркнувши на бикъ.

— „Якъ то — немà де?“ спытавъ Бульба. „Можна питы у Туреччыну або въ Крымъ, до татарвы“.

— „Не можно ни туды, ни сюды“, видказавъ Кошовый, узявши зновъ байдужно у зубы люльку.

— „Та цò бо се ты кажешъ — не можно? якъ це воно такъ, що не можно?“

— „Та ось ба' якъ: мы въ злагоди зъ Султаномъ“.

— „Тривай!“ подумавъ соби Бульба. „Та 'джежъ винъ бусурмень, вражёный сынъ! а Богъ и Святѣ Пысьмò каже быты бусурменивъ“.

— „Не маемо права!“ отказавъ Кошовый. „Якбы мы булы не заприсягались своею вирую, то може-бъ воно й тѣе, а тепѣрка ни, не тѣе, не можно, бачъ“.

— „Якъ же це воно — не можно? Якке-жъ це воно такъ — не маемо права? неподòбне выгàдуешъ, батьку Кошовый! не маемо права? — гм! Ось у мене два сыны, обыдва молодыкы, ще не разу ни одынъ не

бувь на війни, а ты кáзшть—не маемо права, не треба розвáжытысь запорозцямь!“

— „Ну, що-жъ будешъ робыты? Не члѧ, не слидь!“

— „То се-б-то слидь, щобъ марнувалась козацькая сыла, щобъ чоловикъ злызъ зъ свѣту, якъ собака, ни славы, ни памъяты, а ни одного добраго дила не зробывшы,—щобъ ни Украйіни, ни всѣму хрыщеному мырови не було зъ ёго нїякойі корысты? Такъ на що-жъ мы жывемо, на якого биса мы создáни? розтолкуй ты мини! Ты чоловикъ розумный, тебе не дарма обибралы за Кошового, розжуй ты мини, навїщо мы жывемо на свити?“

Кошовый ани брѣнь на це запытáння. Це бувь упертый козакъ. Трохы згѣдомъ сказавъ: „А все жъ такы війни не буты!“

— „Такъ ни?“ слытавъ Тарась.

— „Авжѣжъ ни!“

— „То-б-то вже про війну шкодà й гáдки?“

— „А тожъ, кѣнче, такъ!“

— „Тривай-же ты, бисивъ затязцю!“ подумавъ собі Бульба: „знатымешъ же ты свого лысого батька!...“ та й навáжывъ прытѣмомъ видскорѣдыты за се Кошовому.

Змѣывшысь то зъ тымъ, то зъ другимъ, та щобъ дило плавкїще йшло, утавъ Бульба усимъ бенкетъ,

и козакы, на пидпытку скилькоро чоловика, попростувалы до майдану, де вѣсивъ привѣзанный до стовпа „склыкъ“, що йимъ звѣчне склыкалы на раду; не знайшовшы цурѹпалкивъ, що завѣдено было у Дѡвбыша, вони ухопылы коженъ по полину, та й нумъ склыкаты у раду. На склыкъ прыбигъ Дѡвбышь, чоловикъ высокый и зъ однимъ окомъ, котре видъ спанья страшенно набубнявило.

— „Якый тутъ бисъ не въ свое дило встрявъ?“ гукнувъ винъ.

— „Мовчы! беры-лышень свойі причандалля, оканю, та склыкай у раду, колы тоби велять!“ одказала пидпыла старшына.

Дѡвбышь вынявъ зъ кешени цурѹпалкы, що захопывъ бигшы, добре знаючы кинецъ такимъ причинамъ. Загуготивъ „склыкъ“, згѡдомъ и запорозци хмарамы стали схожатысь у раду, якъ чмили гудючы. Уси стали въ коло, та якъ втрѣтьє Дѡвбышь подавъ гасло у раду—стала сходитысь и старшына запорозька: кошовый—зъ свойимы клейндамы, яко ознака ёго уряду, судья—зъ вѣйськовою печаттю, писарь—зъ каламарёмъ и ножемъ, а осауль—зъ пирначёмъ. Кошовый и старшыны уклонылысь навхрестъ запорозцямъ, що згѡрда хвертамы стоялы.

— „Чого се вы, панове, у раду зибралысь, що

вдлыте?“ спытавъ Кошовый. Галасъ та лайка не дали ёму простягты ричь дали.

— „Клады клейноды, клады, заразь клады! Не хочемо тебе бильшь за Кошового, выбувъ свое!“ гукалы зъ гурту козаки. Де-котри тверези курини наважылысь булы, здавалось, за Кошового обстаты, та пьяни й тверези курини стали доходыты правды кулаччямъ. Зчынывся гуртовый галасъ, зыкъ, гармыдеръ.

Кошовый хотивъ бувъ сперечатысь, та знаючы, що роздрочене свавольне сичове товариство могло-бъ ёго забыты въ смерть—вклонывшись у поясъ, поклавъ клейноды та й покrywсь у гурты.

— „Чы вдлыте й намъ, панове, покласты наши клейноды?“ спытала старшына, и вже булы налагодылысь заразь вволыты громадцьку волю—покласты причандалы до своего уряду.

— „Ни, ни, вы старшынуйте!“ гукалы запорозци: „намъ треба було скинуты Кошового, бо винъ баба, а намъ треба чоловика“.

— „Кого-жъ вдлыте теперь обибраты за Кошового?“ спытала старшына.

— „Кокубенка вдлымо!“ гукала одна частына.

— „Не хочемо Кокубенка!“ гукала друга. „Не стечè въ ёго розуму за Кошового буты! Молодый

розумъ мае, звычайівъ козацькихъ гараздъ не знае!“

— „Хай стає Шыло за Кошового!“ гукалы дè-котри: „Шыло обибраты!“

— „Въ спыну тоби шыло!“ выгукувала, лаючысь, згр'яя сичовыкйвъ: „що винъ ё за козакъ, сучый сынъ, що, якъ татарынъ, пймавъ у злодійстви? До дйдька. кйямы, опйяку Шыло!“

— „Бороданя, Бороданя настановимо Кошовымъ!“

— „Не хочемо Бороданя! къ бисовому батькови зъ Бороданёмъ!“

— „Гукайте—Кырдягу“, шепнувъ де-кому Бульба.

— „Кырдягу, Кырдягу, Кырдягу!“ гукалы дè-яки. „Бороданя, Бороданя! Кырдягу, Кырдягу! Шыло! чортови въ зубы Шыло! Кырдягу!“

Уси черговй, учувшы, що выгукувалы ййхъ прйзвыща, заразъ выризалысь зъ гурту, щобъ не на-вернуты кого на думку, що вони самы пидпомагалы своёму обирови.

— „Кырдягу, Кырдягу!“ покрыло усйхъ. „Бороданя!“ Зачалы вершыты выбирь кулаччямъ, и на останку Кырдяга переважывъ.

— „А йдйть-но по Кырдягу!“ загук'алы. Зъ деся-теро чоловика вййшло зъ гурту, ледве на ногахъ стоячы—такъ обважылысь, сердёкы—та й потяг-

лы до Кырдыга, щобъ ознаймыты ёму про ёго дбирь.

Кырдыга, хдчёнъ старыйъ вже, але розумный козакъ, сыдивъ соби у своёмu курини, нибы ничего не знае, й ни на що не дбае.

— „А чого вамъ треба, пандве?“ спытавъ винъ.

— „Тебе треба: йды, диду, тебе за Кошового обиралы“.

— „Змылуйтесь, будьте ласкави, панове!“ промовывъ старый. „Де мини на старосты литихъ буты дотепному до цёго уряду! Чымъ я заробывъ соби таку повагу? Та у мене й розуму не стечё орудуваты товарыствомъ. Хйба такы никого вже й не выскипалося дотепнишого зъ усёго товарыства?“

— „Та годи тоби каверзякаты! йды, кажутъ тоби!“ гримнулы писланыци. Два козакы ухопылы ёго за пидъ плечи, та вже якъ винъ тамъ не пручався, не опынався, а врешти прытыслы ёго на майданъ у раду, лаючы, пидштвухуючы та умовляючы. „Та не опынайся, бисивъ буйвику! Прыймай шану, колы тебе шанують!“ Отакъ привелы ёго у раду.

— „А що пандве“, гукнулы на всю Сичь поводыры: „чы вдлыте оцёго козака старого Кошовымъ настановыты?“

— „Вдлымо, уси вдлымо!“ гукала козацька громада, та й далеко гуготивъ полемъ гукъ.

Військовий Бунчужный узавъ клейноды та й подавъ їхъ до рукъ новому кошовому. Кырдяга, якъ поводылось, одмовывся заразы. Бунчужный у друге, — винъ тежъ; Бунчужный у третье, — та ажъ за третимъ разомъ прынявъ клейноды. „Добре, гараздъ!“ гукала громада, та й зновъ генъ далеко покотыло степомъ козацьке гуканья. Тоди вѣступыло змижы козакивъ чотыри найстарѣши, сывовуси та сывочуби запорозци и узавшы у жменю земли, що на той часъ зъ дощу розсякла, поклалы нѣ на голову новому Кошовому. Каль, зтикшы зъ головы, побигъ по выду, по сывыхъ вусахъ, покалявши увесь выдъ. Але Кырдяга стоявъ ани зъ мисця, та дякувавъ козакамъ за додану ёму шанѣбу. А нѣдто ще й окрылы ёго корогвами *).

Отакъ видбулы козакы бучный выбиръ; хто ёго зна, чы радилы ёму такъ инши, якъ радивъ Бульба: оцымъ винъ поимстывсь надъ прѣжнимъ кошовымъ. А нѣдто, Кырдяга бувъ давний ёго товаришъ, укупи

*) Звычай запорозькій—обсыпаты землею новѣтного кошового ось що значывъ: щобъ кошовый не гордувавъ козацтвомъ, дѣбре щобъ памѣятавъ, що сама громада вшанувала ёго, вѣдывшы ёму стати орударѣмъ козацтву; але тая жъ такы громада й прынызе ёго, якщо звелыть ёму покынуты кошовѣвськѣй урядъ. Перекладарь.

бували вони у походах морських і суходільних, укупі перемагали тяжке зльденне життя воєвє. Позволикалася козацька громада видбувати обирь, та й зчинилось таке бенкетування, якого Остапови й Андрієви зроду-вику не лучалось бачити. Корчмы зруйнували, медь, горилку, пиво позабирали задарма; корчмарі радили, що хочень їх не займали. Кризь усю ніч бенкетували сичовыкы, выгукуючы та спиваючы, заславлялы лицарськи вчинкы, а мисяць, зійшовшы, довго ще бачывь, якь ходылы бурсамы музыкы зь кобзамы, тѳрбанамы, бандурамы та лырамы, и церковни спивакы, що малысь на Сичи за-для спиву вь церквѳ та заславленя запорозцямь ихь лицарських вчинкивь. Нарешти хмиль та знемага стали переважуваты мицни козачи головы. Выдно було, якь тамь, то инде, падавь козакь до-долу; якь товаришь зь товаришомь обнявшысь та почувшысь жалибно, рєвно плачучы навить, сокупно чолджкалы сыру землю. Тамь пѳкотомь полягала цѳла юрма козакивь; а ондечкы хто-сь оббиравь собѳ лигвѳ, де-бь краще прылягть, та й лигь просто на колоду. Остатній ще сперечавь зь пѳянымь чѳломь, мугычучы яку-сь нисенѳтныцю собѳ пидь нись, але на останни й того переважывь хмиль, зборовшы пидь себе, та й заснула втомывшысь зь бенкету уся Сичь-маты. •

IV.

Другого дни вже Бульба радывся зь новымъ Кошовымъ, що як-бы ёго пидбыты запорожцивъ до абò-якого дила. Цей Кошовый бувъ розумный та зь биса хытрый козакъ, вздовжъ и впоперекъ знавъ за-порозцивъ, та попереду сказавъ бувъ: „Не можно прысяги ламаты, нїякъ не можно!“ А дали, мовчки соби погадавши, додавъ: „А протè, сїлькось, можна: мы прысяги не полòмымо, а такъ дещецю прыгадасмо. Хай тилькы громада зберецьця, та не те, що-б-то по моєму загаду, а просто, самохїть, эгè!... Ну, та ты й самъ гараздъ знаешъ, якъ це зробыты. А мы зь старшыною мерщїй нагодымось до майдану, такъ, нибы ничего не знаемо й не вїдаемо!“

Не пройшло й годины пїсля цїейї розмòвы, якъ уже загуготивъ „склыкъ“. Де взялысь на пидпїтку й необачни. Бèзличъ запорожцивъ вїройїлося на майдань. Знявся гоминь: „Що це воно таке? на вищо склыкають у раду?“ Але вихто ничогисинько

запѣвне не дознався. На останку то тамъ, то йнде стало вчува́тысь: „Дурнійсинько дурнує козацьство! марно гѣне козацькая сыла! нема вѣйны! Отъ старшына розбаглаюва́лась на пропале, заплывлы очи саломъ! Лыбднь нема вже й правды на свити!“ Инши козаки попереду дослухались, а дали й соби стали казати: „Бо й правда такы, що нема на свити правды!“ Старшына здава́лась здывдваною зъ оцыхъ речей. На останьни Кошовый, ставшы середъ козацького ко́ла, запытавъ сичовыкѣвъ: „Чы во́лыте, панове запорозци, ричъ розпоча́ты?“

— „Во́лымо!“ загула козацька громада.

— „Вважайте-но, панове запорозци, ось про вѣщо за́йде ричъ: самы-сте *) свидо́ми, панове, кра-

*) У мови україньцівъ-подолянь, на́дто буковынцівъ та галичанъ, що живуть у Австрійі, здебѣльша одмина одъ поднипрянської україньської мови така: вони кажуть—ходылы-сте, купылы-сте, ходылы-сьмо, купылы-сьмо, якъ-ысьмо йїхалы—бачылы-сьмо вовеа; холывъ-ымъ, купывъ-ысь. Це те, що по церковній мови—есте, есьма, еси, есьмъ. Намисъ-цця кажуть-ся, але на виддуци, передъ словомъ: быцця—ся быты, купацця—ся купаты, засмутывся—ся засмутывъ; намисъ—роблять, говорятъ-робля', говоря', молють-молюта', тѣ-що. Замисъ буду ораты, роботы кажуть: буду оравъ, буду робывъ; намисъ—лышень, кажуть—но,—мабудъ-выдѣй,—хай-най,—ѣго-'го,—ѣму-'му, тебе-тя, мене-мня, тѣ-що; замисъ—уже здався-бъ дощъ—уме сдав-бы-ся дощъ. Але кажуть и такъ, якъ поднипрянцы, харькѣвцы. Мова подолянь, буковынцівъ, а на́дто галичанъ, одгоныцця тѣю стародавнїстю, котру знайдешъ теперъ подекуды по стародавнихъ наськыхъ книжкахъ, церковною мовою пысаныхъ, якъ отъ литѣньскы Несторова, у котрій чымало трапляецця словъ такихъ, яки вживаюцця тилькы у тамъ-тыхъ крайнахъ.

Перекладарь.

ще за мене, що багацько козака завинуватило у корчмы жыдамъ, тежъ и свойимъ братамъ завиннылы стилькы, що ни одынъ бисъ и виры тепера не йме. Дали, панове запорозци, ричь зайде про те, що чы-мало є такыхъ у насъ молодыкйвъ, що ще навить й не бачылы, що то воно таке є за баталія, а молодыкови, якъ самы-сте, здорови, знаете гараздъ, що безъ воёвдого часу не можно пробувати. Що то въ ёго й за сичовыкъ, якщо винъ ни разу не воювавсь зъ бусурменомъ?“

— „Винъ до речи каже“, подумавъ Бульба.

— „Не покладайте, панове, що кажучы се, я маюсь на думци згѳду зламаты—борднь Воже! Я тикы такъ, самъ соби кажу, розважую. Надто, на Божимъ свѳдоми и на вашимъ, панове, у насъ церква Божа, грихъ казаты, що таке. Килька рѳкйвъ, дяка Богови Святому, стойить Сичъ, а й дотеперь не те що; а хочь-бы тоби над-ѳколо була церква; образы святы навить безъ жаднойі обрѳбы й покрасы; хочь-бы хто догадавсь скуваты на йихъ срибну ша-ту; тилькы й йихъ, що спадє черезъ смерть козака, та й спадщына була абы-яка, убѳга, бо ще за животà май-же усе пишло на пропй, — не поставъ, Воже, сѳго передъ йихъ душею! Эгє, панове сичовыкы, бачте, моя ѳповидь не до того, щобъ розпо-

чаты вйну: бо мы-сьмо зь султаномъ тепера у злѣ-годи, та й намъ-бы бувъ велыкій грихъ, якбы-сьмо тее... бо запрысягѣлы-сьмо по нашому закону“.

— „До чого-жъ це воно таки закрутѣсы?“ погадавъ соби Тарасъ.

— „Эгѣ, панове, такъ, бачте, до вйны ставаты нйяково—не слўшний часъ, борѣне, бачте, лыцѣр-ська честь. А я своєю старою головою отъ що га-даю соби: пустыты на чайкахъ саму мѣлодь: най трохы прызвычаюцьця, пошѣрпають береги Анато-лійи. Якъ на вашу думку, панѣве?“

— „Веды усихъ, усихъ веды!“ загукала козацька громада: „за виру ладнй й головами наложыты!“

Кошовый злякався; у ёго й на гадци не було сколотыты усе Запорожжа: скасуваы злѣгоду цымъ разомъ вважѣвъ винъ за неправедну ричь. „Чы вѣ-лыте, панѣве запорозци, вдруге ричь распчаты?“ спытавъ винъ.

— „Шкодѣ! краще не скажешъ!“ гукалы ёму за-порозци.

— „Як-що такъ, то хай буде такъ! Громѣдцька воля надъ законъ мини. Я крыпѣкъ вашойі воли. Це вже свидѣма ричь, и Святе Пысьмѣ тежъ довѣ-де, що голосъ громѣдцькій—голосъ Божий. Вже ро-зумнише за те не можно прырозумѣты, що громѣдць-

кій розумъ прырозуміе. Тильки-жъ отъ що панове: на вашимъ свѣдоми, що султанъ не залыштыть не по-пымствывшысь за розвагу, що ся розважуть козаки. А пѣкы що тѣе, то-бъ булы-сьмо на погѣтѣви, малы-б-ся на сылахъ, то й нѣякого биса не боялы-б-ся. А наѣто й татарва: мы зъ Сичи, а вона на Сичь, бо це турѣцьки хорты; вони прѣтьма не кынуцьця, та й до госпѣды не звѣжущьця пидѣйты, а зкрадуцьця та й глытнѣуть зпѣтеньга за лыткы, та й болячѣ глытнуть. Та вже якъ ймѣцьця, щобъ тѣе, то тра' всѣячynu по-пѣреду попрыспособляты, бо въ насъ и човнѣвъ нема наѣвить стѣкы, й пороху не прылаѣжено на таку сылу, щобъ можно було усимъ व्यряжѣтысь. А я, про мѣне, я раднѣйшый, я вволѣтель вапоѣи воли“.

Замовкь хытрый отаманъ. Козаки стали кѣпамы гомонѣты промижъ себе, курынне отаманна—рады-тысь; на щастя пѣяныхъ було ѣмалъ, тымъ-то й наважылы послѣхатысь розумнойі рады Кошового.

Заразъ व्यрядылось скилькѣро чоловика на той бѣкѣ Днипра до вѣйськовойі скарбнѣцы, де у не достѣпныхъ, пидъ водою та въ очеретахъ, тайны-кахъ схѣванный бувъ вѣйсковый скарбъ та частка збрѣѣи, на воѣвыщахъ добѣтойі. Одни кынулысь переглѣжуваты й споружѣты въ дорогу чайкы. Мѣтьтю захрѣсь беригъ людомъ. Зѣявылось скилькѣро

чоловика тѣсливъ зъ сокырамы у рукахъ. Старі за-
смѣлени, плечысти; маслакувати, дебелондги запо-
розци, сывовуси й чорновуси, позасуковавши холо-
ши, стоялы по колина у води, стягѣючи мѣтузомъ
чайкы у воду зъ берега. Инчи тѣслы злѣгожени су-
хи бервыны и усѣку деревню. Тамъ обшывали дош-
камы чайкы, а тамъ, перекынувшы до горы дномъ,
конопѣтылы, смолылы; а зновъ тамъ, по козацькому
звычайу, привѣязувалы до бокивъ другимъ чайкамъ
пукы очерѣту довгого, щобъ не затопыла чаѣкъ
морська хвѣля; а тамъ дали, по всимъ узберѣжжю,
розиклавшы костры, розтоплювалы у миднякахъ смо-
лу на зѣсмолку байдакывъ, чаѣкъ, човнивъ. Буваль-
ши та старыши, що пройшлы, мовлявъ, скрызъ сыто
й рѣшето, спытны у речахъ козацькыхъ, навчѣлы
молѣдшыхъ. Грюкѣтнява, гукъ, геть усією кружындю
знималыся; увесь берегъ наче живый, ворущывся
й колыхався.

Въ той-же такы часъ великый поронъ прыстававъ
до берега. Стѣвпыще людей на ёму ще оддалекы
махало руками. Це булы козаки у свѣтахъ, що ру-
бець до рубця зъязано, а латъ—якъ на сели хатъ.
Таке дрѣнтя (а на багатѣхъ опричь сорочки на
хребти, що й ребра свѣтяцьця, та люльки въ зу-
бахъ—ничогысинько не було) мусыло наверхъ на

таки думкы, що вони абожъ видбѣгли якдѣйсѣ хале-пы, абожъ навзаводы бенъкетувалы та й пропѣячы-лы усе, що а ни було на хрептѣви. Змижы йїхъ вѣризався, ставшы попѣреду, прысѣдкуватый та плечыстый козакъ, у дибѣ, якъ пивсотни литѣ. Винѣ гукавъ и мотавѣ руками дужче видѣ усихѣ; але за грѣкомъ та гѣкомъ робитнымъ не було чуты ѣго речей ани жѣ.

— „А зѣ чымъ прибулы-сте?“ спытавъ Кошовый, якъ поронѣ прыставѣ до берега. Уси робочы, залы-пывшы роботу, попидѣймавшы долѣта й сокыры, сто-ялы мовчы, дослухаючысь.

— „Зѣ бидѣю!“ гукавъ зѣ порона отой прыны-зыстый козакъ.

— „Зѣ якою жѣ саме?“

— „Чы вѣлыте, панѣве запорозци, ричѣ розпочаты?“

— „Вѣлымо! вѣлымо!“

— „Чы може-бѣ у радѣ зибралысь?“

— „Кажы й такъ: мы тѣтенька уси“.

Уси сичовыкы ссокупылысь,

— „А хйба вы ничого про тѣ не чулы, що кѣйщѣца на гетьманщѣви?“

— „Ба, нѣ! а що жѣ тамъ таке?“ спытавъ Ко-шовый.

— „Що?! дѣсь вамъ татарынѣ усимъ лыбѣнь по-

затыкавъ вѣха клѣнтухамы, що вы а ни же не чулы!“

— „Та кажы вже, що тамъ таке зпычынылось?“

— „Що зпычынылось?!... а таке, що й родылысь и хрыстылысь, а такога ще—кыв-би!“—не чулы, й не бачылы: отаке-то койшыца—отъ шо!“

— „Та кажы хутчѣй, патяко,—помы тоби языкъ не всохъ,—шо тамъ робышыца?“ гукнувъ якый-сь зъ гурту нетерплѣчый.

— „Таки злыгодни, бездольни годыны тепера настали, шо вже й святы церкви теперенька не наши!“

— „Якъ же це воно такъ сталось?“

— „А такъ, шо теперъ вони у жыдивъ вь арѣнди. Якшо жыдови не заплатышь попереду, то й одправы святойі не можно правыты—отъ шо!“

— „Тю на тѣ, очмано! шо це ты плещешъ за нисытныцю?“

— „Та якшо гаспедцькый нащадокъ не покладѣ прыкметы своею псыною лапою на святій пасци, то й пасокъ не святытымуты!“

— „Не вждѣ? чы справди?“

— „Прысаство Боже, такъ!“

— „Та бреше винъ, панове! не стѣгня ричъ, щобъ паскуда ждыть значывъ святы паскы!“

— „Алє тоби! нестатня! присей-Богу правда, такъ! Ось слухайте-лышень дали, я ще вамъ не те ознаямю: и ксєнзы теперъ йїздять по всїй Украйїни на тычанкѣмь. Та це ще-бъ не лыхо, а що замїсь кдней впрягають вильне казацтво, хрыстыянъ православныхъ. Постривайте, стривайте, брацци, я ще й не таке вамъ оповїдаю: подєйкують, що вже жыдивкы спидныци соби шыють зъ святыхъ рывивъ-отъ що воно, пандве, дїецця на Украйїни! А вы тутъ сыдытє соби на Запорожжи, бєнькетуючы, лыбднь татарынъ завдавъ вамъ такого жаху, що у васъ а ни очей, а ни вухъ—ничого немає! не чуєте, що й на свїти дїецця!“

— „Стривай-но, стривай!“ увирвавъ ричь Кошовый, шо, покы щд, стоявъ соби, слухаючы мдвчкы та уткнўшы очи у зємлю, якъ и вси запорозци, котри у важлывыхъ справахъ николы не потуралы першому порыванню, але малысь мдвчкы, а тымъ часомъ зтыха набигала спидъ серця страшна сыла гнивова. „Стривай, дай же й мєни хочъ одно слово промдвчкы. А що жъ вы—сякї-такї сыны—бисъ бывъ-бы вашого батька! що вы самы-сте робылы? хїба у васъ шаблюдкивъ чортмало, чы щд! Якъ же жъ такы вы попустылы-сте отаку несвїцьку мерзду на Украйїни!“

— „Э, якъ попустылы?! а поткнўлысь бы й вы, якъ

п'ятдесять тысячъ самыхъ ляхивъ було; та нікуды правды диты—булы тежъ псы-зрадныкы й мижъ нашымы, вже перевернулись на йихъ виру, покательчылысь.“

— „Якого жъ биса робывъ вашъ Гетьманъ зъ старшыною?“

— „Накдйла старшына такого, що рятуй Боже!“

— „Мдже?!“

— „Присяй Богу, такъ!“

— „Але якъ же такъ?“

— „А такъ, що вже Гетьманъ, спдечений у мидному волдѣ лежить у Варшави, а старшыньски руки й головы розвдзять по ярмаркахъ на дывдглядь мйрови—ось що накдйла старшына!“

Зворушылысь запорожцы; попереду усюды беретгомъ ани тень! схоже на тѣ, якъ отъ буває передъ страшенною чвардѣю, а дали вментъ знявся гдминъ и загомонивъ увесь беригъ: „Якъ це! щобъ жыды держалы въ оренди церкви Христови? щобъ ксѣнзы впрягалы православныхъ хрыстьянъ? якъ це! щобъ попускалы таки муки, такой несвйцький сдромъ на славній Украйни видъ трыклѣтыхъ недодлюдкивъ?! щобъ такъ знущалысь надъ старшыною, надъ гетьманомъ?! щобъ стародавни наши права и привилія у нивецъ повернули?! та не буде жъ цѣго, не буде!“ Таки речи кружлялы усюды.

Загулы запорозци почу́вшись на сылахъ. Се вже не легкодухый людъ сколотывся, а сколотылысь вогнянй, залывни натуры, що не швидко розпикалыся, а розпикшыся зятято й довго держалы у соби нутровый рѣспаль.

— „Поперевышуваты усю жыдову!“ бѣвкнуло зъ гурту: „хай не шыють зъ святыхъ рызивъ спидныць свойимъ жыдивкамъ! Хай не значають святыхъ пасокъ, свынѣчи пыкы! Перетопыты усихъ паскудь у Днипрѣ!“ Оци речи, проказани кым-сь зъ гурту, провызали блыскавкою сичовыкивъ и запорозци полынулы у Прысѣчча прытьмомъ вею жыдву вырезаты.

У бидолашнаго ѳдридку Юдоваго, що й безъ того дрибнодухый, зъ перѣляку й души не стало! Жыды ховалыся у порожни горилчани бочки, по пѣчахъ, пидъ спидвыци до жыдивокъ залазылы навить, але-жь козаки звидусиль йихъ выдералы.

— „Ясновельможни паны запорозци!“ галасавъ одынь довготелѣсый, якъ тычына, жыдь, выткнувши змижы свойихъ землякивъ лѣкомъ повывычену пыку. „Паны ясновельможни! слово дайте промовыты—едыне слово! мы вамъ, кохани паны, таке ознаймуемо, що ще никѣлы й не чулы, отъ яке пыльвѣ! таке, що й казаты не можно,—э, э, э, яке цикаве!“

— „Тривайте, панове, хай кажуть!“ сказавъ

Бульба; винъ завсиды подобавъ выслухаты звяно-
ваченого.

— „Ясни паноченькы!“ промовывъ жыдь: „такыхъ
панивъ — осыть свить стойть — а николы ще не бу-
ло такихъ панивъ — отъ що, далей, такъ! Такихъ
добрённыхъ, гарныхъ, а такихъ хоробрыхъ, ой вей,
якихъ хоробрыхъ! що такихъ николы ще й не бу-
ло на свити!“ Талалай у жыда, джеркючучи си ре-
чи, то якъ зъ пропасныци тримтивъ, то винъ, би-
даха, зъ переляку пивъ слова промове, а пивъ ковт-
вё. „Ясни паны! якъ же жъ можна, щобъ мы мёды
на думци про запорозцивъ погане що, абд що? Оти
зовсимъ не наши, ти, що держать оранды на Украй-
ни, Биг-мё, не наши! то й не жыды наветь, то
чорзна що таке, а не мы: то таке, що тикы вы-
плюватись добре на ёго, та й ужё! та й покынуть —
отъ що, ясни паны! Ось и вони тежъ казатымуть:
аджежъ прѣвда Шлёмо, або ты Шмудю?“

— „Йжыты-Вёгу, правда!“ одказалы жыды у под-
раныхъ армѹлкахъ, зъ переляку блидй, якъ крейда.

— „Мы николы ще,“ простягъ ричь довготелёсий
жыдь: „николы не лыгѣлысь зъ ворогами, а като-
лѣкивъ мы й знаты не хочемо. Хай воны биса по-
бачять! А мы зъ запорозцями, якъ ридни браты....“

— „А сто сдтъ чортивъ круторёгыхъ!... Тд-бъ-то

шобъ запорозци побраталысь зъ вами!“ гукнувь хто-сь зъ гурту: „не дїждете, трыклїята Юдова порїдня! у Днипро йїхъ, панѡве, усїхъ паскудь у Днипро!“

Ця рїчь сталась гасломъ. Жыдивъ росхапалы по рукахъ и почалы шпурлїаты у воду. Жалибнѣ гуканьня розотнїлось навкругы, але запекли запорозци тилькы реготалысь, дывлячысь, якъ жыды летїлы стѡрчь у Днипрѡ, дрыгаючы вижкїамы, у довгихъ панчохахъ та черевыкахъ. Бидїаху рѣчныка, що накликавь на свою голову таку халепу своїмы речамы, схопылы булы вже за полы, але роздїаршысь зъ каптана та у вузенькїмъ дерешуватїмъ пидкаптаньци винъ кынувь до Бульбы та й ухопивъ ёго за ногы, жалибно благїаючы: „величнїй панѡченьку, панїню мїй мылый, ясновельможнїй пане полковнику! Я знавь и брата вашого, покїйного Дѡроша, дуже гарнїй бувъ лыцарь зъ ёго, краса на все лыцарьство козацьке! я давъ ёму висїмъ сотъ цехынївъ, *) якъ ёму треба було выкупытысь зъ брану у Турка.“

— „Такъ ты знавь, кажешъ, брата?“ спытавь Вульба.

— „Бїг-ме, знавь! щїре добряча душа бувъ панъ Дорощь!“

*) Цехынами звалысь турецькї червнївци. М. Л.

— „А тебе якъ дражнять?“

— „Явкиль!“ видказавъ жыдъ.

— „Гараздъ!“ промовывъ Тарась, та погадавши, обернувь зъ такою риччю до казакивъ: „на те, щобъ повисыты жыда завсиды, панове, буде часъ и мотузка, якъ буде треба; а на сёгодня виддайте ёго мина“.

Се проказавшы, Тарась повивъ ёго до своёй вѣлки, де козакы ёго стоялы, „Ану-дышень лизь дидъ визъ, жыде, та лежы тамъ ани чычыркы! а вы, хлопцы, пыльнуйте миви жыда обом!“

Упоравшысь зъ жыдомъ Бульба циповъ до майдану, бо вже запорозци давно зачалы схожѣтыся въ раду. Вмитъ злюднивъ беригъ и споряжѣты чайкы облышылы, бо тепера мавъ буты суходильный, а не морскій походъ, та й не до плаву треба будо справы, а потрѣбни теперенька возы та кони. Теперенькы вже уси хотилы у походъ, и стари, и молодь, уси, за порѣдою старшыны козацкой, Коцювого й зъ воли усёго вѣйска запорозького, покладалы простувѣты на Лядчынѣ, полымстытысь за все лыхѣ, за нарѣгу надъ вирую и козацкою славою, набраты здобычи зъ мистъ, пустыты червоного нивня у ворѣжи села та хлибѣ, ревѣяты геть далеко про себе славу. Тутѣ жъ усѣ взбрѣювалось, спору-

жалося на війну. Тепера звёрхнисть Кошового піднялась високо. Це бувъ уже не той плохута-вольтель сваволи вихровытыхъ запорозцивъ — ни, теперь ставъ винъ самоправнымъ орударёмъ, це бувъ деспотъ, що знавъ тилькы орудувати, якъ поводитарь слипцямы. Уси буйви лицари сичови, вихровыти тепера стали у лавы и ани жде! покирлыво схылившы гуйлыви головы, не зважучысь очей навить пидвесты, якъ Кошовый дававъ загады: казавъ винъ зтыха, не выгукуючы, не хапаючысь, але поважно та розважно, якъ старый, знаючий козаць, добре спытний у справахъ козацькыхъ, котрому не першына вывиршуваты розумно вымизкуване передузяття.

— „Обдывйця, панове, уси гараздъ обдывйця!“ такъ распочавъ Кошовый свйй загады: „полагодьте возы та мазныци, возьमितь до спытку збрю. Та не набирайтесь багацько одежи: по одній сорощи на козака та по двое штанивъ, то й ддсыть! по горщыку саламахи та пшона, и бильшь щобъ ни въ кого не було. Про запасъ у возахъ буде усякій потрібъ. Пара коней щобъ у кждного була; паръ двисту воливъ повинни-сьмо взяты, бо на переправахъ та багндышахъ ця ричь потрібна буде. А надто дбайте шонабильшь про ладъ, бо „де ладъ, тамъ

кладъ!“ Я знаю, що мижь вами є таки, що якъ по-
пле тилькы Богъ яку поживу—пишлы заразы дер-
ты на онѹчи кытайкы, оксамыты дороги, паволо-
кы. Залышитъ, панове, оцей поганый звычай—не
козацьке дило! кыдайте геть усяки лахманы, а саму
збрѹю берить, якщо трапыцьця гарна, та червиньци
або срибло, бо це найпохватнѣша ричь та й здасця
по всякъ часъ. Та ось, панове, задалегидь наказыю
вамъ: якъ хто въ дорози нацьдѣцьця, то нема ёму
змѣлування! якъ собаку, за шыю звелю прыпнуты,
и хто-бъ винъ не бувъ, хочѣнь шонакращый зъ
усѣго Запорожжа—силькось! якъ собаку, кажу, зве-
лю ёго застрѣлыты на мѣсци, та й покынуты безъ
жѣдного пѹхорону й пѹмынокъ, на зъйїдень вовкамъ-
сиромѣнцямъ та хѣжій птыци; бо пѣяныця у до-
рози не мусе того мати ничего. Молодыкы, запоби-
гайте розуму у старыхъ. Якщо лызнѣ куля чы
вдряпнѣ шаблѹка пѹ голови, чи по чимъ тамъ влѹ-
че, то не дуже потурайте на таку ричь: распуститъ
набѣй пороху у чарци горилкы та мирщїй выпийте,
то й усе мынѣцьця, не прыстане й пропасныця; а на
рану, якщо не дуже велька, поклады просто землі,
замисѣвши ню попереду слыною на долѣни, то й
прысхнѣ рана. Тепѣра нѹмо, панове, до праці, та
не хапкомъ, а розважно та шчыро берицьця за дило!“

Отакъ казавъ Кошовый, та якъ довивъ до краю тую оповидь, уси козаки заразъ стали до пради. Уся Сичь вытверезила и ниде не можъ було знайти ни одного пьяного, будимъ ихъ николи й не було промижъ козакамы. Одни направлялы обиддя, други подроблювали виси; а ти зносиы на возы мишкы зъ харчу, а зновъ ти накладалы збрдю, а тамъ ты прыгднылы коней, воливъ. Усима сторонамы зналась тупотнява, стрильня спыткова, брязкить шаблѣвый, волове рѣвыще, возова скрыпнява, гоминь, палкѣ гуканья, гейбанья, — и отъ трохи згодомъ выстягався генъ-генъ полемъ табуръ козацкый. Чы-мало-бъ упало бигты тому, хто наважывъ, одъ краю до краю, пробигты вздѣвжъ увесъ козацкый табуръ. У невелычкый церковци чернець молебствувавъ до походу, кропывъ усихъ святою водою, уси познаменовалыся до Св. Хреста. Якъ рѣшывъ табуръ й выстягався зъ Сичи, уси козаки, обернувшыся назадъ головамы, проказалы слыве вси зараздѣмъ: „Прощавай, Сичь-маты!“ сказалы вони май-же въ одынъ голось: „хай бордне тебе Богъ видъ усякого нещастя!“

Тарась, йдучы Прысиччамъ, побачывъ, що ёго жыдыкъ, Янкель, вже й ятку напѣявъ, й розтащывався зъ креминьямы, заверткамы, порохомъ й зъ

усякымъ вѣйсковымъ пѣтрибомъ до походу, кныши й паляныци навить продававъ. „Чы ба! отъ бисивъ пархъ!“ подумавъ Бульба, та, пидъйїхавшы до жыда, додавъ: „Тютя зъ полывьянымъ носомъ! якого биса отуть сыдышь? хйба вже гроши тоби опрыкрылысь, що самъ пидъ кўлю лизешъ? за цымъ дило не стане! хто-сь за любкы дастъ тоби покуштуваты смашнѣйї кули!“

Одповиддю на це Янкиль зблыжывся до ёго й обома руками давшы знакъ, нйбы мавъ що-сь потаёмне сповистыты, запвѣнкавъ: „Вы, премѣжнѣй панѣченьку, тикы мовчить и никому не кажыть: промижъ козацькыхъ возивъ ё й мйй йдѣнъ нязъ; я везу усяку пѣтрибку; а дорогою постачаыму усяку харчь, та такъ дешево, якъ ще ани одынъ жыдь не продававъ—Биг-мѣ, такъ, мйй панўню!“

Стыснувъ плечыма Тарасъ, здывувавшысь зъ жывдывськой натуры, та й поїхавъ соби геть до табуру.

V.

Не забаромъ увесь південно-західній край Подльщи здригнувсь зь переляку. Бо усюды ослынулось: „запорозци йдуть, запорозци!“ Усе, що могло зарядуватись — зарядувалось, усе знімалось и розбигалось навзаводи, якъ поводылось за того безладнёго та недбалого часу, колы не будовано ни крипостей, ни замкивъ; а якъ попада ставлявъ собі чоловікъ про-часъ куринь солдмьяный. Винъ собі миркувавъ: „не занашащаты жь дарма працю й гроши на той куринь, колы сь-дсь татарській наскдкъ знесе ёго.“ Усе сподхалось: хто минявъ волы й плуга на коня та рушницю та й выражавъ у вйсько; хто ховався, женучы скотыну, забравшы зь собою усе, що тилкы бралося. Иноди шляхомъ лучалысь и таки смилякы, що наважувалысь збрдойною рукою гостей зустрічаты; але бильшь було такыхъ, що завчасу ще наживалы пятамы. Уси добре знали, якъ важко выраты справу зь выхровытымъ, воёвытымъ стдвпыцемъ, що свйдоме було на призвыще — вйсько

запорозьке,—котре у своїмъ зъ-окола свавольнимъ безладдю мало у соби ладъ, прырозумляный, якъ слидъ, пидъ часъ воюванья. Комонныкы йїхалы не обважуючы и не роздрочуючы коней; пиши йшли твёрезо за возамы, и весь табуръ поступавсь дѣли тилькы ничнойі поры, а вдень пильгуваы, выбираючы на спочывокъ пущи, безлюдя, байракы, лисы, що якъ за тыхъ часивъ, то малось йїхъ й геть-то доводли. Упередъ засылалы шпыгивъ, пластунивъ на розглядныны, щобъ довідатысь дѣ, що й якъ. Та часто тамъ, де шонаменшь малы йїхъ сподиватысь, то тамъ вони и врѣдцяця нагло, наче зъ земли выйдуть, и вже тоди усе прошалось зъ свитомъ: у села ворѣжи червоного пивня пускалы, воы й кони, що не займалы зъ собою, тута жъ на мисци забывалы. Здавалося, що запорозци бильшь бенкетуваы, анижъ чынылы походъ. Страшнымы прыкметамы добре дала себе узнакы тая лютість запѣклого, жорсткого того вику; тепера волося-бъ до горыдыбъ полизло зъ тыхъ прыкметъ, що поклалы по всихъ-усюдахъ запѣрозци. Повбывани диты, пообризувани груди у живокъ, облуплена на ногахъ шкура по колина у тыхъ, що пускалы на свить спокѣтуваты грихы, — такы доброю дякою дякувалы запѣкли запорозци ляхамъ за колышню ласку. Пре-

лать *) одного монастыря, учувшы про йїхъ зблї-
женьня до себе, заслãвсь до йїхъ двома ченьцїями
сказаты козакамъ, що вони не якъ слїдъ поводяць-
ця,—що запорозци зъ орудãрствомъ польськымъ у
злãгоди,—що вони ламãють свою повїннїсть коро-
леви та пры купи й усяке народовè право. „Скажїть
видъ мене зъ запорозцїями вашому архимандрытови“,
видказавъ Кошовый: „шо винъ не знаты чого сподõ-
хався: це дурнїця, панотцї! це козаки ще тилькы
запãлюють та розсмõктують люлькы!“ Трохы згõ-
домъ жеручїй пдломинь обгорнувъ, гугõчучы, велїч-
ный монастырь; стрильчãти ёго викна озїйни похмү-
ро зãлы кривъ розшãрпани поломãяни хвїли. Учи-
кãючи стõвпыща жыдовї, ченьцивъ та жинõты вментъ
налюднылы ти городы, де хочъ абь-яка малась спо-
дїя на залõгу та городцьке рушённã. Высылана йнко-
лы ляцькымъ орудãрствомъ пизня пидпомõга, неве-
лїчкымы полкамы, абожъ не змагãла спобїгты запо-
розцивъ, абожъ торопыла, и вперве зустрившысь, по-
казувала потылицю, та й геть навзãводы на пруд-
кїхъ конїхъ. Лучãлося й такъ, що багацько пры-
видцивъ королевеського вїйська, котри замагãлы до
того часу на прежнихъ батãлїяхъ, згуртувавшы своей
вїйська, звãжувалысь опирь статы проты запорозцивъ:

*) Игумень.

Отуть-то шонабільшгь спыткува́лы свойі сылы на-ши козаки-молодыкы, цураючысь грабува́ння, здо-бычи и малосы́лого во́рога; вони жада́лы даты себе взнакы́ сывому козацтву, статы на герць оды́нь на одного зъ хвастовы́тымъ ляхомъ-джекгырёмъ, що вы-красня́вся на пышнимъ кони, у кунтуши зъ вылѣ-тамы, литалымы по витру. Наука була втишна; инци вже чы-мало добулы соби збруйі, дорогыхъ шабелъ и рушныцъ. Вони за одынь мисяць станивнымы стали и зовсимъ поынчалы, зъ орлять стали орла-мы. Облы́чча йіхъ, що попереду значыло йіхъ мъякы-мы молодыкамъ, тепера гризнѣ стало, осы́лило. А старому Тарасови залюбкы́ було бачыты, що обыдва сыны ёго змижы кращыхъ шонакрацымы стали. Здава́лося, що Остапови зроду призначена була воёва дорѡга и важкѣ знатьтѣ, якъ вывѣрщуваты воёвы справы. Ани разу ни спантелычывшысь, ни сто-ропѣвшы ани зъ яко́го вы́падку, спокойно такъ, якъ-бы й несыла молодыковѣ двадцаты-двох-литнёму матысь, винъ въ одынь ментъ мигъ звѣжыты усю не-безпѣшность, усю подстать дѣла, та заразы же добраты й способу, якъ одсахнѣтысь видѣ о́паскы, але одсах-нѣтысь на те, щобъ навпѡсли вже запѣвне замогты ййі. Уже коженъ вчынокъ ёго значывъ спытковане знатьтѣ, и по ёго вчынкахъ не можно було не по-

стерегты, вѣдѣчу будѣчого прѣвѣдця. Мицнотѣю дыхало ёго тило и ёго лыцарськи вданья уже малы велику сылу лѣвову. „Э, та зѣ ёго, бачѣ, колысь буде добрый полковныкъ!“ казавъ Тарасъ: „присяй-Богу, добрячый! та ще такый, що й батька залѣме!“

Авдрій мавъ огнѣнну вѣдѣчу. Винъ опричь чаривлѣвойи музыки кулѣвѣйи та мечовѣйи ни на що не чѣвся. Байдуже ёму про те, щобъ выличуваты, або прыривнюваты, а чы вывѣжуваты свойи й чужи сылы. Розвѣгу та втѣху мавъ винъ соби на бѣйному воѣвыщи; не наче на бучнѣмъ бенкети удавалось ёму у той часъ, якъ розпѣлыцьця у чоловика голова, у-вичѣ мыготѣть, усе йде мѣшма, летять головы, гримлячѣ падають на землю кони, а винъ жѣхомъ выгравѣе, якъ пьяный, на кони литае у свѣсныви кулѣвѣй та у блискавѣцяхъ шаблѣвыхъ; то того утнѣ, то другого, а й не почувѣецьця на те, якъ ёго тнуть. И не разъ батько дывувѣвся й зѣ Авдрѣя, вбачаючы, якъ винъ зѣ одною тилькы палкѣго порывѣння кыдався на те, на вищо обѣчнѣй та лѣкгурнѣй чоловикъ николи не звѣжывся-бъ, та якъ однимъ скаженнымъ стѣсомъ выроблявъ винъ таки дывѣ, що й загартѣвани вже по бѣйныхъ воѣхъ воѣвыкы мусылы здывувѣтысь. Дывлячысь на ёго, казавъ батько: „та й цей, бачу, добрый воѣвыкъ! крый ёго сыла. Божа!—не

Остапъ, ба, нї! але жъ добрый—ни врдку—такы добрєнный воєвыкы!“

Запорозци наважылы простуваты на городъ Дубно, у котрому, якъ подєйкувано, багацько було скарбу и люду замѣжного. За пивторà дни козаки скинчылы свїй походъ, та й отъ вїявылысь передъ городомъ. Городяне наважылы, покы дывытымущя очи, боронїтысь, бажаячы, краще увесь городъ свойїмъ трұпомъ вслать, наложыты головамы на порози у свойїй хати, боронячысь, ани-жъ впустыты въ ню вѣрога за животà свого. Высокый валъ земляный отѣчувавъ городъ; де валъ нызчавъ, тамєныкы выступавъ муръ або хата, що повернено йїї намись батарєїи, або-жъ дубовый палисадъ. Городцька залѣга була чы-мала, и добре розумила важлывїсть свого дїла. Запорозци були шпàрко кынулысь на валъ, але-жъ йїхъ звидїлїя прывїталы смашнымъ залїзнымъ бѣбомъ. Городяне тежъ, бацьця, не думалы, мовлявъ, очыма тилькы допомагаты, и стоялы стѣвпыщемъ на городцькѣму валу. Выды йїхъ казалы йїхъ думку: „однїї смерты не мынешъ, другойї —не буде!“ жинѣцтво тежъ соби наважыло прыстаты до гурту, та й полетїло на головы запорозцямъ камїньня, цєгла, смола горяча, а нарєштити мишкы пїску, що запорѣшчувавъ очи козакамъ.

Не до вподобы було запорозцямъ добувати крѣпости, додержувати облѣгу було тежъ не козацькою риччею. Кошовый казавъ залышыты, додавши: „Сйлькось, пандве-братѣве, облышмо! алежъ хай я буду падлюка татарынъ, а не хрыстьянынъ, колы мы йїхъ хочъ одного выпустымо зъ города; не хотять по-чѣськи, то буде по-пѣськи! хай же повыздыхають зъ голоду!“ Вїйсько видступылось и облягло навкругы городъ, та зъ не знать що робыты, зачало руйнувати окдыцю: выпалювалы сѣла та хлїбъ на токахъ, а на той, шо ще на пнї стоявъ, нагоннылы табуны коней. Хлїбъ же, якъ на ту лыху годыау, хвылювався повнымъ колосомъ, бо того року несказанный дорїдъ бувъ; щедро, й геть-то щедро прыспорывъ Богъ хлїбомъ усимъ хлїборѣбамъ. Зъ лякомъ дывылысь городяне, якъ выгублялы йїхъ жывнїсть. А протѣ запорозци, выстягавшы у двї лави навкругы города свойї кѣвани возы, стали, якъ-бы й на Сичи, куринямы, смокталы люлькы, минялысь здобутою збрѣю, гралы у цїта, чахарды, та несытмы очыма позыралы на городъ. На-ничъ розкладалы огныща; кухарї варылы кашу у кожному куриневи, у превельченныхъ миднякахъ; а бїля палаючыхъ кризъ усю ничъ огныщъ стояла, не склепляючы очы, сторожа. Але швидко запорозци зачалы потрѣху нудь-

гувати зь бездильля та зь твёрезу давнёго, що бувъ тепера зовсимъ не до рѣчи. Кошовый звеливъ удврийныты навить порцію, що йнколы водылось у запорозцивъ, якщо не мало буты нійкого важлывого дила. Молодыкы, а надто Бульбенкы, не вподобалы отакого жытьтя. Знаты було, що Андрій нудьгувавъ. „Гдолово, ты необачна!“ казавъ ёму Тарасъ: „терпы, козаче—отаманомъ будешъ! То ще не добрый козакъ, що не спантеличыцьця у важлывому дили; а ото щырый козакъ, що й зь бездильля не нуде свитомъ, усе перемдже, и хочъ ты ему шо хочъ, а винъ все такы на свое поверне!“ Алежъ неривня дидови палкый парубокъ; коженъ мае соби осдбну натуру, та й на одну жъ ричь не однаковымы очыма вони дывлюцьця.

А тымъ часомъ нагодывся Тарасивъ полкъ за прыводомъ Товкача. Зь нымъ було ще два осаулы, пысаръ та й инша старшына полкова; усихъ козакивъ набралося повѣрхъ чотырѣхъ тысячъ. Було мижъ йихъ нетрѣхы й охочекомѣнныхъ, що пиднялысь самохитъ, безъ жадного закликанья, скоро учулы про шо зайшло дило. Осаулы привезлы Бульбенкамъ благословеньня видъ старойі нѣнькы, ще й по кыпарыенному образку зь Межыгирського монастыря кыйивського. Почыпылы на себе святи образкы обы-

два брата. та й сїломиць загадалься, эпогадавши стару неньку. Що жь то воно пророкує, про вищо каже це благословеньня? Чы благословить воно гору надь ворогомь, та навпдсли веселе поворитьтѧ на ридну Украйїну зь здбыхчю та славою на вични думы кобзарямь, а чы?... Але не свїдома чоловікови ёго будучына; стойить вона попередь ёго, наче тумань въ осенї, пиднявшысь з-по-надь озерь; а мижь тымы туманамы несамовїто шугають то до горы, то до вызу, черкаючысь крыльмы, птыци, не пизнаючы въ вичи одна одну, голубка—не бачучы яструба, яструбь—голубкы, та й нихто не вида, якъ далеко литає видь своейї загыбели....

Остапъ уже свое робывъ, та й давно геть пишовъ соби до куринивъ; Андрїй же, самъ не знавъ зь якоїї речи, почувався на серци якось дұшно. Козакы вже повечерялы, вже давно смеркло, и чудовна лыпцѧва ничь окрыла свить; але Андрїй ще не йшовъ до куриня, не лягавъ спаты, очи ёму сїломицьцю брала та дывдглядь, що була навичь ёму. На неби безличь зирокъ мыгтило, блыськаючы тонкымъ та гдстрымъ промїньнямь. А поле генъ-далеко позастандвлюване було возамы, зь мавнїцямы позаду, зь усякымъ добромь та харчю, здобутымы у ворога. Биля возивъ, попидь возамы й оддалїкь

возивъ, усюды розплатались на трави запорозци. Спалы вони картынно: хто помостывъ собі михъ у головы, хто шапку, а хто прышавъ до бока своѣму товаришови. Шабля, рушныця, пистоль, люлька-бурӯлька зъ протычкою, бляхамы, крыцею, усе це кднче було пры кожному козакови. Важки волю полови, пидобавшы пидъ себе ноги, лежалы великымы бильястымъ купама, здаючысь оддалекы сирымъ каминьямъ, розкыданнымъ стѣпомъ по спогйррахъ. Звидусиль зъ травы пидіймалась густа хрпотнява сплячого козацства, а на ней видгукувалысь зъ поля кони гучнымъ ржаньнямъ, рѣмствуочы на спутани ноги. А протѣ чымсь страшнымъ та велычнымъ пидмалювало красу тій лыпцевій ночи. То червонило небо видъ ген-генъ догоряючої окдыци. Онде тыхо та велычно по небови стѣлыця подомья; а онъ, ба', зустрившы що-сь палкѣ, вментъ шугнуло выхромъ, ругдучы та свыстячы, ажъ пидъ сами зори, далй пошматувавшыся, гасло генъ у высокій высокосты; ажнде дгар-монастырь, якъ насуповатый чернець-картызийнынъ, гризно выставывся, за кожнымъ выблыскомъ выскаляючы свою почорнилу велычність зъ пильмы; а онъ тамъ горивъ монастырскій садокъ; здавалося, що чуты навить було, якъ сповываючысь дымомъ, шыпила дерева; а якъ выхоплю-

валося .поломъя, то воно вменть осявало хвоскво-
рычнѣмъ, лылово-вогнянѣмъ свитомъ постыгли крѣ-
ны слывь, абокъ повертало у жар-злото груши,
по-де-куды жовтіючи; туткы-жъ мижъ йікѣ чорнивѣ
трупъ жыдивськый або чернѣчый, высячы на стини або
на сучку дерева й гынучы у вогни укупи зъ будив-
лею. Надъ огныщемъ оддалекы кружляло птаство,
здаючысь кѣпою манењкыхъ темныхъ хрѣстыкывѣ
на вогняному полю. Здавалось, городъ заснувь; шты-
лі, дахы, палисадъ, мурѣ, по-малу выблыськува-
лысь у ёму видѣ поломъя на пожежыщахъ далекихъ.
Андрій обійшовъ козацій табурь. Огныща, билия кот-
рыхъ сидѣла сторожа, ось-ось згаснуть, а сами вар-
товѣ вже спалы, пиджывывшысь саламахою та га-
лушкамы зъ усѣго козацького смакѣ. Здывувавсь
Андрій на таку недбалисть, подумавшы: „добре, що
нема близько дужого ворога та й никого опасува-
тысь“. На останни й самъ, пидійшовшы до одного
воза, злизъ на ёго та й лигъ горилыць, позакладав-
шы пидъ голову руки; але-жъ не мигъ заснуты та
й довго дывывся на небо: воно все навичь ёму роз-
пистѣрлося зѣряне та яснѣ: „чумацькый шляхъ“, що
поясомъ, зиркамы густо цвяхованнымъ, оперѣзуе не-
бо, сявъ, наче ричка свитовѣ протикала по небо-
ви. Часомъ Андрій нибы забувавсь, та якый-сь дри-

мѳтній туманъ прозорый на хвильку заступавъ ёму небо, дали зновъ ця омана зныкала та й зновъ ёму выяснювалось.

Цымъ же такы часомъ Андриёви забачылось, що мелькнуло передъ очыма ёму яке-сь дивнѳ людїняче облычча. Думаючи соби, що се просто сонъ ёго обмарывъ, що ся заморѳка заразъ зныкне, винъ розплѳщывъ очи—ажъ до ёго справди схылылося яке-сь знивечене, высьхе лице, дывлячысь протїсїнько ёму въ вичи. Довге та чорне, якъ вугиль, волосся, неохайчене, розтрїпане вылазыло зпидь чорного накрытїя на голови; до тѳго який-сь дивный выблискъ у погляди й мертвецька смаглюватїсть на выдѳ, котрый дуже выризувавсь зъ темвоты,—усе оце бильшь наvertsало думку на те, що це мае бути мара. Сыломиць порвало ёму руку до пистѳля та й проказавъ винъ трымтїчимъ голосомъ: „хто се? колы бисъ—счѳзны зпередъ очей! а якъ спражний чоловикъ—вогнѳмъ граешъ! зъ одного прїмиру вбью!“

Одказуючы на це, мара прытулыла пальця до вустъ и веначе благала замѳвчаты. Залышывшы пистѳля, ставъ винъ пыльнїшь роздывлїтысь. По довгому волосси, по шыйї та по розхрїстаныхъ грудяхъ смаглюватыхъ постерїгъ винъ, що це—жинка яка-сь; алежъ вона була нетутѳпня урождѳнка: увесь выдѳ

йїй смаглявый и стяженный хворобою; пашекры йїй дуже вїпшялысь надь позападальмы пидь йїхъ щокамы; вузеньки очи йїї пидїймалысь лўкомъ вгору. Що пыль-вїшъ додывлявсь вївѣ йїй до выду, то все билвшѣ нагадувала ёму тая манїя що-сь по-знакѣ. На останьни, нестерпївшы, спытавѣ йїї: „хто ты есь? що-сь ми-ни, здаецьця, наче я тебе знаю, або десь бачывѣ?“

— „Эге, рѣкывѣ зѣ два тому, у Кыйїви.“

— „Рѣкывѣ зѣ два! у Кыйїви!“ пидхопывѣ Андрїй, перебираючи усе, що зосталось ёму вѣ голови зѣ бувальщыны школярської. Зновѣ Андрїй знїльна поглянувѣ на нїѣ та вментѣ згукнувѣ на весь голосъ: „ты татарка, слугѣвнїця панянкы-войїводивнї?! аджѣ такѣ?!“

— „Цыть!“ промовыла татарка, сєлавшы руки и выдомѣ благаяючи та трымтячы усымѣ тїломѣ, а тымѣ часомѣ обернула голову назадѣ себе—чы не про-кынувсь бува хто видѣ гучного пѣгуку Андрїєвого.

— „Кажы-жѣ, чого и якѣ це ты тутѣ?“ казавѣ Андрїй пѣшыпкы, слывѣ задыхаючысь и що-хвылы-ны урываючи речы, сколотывшысь. „Де-жѣ панянка, чы ще жыва вона?“

— „Вона теперѣ у городи?“

— „У городи, кажешѣ, вона?“ проказавѣ Андрїй, та ледьви бувѣ не згукнѣвѣ зновѣ, и почѣвсь, що вся

кривъ вментъ збиглася ёму до серця: „чого жъ вона тамъ, важи, чого?“

— „Бо старый панъ-войвода таменькы: винъ уже пивтора року войвѳдуе у Дубни.“

— „Що жъ, вона замижнѳ?... та кажы бо! яка ты хымѳрна! кажы, якъ тамъ вона тепера?...“

— „Такъ, що другой день, якъ и крыхта була йѳй у роти.“

— „Чомъ?“

— „Бо ни въ кого зъ городѳнъ нема ни однисинького шматка хлиба; уси давно вже одну землю йѳдять“

Андрѳй остовпѳвъ.

— „Панянка побачыла тебе мижъ запорозцями зъ городцького валу и сказала мыни: „пиды до лыцаря та накажы ёму, шо якъ винъ ще не забудъ мене—хай прыйде до мене, а якъ забудъ—хай дасть шматокъ хлиба старѳй мойѳй нѳньци; бо не хочу я бачыты, якъ помиратыме вона на мойѳ очи,—хай краше пѳсля мѳне вона вмире! Прохѳй ёго, за руки, за ногы хапѳй ёго: у ёго тежъ ѳ пытымая матинка старѳя—хай рады йѳй дасть винъ хлиба!“

Багато усякого почувѳння прокынулось и схопѳлось у молодыхъ козацькыхъ грудяхъ.

— „А якымъ же побытомъ ты отутъ, якъ сюды прыйшла?“

— „Печєрою.“

— „Хиба є ту печєра?“

— „Ба, є.“

— „Де жь вона?“

— „А не зрадышь, лыцарю?“

— „Ни, ни! скарай мене хрестъ святый!“

— „Якъ зйты у балку та перейты цѣтикъ, то отамъ саме, де очереть.“

— „Та й выходе у самый городъ?“

— „Простисинько до городцького монастыря.“

— „Ходймо, заразъ ходимъ!“

— „Але-жь рады Хрыста и Ёго Матери Святойі, дай, лыцарю, шматокъ хлиба!“

— „Дѣбре, дѣбре! Стій же ты отутъ била воза, або краще — лягай на визь; не бійсь, тебе нихто не вглядє, бо вси сплять, а я митьтю звернѹсь“.

Пишовъ Андрій до возивъ, де бувъ усякый пѣтрибъ йихъ куриня. Серце ёму колотылося. Усе колышньє, усе, щѣ було прыгнйченє походамы козацькымы та хмурнымъ житыямъ воёвымъ, тепєра зновъ усе зорнѹло заразомъ на верхъ, затопывшы натѣмись усе тепєрешньє. Начє зъ чорнойі ковбани морськойі зновъ зорнѹла ёму дивчына гордивныця, зновъ лысвулы ёму въ памъяти бари очи, рожеви вѹстонькы, усмихаючысь, пренайкращи ручынята, рясна темно-

руса коса, якъ хміль, кучыряво розстылаючыся по грудихъ, и уси туги, зъ доладнымъ ссокупленьямъ создани, сугтавы дивоной статуры. Си чары не згаслы, не зныклы зъ ёго души, а тилькы поступыдыся, щобъ даты на-часъ прѣсторъ инчимъ сылѣннымъ взрѣшеньямъ; але часто вони турбувалы мицнѣй совѣ козакови, и часто, прокынувшыся, лежавъ винъ безъ сну, и не мигъ зрозумиты прычыны тому.

Йшовъ Андрій, а серце усе дужче ёму колотылося зъ одній тѣй думкы, що побаче йїї зновъ, и молоди ногы дрыготылы. Дїйшовшы до возивъ, винъ ѓвси забувъ чого прїйшовъ: пидвившы руку до чола, довго винъ теръ ёго, сылкѣючыся згадаты, що треба було ёму роботы. Якъ ѓсь здригнувъ, та ажъ усѣго ёго лѣкомъ поняло: вментъ зпало ёму на думку, що вона зъ голоду вмирае. Кынувъ винъ до воза, ухопывъ килька хлибынъ жытныхъ пидъ плечи, адежъ заразы погадавъ соби: „чы прыстане жъ вешчѣній йїї натури панскїй оця страва, хочѣнь и здѣтня вона мицному запорожцеву недеребирливому.“ Въ той же такы часъ згадавъ винъ, якъ учора Кошовый докорявъ кѣхарямъ, що вони вытребылы дразу усе гречане бѣрошно на саламаху, а ёго-бъ стало на добрыхъ тры разы. Малочы пѣвну надїю, що знайде досталь саламахи у казанахъ, винъ узявъ батькивскїй

подорожній казанокъ та й почягъ до кухаря свого курина, щò спавъ у двохъ казанахъ десяти-видерныхъ, пидь котрымы ще жѣврило. Зазырнѹвши у казаны, здывувався винь, що обѣдва були порѣжни. Це було надь чоловичу силу—вѣйісты там-те усе, на́дто, що у йїхъ курини було меньче козакивъ, нижъ по иньшыхъ. Зазырнувъ у казаны и по другихъ куриняхъ—ажъ нема виде ничогїсинько такы. Сама спала ёму на думку прыказка: „запорозци, акъ диты: хочь мало—пойідать, хочь и багато—тежъ не покынуть!“

Що жъ тутъ робыты? Бувъ десь, здаецьця, на вози батькивського полку мишокъ паляныць, що знайшлы, пограбувавши чернечу хлибоцѣкню. Винь попростувавъ до того воза—ажъ немає мишка, бо Остапъ поклавъ ёго соби въ-головы та разплатавшысь доли, затынавъ хрופака на весь степъ. Узавшысь однійо рукою за мишокъ, Андрій сипнѹвъ ёго зразу зпидь-головъ, а Остапова голова упала на землю. Остапъ, схопышысь зъ просѣнья та сыдячы заплѹщывшысь, зарепетувавъ зъ усїей силы: „гей, бра! держы вражого ляха, держы! ловы коня, коня!“— „Цыть! а то я тебе ту вбыю!“ гукнувъ, злякавшысь, Андрій и замахнувъ на ёго мишкомъ. Алежъ Остапъ й безъ того замѣчавъ: вгамувавшысь, винь такъ захрипъ, що ажъ зилля розлягалось била ёго. Андрій бдязко

озырнўся округы: чы не розбуркало бува кого Остапове верзыньня зъ просѣнку. Во справди у близькому куриню була пидвелась чубата голова, та повившы очыма, заразъ и лягла соби. Хвылынъ зѣдвви перечасувавшы, винъ потягъ зъ хлибомъ геть. Татарка на вози лѣдвви духъ переводыла. „Уставай, ходимо, не бійсь, уси сплять! Чы пидіймешъ ты хочь одынъ хлибъ, якъ мини неспособно буде забраты уси?“ Се проказавшы, винъ наклавъ соби на спыну уси мишки, а надто, йдучы побиля якѣго-сь воза, винъ ще поцўпывъ одынъ мишокъ зъ пшоновъ, и взявъ навить ти хлибыны, що мавъ бувъ виддаты татарци, та уклѣкнувши пидъ вагѣю, йшовъ соби видвѣжливо промижъ запорозцивъ сплячыхъ.

— „Андрію!“ гукнувъ Тарасъ, саме якъ той йшовъ поузь батька. У Андрія й сердце зомлыло; спынывся винъ и весь трымтячы, проказавъ тыхо: „чого?“

— „Зъ тобою жинка, гѣ? ой гляды! якъ устану — выпатѣжу на вси боки! не доведуть тебе до добра жинкы!“ Це мовывшы, винъ пидперъ голову лѣктемъ та й ставъ пыльнуваты на татарку, запнуту накрытьтѣмъ.

Ни жывыи, ни мертвыи стоявъ Андрій, не на сміючы й очей звесты на батька. А далѣ, пидвѣвши, побачывъ винъ, що батько вже спавъ, поклавшы голову на долѣню.

Андрій перехрестівся. Вменть одотупивсь ёму видь серця перелякь, що швидче нижь приступивь. Якъ-же-жь обернувся винь, щобь подивытысь на татарку, то вона, ниба темна статуя гранытова, стояла передь нымь, уся завынута накрытьтямь, а одсвить видь пожэжыщъ далекихъ, блыснувшы, осявь тилькы ййй очы, що позахмарылыся, начё у мертвяка. Винь смыкнувь ню за рукавь, и пиплы обое поручь, разь-на-разь озыраючысь, и на останци спустилыся спогыррямь у балку; балкою линыво протикавь потикь, зарисшы осокою та засявшысь купынамы. Зйшовшы у балку, вони зовсимь покрылыся видь поля, занятого запорозькымь табуромь; прынамни, якъ Андрій озырнувся, то побачывь, що позадь ёго, заввышкы зь чоловика, була узбочь, поверхъ ййй колыхалося скилькоро стеблынь степовдо зильля; а надь нымь, начё серпъ зь червоного золотя, мйсяць на-скрўзи пидбывався по небови. Витрещь, дмўхнувшы зь стёпу, давь йймь на догадь, що вже недовго й до свитанья. Нидё не було чуты далекого кукурйканья: бо ани въ городи, ани по зруйнованй, сплюндрованй околицы не зосталося ни одийсинького пивня. По невеличчй кладци перехопылыся вони черезь потикь, а туть зновь просто йихъ стоявь кручою, якъ утятый, другый

бикъ балкы, неначе выщый за того, що бувъ йімъ за плечыма. Отут-ò, бацьця, само по соби було саме найзахыстнйше та найпевнйше мисце городцької крипосты; валъ тутъ, прынамни, бувъ ныжчый и не вызырала зза ёго залага. Алежъ дали за те вытыкався товстый муръ манастырськйй. Крутый цей беригъ весь обрисъ бурьяномъ и наспòди у бальци, по цей бикъ пòтика, рисъ высокый очереть, увышки зъ чоловіка слыве. Поверхъ кручи выòдко було розламаный тынь и по нимъ знаты було, що тутъ колысь бувъ огородъ; билия плòту рисъ лыстатый лопухъ, зза ёго вытыкалася лобода, будякъ, сòняшныкъ, вышче усихъ пидйймаючи свою голову. Отутенькы татарка скинула черевыкы та й пишла босòнижъ, пидибравшы бòрежно плахйтьтя свое, бо це мисце було грузьке й залыте водою. Пройшовшы килька-сь очеретомъ, вони спынылысь передъ купою хворосту та хвашыны. Видхылывши хворость, побачылы вони землянò склеплиньня, хвормою якъ вўстя у печи, але-жъ бильше трохы за ёго. Попереду пишла татарка, нахылывши голову, а слидòмъ за ёю Андрйй, зигнувшысь, яко мòга, щòбъ можна було протыснутысь зъ мишкàмы, та й швыòдко опынылысь вони у прыкрйй темнòти.

VI

Темною та вузькою печерою, тиснячи на собі мишки зъ хлибомъ, ледьви посувався Андрій слідкомъ за татаркою. „Швидко буде намъ выдно“, сказала поводитарька: „мы вже доходимо до того мисця, де я покынула каганецъ“. Печера, справди, стала потроху осявѣтятся. Вони допхѣлись до невеличкѣй наче-б-то кимнѣты, буцим-бы-то до каплицы; прынѣмни бия стины стоявъ вузѣнскѣй стѣльчыкъ, наче-б-то престоль у вѣвтари, а надъ нымъ образъ Богоматери, що мѣй-же зѣвсимъ стерся й полупѣвся. Невелѣчка срибна лампада мыготѣла предъ тымъ образомъ, ледьви-не-ледьви освѣчуючы ёго. Нахылѣвшысь, узяла татарка тамъ-той каганчыкъ мидѣнный, на тоненькѣй, высочѣнскѣй нѣжци, зъ клѣщыками, копѣрсточною та гѣсныкомъ, що вѣсилы округѣ каганьцѣ на ланцюжкахъ, та й засвѣтила ёго зъ лампы. Свиту прыбѣльшылось, пишлы

вони підручъ; то їхъ освіте дуже, то зновъ затї-
нуть прыкро-темною, якъ вугилля, тинню, и вони
нагадували собою картины Герардо delle notti. Пры-
найкраще лице Андриєве, граюче молодистю й здо-
ровлямъ, дуже одхòдыло видъ стяженого, збляклого
выду ёго товãрышки-Татаркы. Печèра попросторї-
шала такъ, що Андрийїви можно було розигнутысь.
Пыльно розглядãвъ винъ тую печèру. Такъ само,
якъ и въ кыйївськихъ печèрахъ, выдко було уло-
говныны у стїнахъ, подекуды й трўны стоялы; ча-
сомъ траплялысь просто людїнячи кисткы, що зъ
вòхкосты помьяклы й зпорохнїлы. Лыбòнь и тута бу-
лы святи люды и ховалысь видъ свитовыхъ спокў-
сивъ, лыха й омãны. Сыровисть мисцями була дуже
велыка, часомъ прыпадало бресты калюжою. Неразь
Андрий, идучы печèрою, мусывъ перечасувãты, покы
оддыше татарка, бо вона такъ рознемоцїла, що
втòма разъ-на-разъ валяла нїò зъ нигъ. Шматокъ
хлиба невелычкый, що збїїла вона, завдавъ тилькы
бòлю болючого йїї животòви, що за килька днивъ
одвыкъ видъ йїжи, и вона часто килька хвылынъ
оставалась на однимъ миоци нерухòма.

На останњи забачылы воны невелычки залізни
дверци: „дїйшлы, славыты Бога!“ промовыла татар-
ка млявнымъ голосомъ и зняла руку, щобъ постука-

ты, але-жь не здужала. Натомись Андрій стукнув дуже у двери; пишовъ гукъ, давши на догадъ, що по той бикъ дверей бувъ великый прѣсторъ. Дали гуготь той зновъ пойнчавъ, набигшы лѣбѣнь на стелю зъ высокымъ склепльнѣнямъ. Хвылынъ зѣдвигодя, брязнули ключи и, здавалось, хтось сходивъ по сходахъ. Якъ отъ дверци одимнено й чернець, стоячы на сходахъ зъ ключемъ та свитломъ у руци, впусывъ йихъ туды. Сыломиць спынѣло Андрія; якъ побачывъ ченьця-кателыка, що збужавъ у козакивъ таку зненавысну огѣду до себе, що вони повѣдылысь зъ ченьцями кателыцькымы лютишь, анижь зъ жыдамы. Тежь и чернець поступывся, зусдрывшы запорозця; алежь Татарка що-сь шпынула ченьцѣви и винъ вгамувався. Винъ прывсывывъ йимъ, замкнувъ двери та й повывъ йихъ у гору по сходахъ, й ось опынѣлысь вони пидъ высокымъ склепльнѣнямъ у чернецій церкви. Биля одного вивтаря, позастанѣвлюваного высокымы свичныкѣмы та свичкѣмы. стоявъ навколѣшкы ксѣнзъ и нѣшкомъ молывся. Пообичъ ёго, такожь навколѣшкы, стояло два кыропѣаныны молоди, у вышневыхъ мѣнтѣяхъ зъ кадыламы у рукахъ. Ксѣнзъ благовъ Бога явыты свою сылу чудѣвную: зарятуваты городъ видъ обляглыхъ ёго ворогивъ, надаты сылы й терпѣнѣня знемѣглымъ

людимъ, видигнаты перелёсныка — дьявола, що навчае нариканьню й насылае боязкый дытяный плачь видь нещастя свитового. Скильоро женщины, схожихъ на мары, стоялы навкюлюшкы, спёршысь и зовсімъ прыпавши знежиглымы головами до сындобъ крисёлкамъ та лавамъ темнымъ, передь ними стоячимъ; кильканадцятро мужынь, прытулывшысь до стовпивъ, на котри злягало побичне склеплиньня сумни стоялы навкюлюшкы. Якъ ось надвигтары виено, зъ цвितного скля, осяяла рожева ражева воля, и упавъ видь ёго до-долу жовтый, блакитный и иншого цвиту кружалкы свить, несподивано осяявны темну церкву. Увесь вивтарь у далекий улговыни виентъ вьявысь у сяяви, а надыловый дымъ хмарою, райдужно осяяною, стоявъ по церкви. Чудувався Андрій зъ темного кутка на це диво зорею подяне. Въ той часъ велычне выгранове стогнанья наповныло усю церкву; воно густипало, розросталось, обернулось у тяжкый гримовый рёскоты, а далі виентъ обернувшысь у чудовну музыку пишло выскоко поподь склеплиньнямъ спивучымы голосамы, нагадуючы тонкыи голоса дивочи; а далі зновъ перейшло у густый ривъ та гримъ, та й ущёкло. Та й довго ще той гуготъ гримовый ходивъ, трымтчанъ, поподь склеп-

лїннвямъ; чудувався Андрїй, растульвшы вуста, зъ тїй вельчнотї музыкы.

Цымъ часомъ почувось винь, що хто-сь сїпнувь ёго за полу. „Йдїю!“ промовыла Татарка. Вони перейшли церквою аки внакѣ вїжду, а далї выїшли на майданъ бїля церкви. Вже давно зора почервоныла блакїтьтя, усе вищувало про схїдъ сонця! Отой майданъ — квадровѣ плѣщина — бувъ зовсїмъ пустисинькїй. Посередъ ёго стоялы ще штандары, яткы, нагадуючы, що може зъ тыждень тому, якъ бувъ тўткы торгъ. Вулиця, котрїхъ тоди ще не каминювалы, була просто засхле багновыще. Майданъ оточувалы навкругї невеликы, въ одынъ этажъ, камьяни и деревьяни домы; у стїнахъ йїхъ було выдко стовпы зъ глїцями навсїсць, якъ заспїль будувався тодїннїй людъ, що й теперенькы ще подекуды можна побачыты по Лїдчынї та Лытви. Уси вони малы дуже стромкї дахы, а въ йїхъ багато виконьцївъ, вродуховынь. На однїхъ боцї, бїля самої церкви слїве, надъ усї будылыща выще, вытыкалаось ява-сь овїя, зовсїмъ несхожа на йншы будывли, десь льбонь городцька дўма, абожъ якесь урядовѣ мїсце. Вона збудована була въ два этажї, а вѣдто поверхкы йїї прыбудована була, у два оклеплїннвѣ, башта зъ

пиддашамаъ, де стоявъ вартовый. Велики часы урблено у будивляный дахъ.

На майдани — ни шелёсна! алежа Андрійви учюлось якесь тыхе стогнаъня. Роздывлюючысь, укмычыъ винъ по тымъ боци зодвичи зодтри людыны, лажачыхъ на земли слыве шеруходо. Тытъ часомъ яев пыльно прыдывлювавсь винъ на йихъ, щобъ дызна-тысь, чы сплячи вони, ачы помёрли — цопъ! натра-пылось ёму што-сь пидъ ноги; колы зыркь! ажъ жи-ночыи трупъ, лыбонъ ще жыдывва. Здавалося, що була воиа ще молода, хочёнъ по стаженому, повнъ-выненому ййи облыччу того й не можно було дйсне признати. На голови ййи була червона шовкова хуст-ка; жёмчугъ чы бусы у два ряды покрашала ййи на-вушныкы; дьви чы три довги вучери обидцямы вы-надалы зпидъ наушныкывъ на выохлу шыю, зъ на-пружеными жыламы. Била ййи лежала дытына, кор-чавыми рученятамы упнувшысь ййи у выохли груды та акрутившы йихъ сыломидъ изъ влесты, що не знайшла въ йихъ молока. Дытына вже не лементу-вала й не рюмсала, а тилькы жывитокъ ледьви звод-дыла, це й давало навзнакы, що воиа ще не вмер-ла, а боже, прынамний, ще тилькы доходе. Поверну-ды вони вулицю, колы цопъ! якый-сь бленовыйтъй зпынывъ йихъ, забачышы у Андрія коштовну соби

ричь, и якъ тыгръ той, кынувсь на ёго, ренетуючы: „хлиба, хлеба!“ Алежъ не було въ ёго сылы равной до сказу; Андрій видопхнѹвъ ёго и винъ гешнувъ на землю. Зъ жалю винъ кынувъ ёму одынъ хлибъ, а той кынувсь на ёго, наче скаженный пестъ, погрызъ, покусавъ, поиннывъ той хлибъ, и тутъ жъ на вулицы, у страшѣнныхъ коряхъ дѣшовъ, сердека, бо давно вже одвыкъ видъ йїжи. Що ступнѣя, бачылы воны етрашни свѣдчєнья: про люту голоднѣчу у городи. Здавалося, що багачько людей, не здужаючы перемогты тяжкыхъ мукъ по хатахъ, навмысье выбигалы на вулицю: чы не наженѣ витромъ чого покриплѣючого сылы. Били ворить однѣей хаты сыдила баба, та й не можно було сказаты, чы слыть вона, чы вмерла, а чы може такъ собі забудзася; вона прынамни, вже не чула й не бачыла ничего, а схылывши голову на груди, сыдила, якъ пень, не ворущачысь. Шидъ стрѣхою другого дому высило на могѹзци выскле и вытѣгнене тило. Не вмагала бидаси сыла дотѣрпѣты до краю мѹкы зъ голоду, та й воливъ самозабѣйствомъ збутысь лыхого дыка.

Вачуны усюды по городу такы страшѣнии свѣдчєнья про люту голоднѣчу, порвѣло Андрія запытаты Татарку: „чы невждѣжъ такы справди не знайшлы воны ничогѣсынько такы, щобъ пиддержаты собі

жыттыя: Якъ прыпадэ чоловикови прыкро, тоди мўсе винь годуватыся тымъ, чымъ доты гыдувавъ—що мае робыты? винь повиненъ тоди годуватысь тїєю тваррю, що законъ забороняе, усе тоди може пты ёму на зыйдєнь.“

— „Усе попереїдалы!“ промовыла Татарка: „всю скотыну: ани коня, ани собаки, мыши навить не знайдешъ у цилому городи. У насъ у городи николы не було нїякихъ запасивъ: усе навозювано зъ селъ.“

— „Але якъ же жъ вы отакою лютою смертю умираючы, думаете обороняты городъ?“

— „Ба, войвода може-бъ и виддавсь, та учора враньци полковныкъ, що въ Бужанахъ, пустывъ яструба въ городъ зъ лыстомъ, щобъ не попускалы города, що винь иде зъ свойімъ полкомъ на вїзвиль, та, бачте, жде другого ще полковныка, щобъ ссокупно-бъ то зъ нымъ иты, и теперь що-хвылыны сподиваюцьця йїхъ..... Отъ мы вже й прыйшлы до-дому!“

Ще оддалекы бачывъ Андрій будылыце не схоже на инчи, та, якъ здавалося, будоване якымъ-сь итальяньськымъ будовнычымъ: будылыце тєе було вѣмуроване у два этажї, зъ тонкѣй гарной цєглы. Вѣкна у спїднєму этажї обрѣблено гранытовымы хутрынамы; верхнїй этажъ весь вѣмуровано невелыкы-

мы склеплиньнямы, а зь йіхъ складався кга̀ноць; промижъ склеплиньнямъ було выдко кгра̀тки зь клеї-нодомъ, и по вуглахъ на будылыщѣ тежъ были клеї-ноды. Задвїрни шыроки сходы, зь цеглы малёван-нойі, ажъ на самый майданъ простяглыся. Знызу на сходахъ по одному вартовому сьдыло, держачысь картынно та семетрычно однією рукою за келепы била йіхъ стоячи, а другою — пидпераючи свої по-хлы головы, й отако, здавалось, схожи были вони бильшь на статуї, анижъ на спражни людыны. Во-ны не спали й не кунялы, алежъ, якъ здавалось, то й не почувалысь ни нащо, вони не вважылы й на те навить, що хто-сь ишовъ по сходахъ. Угори сходивъ вони побачыды воёвыка у дорогимъ убрань-ни, зь головы до нигъ взбрѣіного, а въ руци дер-жавъ винъ мольтѣвныкъ. Винъ бувъ звивъ на йіхъ потѣмлени очи, але татарка сказала ёму одно слово и винъ зновъ уткнѣвъ йіхъ у розгѣрнений мольтѣв-ныкъ. Ажось увїшли вони у першу кимнату, до-сыть простѣру; це була передня або гостѣва; у нїй повно було жовнїривъ *), слугѣвныкивъ, псюрны-кивъ, клюшныкивъ та й йншойі челяди, котра по-трибна була; щобъ выявыты велычність ляцького магната. У кимнати чуты було смѣридъ видъ згас-

*) Жовнїръ, по-польски — солдатъ. М. Л.

лойі свичкы, а дьви свичкы горілы ще посередь хаты у величєнныхъ свичныкахъ, слїве у чоловика заввышкї; хочь у крратчїстє шыроке вїкно давно вже зазырає рїнокъ. Андрїй вже бувъ наважывсь простувати у дубови двери, зукрашени елейнодомъ та усякымы покрасами бєзличь, але татарка сипнула єго за рукавъ и показала на маленьки дверци у побичнїй стини. Черезь йїхъ пішли вони борытарємъ, далї увїйшли въ кимнату й ставъ Андрїй пыльно розгледжуваты нїд. Свигъ, прейшовши кризь щїлыну у вїконныци, осявъ завїсу кармазынову, позолочуваний карнызъ та малюванья на стини. Отуть казала Татарка зостатысь Андрїйви; а сама видчынула дверь у ту кимнату, звідкы лїснуло свїтло. Винъ почувъ шепотїянья та тихый голосъ, що усєго скотывъ єго. Кризь розчыненни двери бачывъ винъ, якъ прїдко шугнула статурна жинџа хвыгїура, зъ довгою рясною восою, що оповыла зняту до-горы руку. Поворитьма татарка поклыкала у тую кимнату Андрїя.

Не памьятавъ Андрїй явъ винъ увїйшовъ и якъ зачынылысь за йїмъ двери. Дьви свичкы горїло у кимнати, лампада мыготїла передь образомъ, а нидьнымъ стоявъ высочєнькїй стильчыкъ зъ двома схїдцямы, щобъ, якъ водыцьця у католыкывъ, молячысь,

на їхъ ставаты навкòлюшки. Але-жъ не того шукалы ёго очи. Повернувь винъ на другый бижъ и уздривъ жёнщину, що, здавалоь, зкамъянила на якймсь прудкймь пòступи. Здавалося, що наче вся статура ййї була звàжылася кынутысь до ёго, але вменть спынылася. Винъ тежъ стоялъ передь нею здывòваний. Не такую винъ соби прыгадувавъ бачыты ййї: це була не вона, не тая, що пèрве знавъ, сòдшого навить ничего не було на тую, але й геть-то краща й чудòвнина була вона теперь, анижъ пèрве: тоди вона мала у соби щось нескынчене, а теперь — це була прычудòвна картина, котрий маляръ въ останьне додавъ рукъ — та й край! Тая була гарне, жвàве дивчà, а це була вродлывыця, жёнщина-квйтка, що вже роспустылася пышнымъ пвитомъ на всю свою вроду. У пидвèденыхъ ййї, очихъ выступало почувàнья не пòривци, не натякы, а спòвна усе почувàнья. Ще слèзы на їхъ не встыгылы высохнуты и заволоклы ййї очи сàючою вохкотю, що душу проймаля; шыя, плечи, пèрсы впрàвылыся вже у ти пренайкращи рямяця, що прызначени розцвичений до-стòту красей, волосся, що пèрве легенькымы обидцями разкòчувалось по лъченьку, тепера сталось густю рясню, дьвгою коосою; частына ййї була зйбрана, а друга — вздòвжъ

по всій руци послáвшысь, тонкымъ та довгымъ, кучыравымъ хмелемъ на груди спускалась. Здавалося, но усе облычча ййї зовсимъ поыначало. Дарма Андрій сылкувався знайти у нимъ схожого хотъ трохи на те, якимъ винъ ёго пам'ятавъ, такъ ни трохи навить! Дуже вона збидла, але те зблїднення, не шкдыло чудовнїй ййї вроди, а надто неначе надавало ййї щось порываюче, сыломицьцю чаривлїве. И почувъ Андрій у свойїй души святый дстрахъ та й стоявъ передъ нею нерухомый. Здавалося, и ййї тежъ вразывъ собою козакъ, ставшы передъ нею у всїй сыли и красї молодёчої мўжноты, котрый и въ самїй непорухоты статуры своей уявлявъ себе жвавымъ, хысткымъ; у карыхъ ёго очихъ выльскувалася ясва твердота, серпомъ выгывалысь его чорни оксамытови бровы, загорїли щокы палко жарїлыся яснымъ парубоцькымъ цвїтомъ и, якъ шовкъ, польскувавсь ёго молодой чорный вусъ.

— „Ни, несыла моя здякуватысь за твою послугу, велькодухый лыцарю!“ промовыла вона, и весь ййї сребный голось хвылювався. „Богъ ййдыный змже нагородыты тебе, а не я, безсыла женщына....“ та й опустыла свойї очы, а прынайкращи, били, якъ снитъ, выкы, зъ довгымы, якъ стрїлы, вїямы, йїхъ окрылы; схылылася ййї головонька-макивонька, а

чудовный ййй видъ зачервонился стыка. Не тямывъ Андрій що й видаказуваты ййй; винъ жадавъ вымо- выты усе, що ани ё на души,—вымовыты такъ шё- ро, палко, якъ и було воно ёму на души—та й не змигъ. Почувсь винъ на якусь заставку на свойихъ вустахъ, ричь ёму стала беогодса: почувсь винъ, що не ёму, зрѣсному у бурси та у воёвѣму небселому жытьтѣ, одновѣдуваты на таки речи, та й резни- вавсь на свою ковачу натуру.

Въ той часъ увѣйшла Татарка у ту кимнату. Во- на, накраявши Андрійівого хлиба на золотый полѣ- мысокъ, принесла й постановыла передъ панянюкою. Вродлывыця подывылась на ййй, на хлибъ, а дали нидвела очи на Андрія,—та й багато, багато було у тыхъ очихъ! Очей ййй прымелѣнный подглядъ вдяч- ный, що уявлѣвъ вѣтому й несѣду ййй выговорыты ти почуванья, що понялы ййй, Андрійіви цей по- глядъ дивѣчий блыжче прыпадавъ до тѣмы, авижъ тѣй речи. Наче вага ёму одразу зъ души зпала; зда- валося, що все въ ёго розвѣязалось. Вэрѣшенья ёго души, почуванья, що наче хтось державъ на прыпѣни дѣты, тепера почувысь на волю и малысь булы вже выявытысь невпѣнными ричамы. Яеъ ось вродлывыця обернушысь до Татаркы, спытала ню турбовыто: „А маты?! ты виднесла матуси?“

— „Ба, ви!“

— „Чому?“

— „Бо ісплять.“

— „А татови?“

— „Виднесла; виняь казавъ, що самъ прийде по-
ддякуе лѣцареви.“

Стала вона той хлибъ йісты. Зъ невимовнымъ любо-
ваньями дивылася Андрій, якъ ламала вона били-
мы, ажъ сѣючымы, рученятамы хлибъ той та йіла.
Якъ ось згадавъ Андрій про того чоловіка, що на-
павъ ёго сказъ зъ голоду та що, проковтнўвши
шматокъ хлиба, зрыбъ на ёго очи. Зблїдшы, уко-
пивъ винъ ню за руку и згукнувъ: „гди, гди! не
йїжъ, лебїдонько, бильше, бо ты давно йіла, то
хлибъ тобі отрутою стане!“ Вразъ опустыла вона
руку, поклала хлибъ на полумисокъ и, якъ покїр-
лыга дытна, въ вичи ёму дывылася. И нехай-бы
хто выговоривъ ричю те, що.. та хїба-жъ можно?!
Нихто не зможе ни ризцёмъ, ни малюваньямъ, ани
тїю ричю выявити те, що йнколи бачышь увъ
очиъ дивочыхъ, ани того прымылѣнного почувань-
ня, котре понимае того, хто дивыцьця у тїї очи
чудовни дивочи!

— „Зїронько моя вечїрняя, жытля мое!“ згук-
нувъ Андрій, повенъ чаривъ-любошывъ: „чого тобі

треба, чого ты бажаєшь, квітенько рожева! Загадай мині послугу надзвичайну, яка тильки є на свити тужь мить уволю твою святу волю! Загадай мині зробити тобі те, чого ніхто не зможе зробити — я зроблю! я занашащю себе, згублю! згубити себе за-для тебе — мині залюбки, святымъ хрестомъ свідчусь, любо мині, мило!... але ні, не вмю те сказати!... У мене три хутори, половина батьківських табунивъ — мойі, усе матеріне вино, навіть, но и втаює мати видъ батька, и то мое — усе мое! Нема ні вь кого зь козацтва такойі збройі, яку я маю: за одинъ тильки держакъ шаблевый дають мині добірний табунъ и три тисячи вивці. Усе занедбаю, спалю, затоплю, якъ тикы промовишь йди не слово або поворухнешь своєю оксамитовою бривонькою чорнєсенською. Але я знаю, що може я верзю невидь що, не до рєчи кажу, — що не мени, зрислому вь бурси та на Запорѣжжи казати такъ, якъ звичайно треба казати тамъ, де бувають королі, князи, та й усе, що є понакрашаго зь вельможного лыцарства! Бачу, що ты еси инча людныя Божа, ани жь уси мы, и далеко до тебе усимъ панямъ и панянкамъ!

— Зь приблишанчымся дивуваньямъ, ставши уся однимъ чуттямъ, ани слова не прокынувши, пыль

но слухала дівчина щыру сповидь задоханнаго сёрця; у тій сповиди, якъ у дзёркали, выявлялась молада, щыра, повеа сыль душа, та й коже слово ёго сповиди, вѣмовлене гѣлосомъ, летѣлымъ зпидъ сёрця, дѣхало сылоу. Выпѣялось упередь прыхорѣше йѣи лице, одкѣнула вона геть надвысѣюче до кучнѣ волосѣся, розтулыла вустѣ, та й довго отакъ вона дывѣлася: дали хотила була щось сказаты та й спынылася вразъ, и згадала, що иншою стѣжкою треба йты козакови, що батько, браты, Украйна, лѣотымы мѣсныкамы позадь ёго стоять, що запорожци хѣжымы орламы обляглы городъ наверху, що лѣота смерть прызначена усѣму городу... та й вменть очи йѣи слизьмы налылыся; вхопыла вона шовкомъ вышѣвану хустку, накнула ню соби на лице и захвылыну зросыла ню слизьмы; довго сыдыла вона, закнувши назадъ себе гѣлову, прыдавѣвши соби бильмы, якъ снигъ, зубонькамы пышну гѣбоньку сыйдню, наче вменть почѣлася, що углытѣла ню гадюка, та й не сыдала хусткы зъ выду, щобъ не бачывъ Андрій, яка люта тѣга грызла йѣи.

— „Хочь слово йѣдыне промовѣ до мене, квинтонько рожева!“ промовѣвъ Андрій та й узявъ йѣи за билу рѣченьку оксамытову. Якъ облысавѣця,

лѣснуло ёму по жылахъ видѣ того прѣторку, и стѣскавъ винъ йїї рученьку зивѣялу.

Але вона мовчала, хусткы зъ выду не здѣймала и наче зкамѣянила.

— „Чого ты така журна? скажи мини, дуна души моѣй! чого ты така сумна?“ пытавъ Андрій.

Кынула вона геть видѣ себе хустку, видгорнула вонадвысале на очи довге волосся и роздылася вся жалибнѣмы ричама, вымовляючы тихымъ голосомъ, схоже на те, якъ прынайкращымъ вечеромъ сходпыпча витерь и вментъ повійнѣ по густій гущынѣ побережного очерету, — зашелестѣть, зашумѣть, пидуть сумно-тонкѣй голосы, а подорожнѣй, спынывшись, дослухаецьця зъ невидомою тѣгою, и байдуже ёму до примеркаючого вечера, не чѣе винъ ни веселыхъ писень, йдучого зъ поля люду, ни далекого торѣхкоту, гень-десъ йїдуного воза.

— „Матусе моя, безталаннице! чы не на жалѣности повѣчни выкохала мене, матинько моя пытѣмая! чы не на потѣду жѣ пѣстыла мене? Чы не гирка жѣ мини трапылася доля? Дѣле, тяжкѣй мѣй ворѣже, нѣте лютий! Усикъ ты пидхылѣла мини, усикъ ты прывернула до мене: шонайкращыхъ зъ усѣго панства, шонайзамѣжнихъ павивъ, грапивъ, барѣнивъ-чужоземцевъ, та й все, що ни на є

кращого зъ нашого лыцарства. Нихто йімъ не боронывъ кохаты мене, та й коженъ уважывъ-бы за превельке щастя кохання зо мною. Тыкы-бъ руку зняла, то прынайчеснйшого роду, шонакращій, найвродлывишый ставсь-бы мини дружыною! Одже ни до одного не прычарувала мого серця, доле-вордже лютый! а помынувшы шонакращыхъ нашихъ лыцаривъ, причарувала есы серце мое безталанне до чужого, до вдрога нашого. За вйщо-жь се ты, пречыстая Маты Божа, за якійі грихы, за яки лыхорбленья отакъ неощажно, такъ эле-люто караетъ мене?! Чымъ я проступылася тоби и 'Сусови, Сынови Твоёму, Пречыстая?! У добрый, у рёскошахъ выростала я; найсолдчи меды, вына, шонакращи стравы вживала я, але-жь нацо, до чдого усе оце було? чы до того, щобъ на останни вмерты мени такую лютою смертю, якою й останний старецъ у нашимъ королевстви не вмирае? Але-жь ще й не досьть! Дарма, що на прыконеччи жыття свого я мўшу бачыты, якъ умиратымуть въ эле-тяжкыхъ мукахъ мойі маты й тато, що двадцатьма разамы волила-бъ я свое жыття виддаты, абы-бъ йіхъ зарятувати — сйлькосы! ще-жь треба, щобъ на останку вику свого доведось мини бачыты й чуты таки речи, таку щдыреть, таке кохання, якого й бачыты — не

бачыла, и чуты—не чула! Ще треба було, щобъ винъ свойімы шчырымы ричамы пошматувавъ мое лыхомъ быте серце,—щобъ ще гирша була моя гирка доля,—щобъ ще шкоднїшъ було минї мого вику молодого, дивдочого,—щобъ здавалося минї ще страшнїшою моя смерть, надто, щобъ, умираючи, ще бильшъ нарикала я на тебе, доле-гадыно! и на тебе—просты мене—пресвята Маты Божа!“

Якъ замовкла вона, безнадїне, безнадїне почуванья выступыло на выду йїї; тўгою грызўчою взялось усе йїї облычча; усе, и жўрно похїле чдо, и поныкли кари очи, и застыгли й засхли слёзы на почервонїлыхъ щокахъ, здавалося, усе казало: „нема щастя на сёму лыци!“

— „Якъ свить свїтомъ, не було чуты, та не можно тому й буты“, казавъ Андрїй: „щобъ шонакращїй, найвродлывїшїй мижъ женцынамы выпала така гирка доля—ни, неможно! Богъ йїї создавъ на те, щобъ передъ нею, якъ передъ свѣтошу, прыклонылось усе, що ани є кращого на свити. Ни, ты не вмрешъ, не тоби вмираты! заклынаюся душею й тиломъ, усимъ, що ани є наймылїшого мыни на свити, ты не вмрешъ! Якщо вже такъ тому буты, колы ни сылою, ани молитвою, ни хоробрїстю не можно буде одвернуты лыхой годыны, то вмремд

вкўни, та попереду умру я на твої̇ очи, наляжу головою била твої̇хъ билыхъ нигъ, та й хйба вже мертвого розлучать зъ тобою!“

— „Ни, жаданый лыцарю! ни себе не дурь, ни мене!“ казала вона, похытуючи своєю головою-макивкою: „знаю, на привелыке мое лыхо дуже добре знаю, що тоби не можно кохатысь зо мною, знаю яка твоя повынність, якый заповыть твій: тебе клычуть батько, товариш, Украйїна—твоя риднына, а мы тоби ворогы“.

— „А хйба минн̇ що батько, товарыство, Украйїна?“ проказавъ Андрий, струснувши головою, та й выправывъ, якъ, бачъ, осокоръ той, весь правый свый станъ: „такъ колы-жъ такъ, ось що: нема въ мене никого! такы никого, никогысинько! усихъ цураюсь!“ додавъ винъ тымъ голосомъ и тымъ махомъ рукою, якымъ уявляе огненый чоловикъ свою звягу на дило надзвычайне и неможлыве другому. „Хто казавъ, що Украйїна—моя риднына? хто давъ минн̇ йїи за ридныну? Риднына те, чого жадае наша душа, що йїи мылише надъ усе! Моя Украйїна, моя риднына—ты! Озде моя риднына! Заховаю сю Украйїну у: саме мое серце, та й носытому йїи въ серци, покы й-вику мого зайде! Побачу, чы здужа хто зъ козацького лыцарьства вырваты ню звидты!

Усе, що ани є, виддамъ, продамъ, усе занаящѹ за таку ридну Українѹ!“

На ментъ остовпйвшы, якъ статуя прехорѹша, вона въ вичи ёму дывылася, и вментъ зарыдала, та зъ чудѹвною жинѹчою стрймкостю, на яку здѹтна тилькы безрѹзлику, безвѹвагу великодѹха женщына, создѹна на шонакращи почувѹннѹя серцемъ, кынула въ она на шыю, оповыла ёго билымы, якъ свигъ, чудѹвными рученькамы та й зарыдала. Въ той часъ на улыци забѹбноно; засѹрмено й загѹкано, алежъ Андрій не чувъ того ничего; винъ почувѹвѹсь тилькы на те, якъ чудѹвни вѹстонькы обвивалы ёго пахѹчимъ теплымъ духомъ, якъ слѹзы дзюркѹмъ биглы ёму на лице, а все навѹсле зъ головы ййй пахѹче волосся шовкомъ чорнымъ та блескѹчимъ окрѹло ёго.

Въ той часъ вскѹчыла до ййхъ татарка, радисно выгѹкуючы: „вѹрятувалысь, вѹрятуталысь!“ ажъ не тѹмыщѹця, крычать: „наши прыйшлы въ городъ, привезлы хлиба, пшонѹ, бѹрошна и зѹязаныхъ запорозивъ!“ Але вони обоє не чулы, яки тамъ наши прыйшлы въ городъ, що привезлы и якихъ тамъ зѹязано запорозивъ. Пѹвенъ тыхъ почувѹннѹивъ, що не на земли на ййхъ почувѹюцьця, Андрій поцилувавъ рожеви вѹстонькы, що прылып-

лы ёму до лиця, та не вмѣчаль й рождѣви: воны видкагали тежъ, и въ цимъ ссокупнимъ цилуванню почутылось те, на вищо одынъ тилькы разъ за жыть-тя мае почутысь чоловикъ.

Та й згыбъ козакъ! загыбъ на жаль усѣму лыцарьству козацькому! не бачыты ему бильшь ни Запорожжа, ани батькивськыхъ хуторивъ свойихъ, ни церкви Божой! Украйна такожъ не бачытме найхоробрѣшого зъ йий сынивъ-орливъ, що знялыся обороняты ню. Вырве старый Тарасъ жмутъ волосся зъ своей сывой чупрыны та й прокленѣ день той и годѣну, колы на поздру соби сплodyвъ такого сына!

VII.

Клѣкотнява й рѣзрухъ великый робылся у запорозькому табори. Спѣршу ни хто не мигъ зъяоѣты, якъ це воно екѣйлось, що вразьке вѣйсько пройшло безборѣвно у городъ. Вже пѣтимъ выявилось, що увесь Переяславскѣй куринь, котрый стоявъ проты побичнойі городцькойі брѣмы, смертѣнно пѣяный бувъ; то, знѣчыцьця, немѣ чого й дывувѣтысь, що половыну куриня перебыто, а другу повѣязано и у бранъ занято попѣреду, анижъ довидалысь уси про вищо ричь. Поки блыжчи курини, прокѣнувшысь видъ клѣкотнявы, встыгли зброю вхопыты, вразьке вѣйсько вже увихѣдыло вѣ брѣму, а задни лавы давалы ѣдсичъ запорозцямъ, що зпросѣнку та не вытверезывшысь гараздъ, розгардѣяшемъ кынулыся на ляхѣвъ.

Кошовый загадавъ схожѣтыся всимъ на раду, а якъ зѣйшовшысь, козаки вкѣдо сталы, поздѣймѣлы

шапкы й ушұхлы, Кошовый розпочавъ оповидь: „Отакѣ-то, дяндѣ-братѣе сю ничь спрычынылось! такъ ось воно до якого путьтя доведла горидочка-матиночка! Ось якимъ несвицькымъ соромомъ вскрыты насъ ляхы! Чого й краще! Гай-гай!... у васъ, мабуты, вже такойъ звычай, що якъ дозволишь удвійниты порцію, то прымилы-бъ такъ налыгатысь, що ворогъ вѣйска Хрыстового не те що штаны зъ васъ поздѣйма, а й у самисивьку пыку начхае, вамъ—бай-байдуже! и не почуєте! Не гараздъ, дяндѣе, дуже погано!“

Добре знаячы свою выну, козаки стоялы мовчы, поныкшы головами; йдѣнь тилькы Незаймайкивськый куринный отаманъ, Кокубенко, обизвався: „Стривай, батьку, стривай!“ розпочавъ куринный: „хочѣнь воно й не до звычайу змагатысь, якъ каже що панъ Кошовый во ушю усѣму козацству, але й те-жъ такы, правду тра' казаты: дило такы не такъ було—ни, батьку, прысай-Богу, не такъ! Ты, батьку, не стѣтно по правди докорывъ намъ. Козаки булы-бъ вынны и въ смерть-бы скарани мусылы буты, якбы вони понащывалыся у дорози або на вѣйни, на тяжкый та важкый який пради козацый, ну, то инша ричь; алежъ мы сидылы безъ дила, манячылы передъ городомъ дурнисицько. Ни подстуванья,

ани инъ-якого хрыстыянського здержуванья не було показано; якже-жъ такы можна, щобъ зъ бездильля не розважывсь чоловікъ тією ледащцею. Огриху тутъ, здаецця, ни котрого! А ось мы краше покажемо вражымъ ляхамъ, якъ нападаты на не привынныхъ людей. Першь добре прышанувалы ляхивъ—ажъ не здякуюцьця й дѣси! а що вже тепѣркъ—то завдамѣ такого гарту, що й нигъ видбижаты вельможни паны!“

Вподѣбалы козаки ричь куринного отамана. Вони вже булы й зовсимъ пидвелы свойі похыли головы, а багацько козакивъ кивнуло згѣдно головою, додашы: „Добре каже Кокубенко, Виг-ме, добре!“ А Тарасъ Бульба, стоячы неподалеці видъ Кошового, додавъ надто: „а що батьку Кошовый, одже лыбѣнь Кокубенко въ цѣтку влѣчывъ! що-жъ ты маешъ казаты?“

— „А що-жъ мини казаты? казатыму, що блаженъ батько, що породывъ такого сына—ось що! Невелыка мудрація докырлыве слово сказаты, але ото добре—замовыты такѣ слово, щобъ не шкылѣючы зъ чоловіка у прыгѣди, пидвело-бъ ёго, додало-бъ ёму снагы, якъ гостри острогы коневы, що покрыпывьсь погѣжою водою; я самъ мавъ розважыты васъ звычайною ричкою, але навпѣсли, та Кокубенко попереду догадавсь“.

— „Що правда, то правда, батьку Кошовый!“ видгукнулось промижъ залорозькымы лавамы. „Звычайна ричь!“ додали ще дѣ-котри. И сыво-чуби навить, що стоялы наче ти сызи голубы волохати, и ти кивнулы головамы и вусомъ сывымъ моргнулы, додавшы зтыха: „свята правда!“

— „Тепѣренькы ось що, панѣве!“ простягъ ричь дали Кошовый: „добуваты городъ, деручысь на муръ та пидкѣпуючысь, якъ отъ рѣбля чужоземни ниметцьки мѣтци—цуръ ёму; пекъ! не подобна ричь, не козаچه дило! А вважѣючы на тѣ, що ляхы увѣйшлы въ городъ не зъ великымы запасамы, бо возивъ було зъ ймы намали, а городяне й чорта-бъ зѣйлы, колы-бъ тѣе, то, значыцьця, усе дѣхомъ зметуть; та й конимъ тежъ сина... не знаю вже, хибѣ що зъ неба кыне ймъ на выла якый тамъ йихъ святыи!... тилькы-жъ про це казавъ слипый — побѣчымо! а що ксѣнзы, то це побрѣхачы добри, та й годи! Чы круть-верть, чы верть-круть, а вжежъ вони та мѣсять выйты зъ города по вѣщо-сь тамъ. Дилицьця-жъ, панѣве, на тры спѣлки та й ставѣйте на трѣхъ шляхѣхъ проты трѣхъ гороцькыхъ брѣмивъ. Просто чоловѣи—пѣять куринивъ, просто другѣхъ—по тры курини. Дядькивськѣи та Корсуньскѣи на залѣгу! Полковникъ Тарасъ зъ свойимъ повкѣмъ тежъ на за-

логу! Тытаривській та Тимошивській курини — про запас, пабѣ видѣ табуру! Щербанивській та Стеблівській — собѣ видѣ табуру! Та обирайтесь зъ гурту, котрѣ зъ жалчѣйшимъ языкомъ, щобѣ кгѣдзя завдѣты вражымъ ляхамъ. Бо вони недотыркльви, лайкы не стѣрпля', то мо' ще й сѣго-дни выманемо йїхъ зъ города. А куриньни отаманы — чы чѣете, панѣве куриньни! коженъ переглядитъ свѣй куринь: у кого не в-цѣтку — добавте рѣштою зъ Переяславського. Та чы чѣете? усе зновъ переглядитъ, та обома! На похмилля дати всимъ по мыхѣйлыку *) горѣлки та по хлѣбѣни на козака! А про те, мо' ще й учорашнѣго не выдыхалы; бо не сховаты жѣ правды за халѣву, мовлявъ, уси дуже добре почѣдили, дывнѣця минѣ, шо якъ це ще у ночи ни ъдынѣ и не лѣснувѣ! Та ось ще загадѣ: якъ пархѣчь-шын-варь продасть козакови хочѣнь йїденѣ мыхѣйлыкъ горѣлки, такъ я ёму прыбью на самый нѣсѣ свынѣчае вухѣ, собацѣ, та провѣтрю горѣнижѣ на шѣбенѣцѣ! Тепѣркы нѣмо до працѣ, панѣве, до працѣ, та шѣро!“

Отакъ порядкувавъ Кошовый; и вси козаки, вклогнѣвшысь ёму въ поясѣ та не надиваючы шапѣкъ,

*) Мыхѣйлыномъ звався у запорозцѣвъ невеличкый кѣрчѣкъ, котрымъ пили горѣлку. М. Д.

вишли до возивъ та курививъ, та вже гѣнь видійшовшы, понадивали шапки. Уси вачалы споружатись: спытувалы збрѣю, насыпали порохъ у ладивныци зъ мишкивъ, выбирали коней, лаштували возы.

Тарасъ, йдучы до свого полку, миркувавъ про Андрія та й жадною мирою не мигъ збагнѣты, де винъ подѣвсь; чы не занято ёго часомъ у брань зъ иншымы, чы не звязалы бувъ сплячого; такъ ни жъ, не такѣвскій Андрій, щобъ давсь живцемъ до рукъ ляхамъ. Промижъ убѣтыхъ тежъ не було ёго. Дуже замѣслывся Тарасъ та й шовъ поузъ свѣй полкъ, не чуючы, що вже давно на ёго хтось гукъ: „а хто мене кльче?“ спытавъ винъ на останни, оханувшысь. Передъ ёго стоявъ жидъ Янкиль.

— „Пане полковнику, пане полковнику!“ казавъ жидъ капаячысь та уриваючы голоса, наче мавъ оповистѣти не дурныцю: „я бувъ у городи: пане полковнику!“

Подывывсь Тарасъ на жыда и здывувавсь, що винъ вже й у городи встыгъ побуваты: „який же бисъ тебе туды занисъ?“

— „Я заразъ усе розповідаю панови:“ проказавъ Янкиль. „Якъ тѣкы почувъ я зорѣю бѣчу, а козаки очынылы стрильню, я ухопивъ мирщій каптанъ та не вдягаючы й побигъ туды мирщій, та ажъ

у-бйзи вже удягъ зъ рукавами; бо минн хотилось до-
видатысь хутчй, черезъ вйцо це воно зчынивсь
клёкить, зъ якої речи козакы зорею зачалы стри-
ляты. Отъ, коханий мось-пане, я узявъ та й пры-
бигъ до самйсинькой городцькой брѣмы, а рѣшта
вйська вже ввиходыла у городъ. Коны я зырк! ажъ
попередъ лавы йде панъ хорунжый Голяновичъ.
Винъ чоловыкъ минн знаёмый: ще зпозаторику вы-
ненъ минн сто червиньцивъ. Ото, мось-паночку, я
й соби за нымъ, наче-б-то щобъ выправыты чер-
виньци, та й увйшовъ пѣручъ зъ нымъ у городъ.

— „Якъ-же жъ ты, и въ городъ увйшовъ та ще
думка була й боргъ выправыты?“ спытавъ Бульба:
„що жъ и байдуже? не звеливъ винъ тебе, якъ цу-
пыка, повисыты?“

— „Де вамъ, мось-пануню, не звеливъ! наважывъсь
бувъ прѣби повисыты — далёби — вже челядыны ёго
булы й злѣпалы мене, й налыгалы за шыю мѣту-
зомъ, але жъ я зачавъ благаты хорунжого, казавъ,
що й гроши пидажду, й пообицявъ ще позычыты,
якщо панъ допомѣже минн выправляты боргы зъ
инныхъ лыцаривъ; бо у пана хорунжого — я на чымъ
не таюсь видъ васъ, мось-пане, я вамъ, мѣжний вол-
ковныку, усе зъясю, эгѣ, — такъ, бачте, у пана хо-
рунжого у кещени ажъ ни однисинького червинь-

чыка тоби! хочень ё въ ёго хutory й салыбы, й чотыри замкы ё, й степу до самого Шклова, а не гуртъ-то грошій! однаково якъ и въ козака — дасьбй! Отъ и тепёрка, як-бы булы не спорудылы ёго брацлавскы жыды, то ни зъ чымъ-бы й до вою статы. Винъ и на сейми черезъ це саме не бувъ...“

— „Що жъ ты робывъ у городи? бачывъ нашыхъ?“

— „А якже! нашихъ тамъ було багато: Шмуль, Ицько, Рахумъ, Мойса, Хайвальхъ, жыдъ орандаръ...“

— „Та хай воны тоби счезнуть, пархачй твой погани!“ гукнувъ зъ серця Тарасъ: „на якого гаспеда потрибне минн твое жыдывське кодло, одуде смердйчый! я тебе пытаю про нашихъ, про запорозцивъ, очмано!“

— „Нашыхъ запорозцивъ я не бачывъ, а тыхъ одного пана Андрія бачывъ“.

— „Андрія, кажешъ, бачывъ?!“ згукнувъ Тарасъ: „ну, кажы, що жъ винъ? де ты ёго бачывъ? у лёху лыбонь? або въ арештарни сыдыть, га? задалы десь ёму, кляти ляхы, наругы, десь зъязанный, ма'ть, бидаха, га?“

— „Хто жъ бы насмйвъ зъязаты пана Андрія? винъ тепёрычка такый важный, дуже важный рыцарь!.. даљеби, я ёго й не пизнавъ зразу. И черезпличныкы у золоти, и на пдыси золото, усюды зо-

лото, усе золото! якъ отъ сонце по весни, що навъ городи усяка птанка пыщты, спивае, й жодна травинка пахощами подыхае, то отакъ и винъ увесь у золоти сѣе, ой вейзмиръ, якъ сѣе! ще й коня давъ пидъ ёго войівода, що ни на ё кращого: дьви сотни червиньцивъ йіденъ кинъ коштѹе!“

Бульба остовпйвъ. „Навищо жъ винъ удыгъ чуже убравня!“

— „Бо краще, на те й удыгъ! И самъ на кони пойіжжае, и инши пойіжжають, и винъ вчыть, и ёго вчать: якъ найзаможнійшый ляцькій дѹка!“

— „Хто-жъ ёго прысылувавъ до цѣго?“

— „Я жъ не кажу, мось-пане, щобъ ёго хто прысылувавъ. Хиба вы, добродію, не знаете, що винъ самохитъ перейшовъ до йіхъ?“

— „Хто перейшовъ?“

— „А панъ Авдрій!“

— „Та куды жъ винъ перейшовъ?“

— „Та джежъ до йіхъ, до ляхйвъ, винъ теперенька вже йіхъ“.

— „Та брешышь, свынѣча пѣко!“

— „На вищо-бъ я мавъ брехаты? Хиба я дурный, чы що, щобъ брехавъ на свою голову? хиба я не знаю, що жыда, якъ собаку, повисять, якщо винъ збреше панови“.

— „Такъ цѣ-б-то, якъ ты кажешъ, винъ зрадывъ, продавъ Украйїну и виру?“

— „Абò жъ я кажу, мось-пане, щобъ панъ Андрій продавъ що, абòщо? Я кажу тилкы, що винъ перейшовъ до йїхъ“ -

— „Брешешъ, чортивъ пàрше! цѣго—òсыть свить стойїть—ще не було на Украйїни! Ты, свынїча пѣ-ко, путляешъ!“

— „Хай трава поросте на порози у мойїй хати, якщо я путляю, мось-пане полковнику! Хай весь мыръ вѣплюецця на могылу батькови, матери, свекрови, и батькови батька мого, й батькови матери моеї, якщо я пѣтляю,—отъ-що! присяство-Боже, правда, ясний мїй пане полковнику! Якщо, пане, звòлыте, я вѣявлю нàвить ще, черезъ що це винъ и перейшовъ до ляхивъ“.

— „А черезъ що?“ спытавъ Бульба.

— „Бачте, у войїводы та є дочка вродлывыця—мїлыый Боже, яка то вродлыва!“ до цыхъ словъ жьдѣ додавъ и свого выду, щобъ краще показаты вроду тїей панянки-ляхивкы: розставывъ руки, заскàлывъ око та ще й рòта на бикъ скрывывъ, неначе чоґо скуштувавъ дуже не въ смакъ.

— „Ну, гарàздъ,—то щò?“

— „Винъ оце усе за-бля єїї зробывъ, и перей-

повъ за-для ёйі. Якщо чоловікъ закохаєцьця, то винъ тоди йіднаково, що пидòшва, що якъ йійі розмочышъ у води, визьмы та й зигны, то вона дурна й зйгнеццьця!“

Бульба дуже замыслывся. Згадавъ винъ, що пелыку сылу мае вўтла женщына, — що багато сыльнедўхыхъ мужчыхъ знайшло у ній свою загыбель, — що похыла на цей бикъ Андрийіва натура, та й довго стоявъ винъ, якъ укòпаный, на одномъ мйсци.

— „Ось слухайте сюды, мось-пане, ясный полковныку, я ничого не потаю, прсыяй-Богу, усе вамъ передъ ваши очи выкладу“, казавъ жьдъ: „скоро я ото учувъ клёкитъ та побачывъ, що йдутъ у башту, я захопывъ про всякъ часъ зъ собою разòкъ жемчугу, бо тамъ дивчата вродлыви и панянкы, а колы вже ё воны — думаю соби — то хочёнъ и йісты йімъ нйчого, а жемчугъ куплять. Та ото якъ пустыла мене челядь хорунжого, я мирщій до войіводы у двиръ жемчугъ той продаваты. А мижы челяддю тамкы ё татарка, отъ я у ейі усе й выпытавъ: каже, що якъ проженуть запорозцивъ, то заразъ и весилья буде. Панъ Андрий обицьцявъ протўрыты запорозцивъ“.

— „И ты не вбывъ ёго отамъ на мйсци, дяволёного сына!“ згукнўвъ Тарась.

— „За вйщо жъ, мось-пане, я мавъ-бы ёго вбыты“

аджежь винь перейшовъ самохитъ? Яка жь тѣ ёго
вынай тамъ ёму краде, отъ винь туды й подавь?

— „Ты ёго въ вичи бачывъ? спытавъ Бульба?“

— „Таки у самисиньки очи бачывъ, присяство-
Боже! та такой зь ёго важный лыцарь! надъ уеихъ
показный; мене зразу пизнавъ, щасты ёго, Боже!
а якъ я пидійшовъ до ёго, винь и каже жини..“

— „Що жь таке винь тоби казавъ?“

— „Винь казавъ, ба, ни! попереду кивнувъ паль-
цемъ на мене, а навпосли каже — „Янкилю!“ — каже:
А я: „папе Андрию!“ кажу: Янкилю, накажы бать-
кови, братови, накажы усимъ козакамъ-запорожцямъ!
усимъ накажы, що батько теперь жини — не батько;
братъ — не братъ, товаришъ — не товаришъ, и що я
бытымусь зо всима, такы зь усима бытымусь!“

— „Брешешъ, тринелатый Юдо! приривувъ, не
при собі! мавшысь, Тарасъ! брешешъ, паркану!
смердячий! ты й Христа роптявъ, проклятый видъ
Бога! Юдо! Я тебе вбью, сатаню! Тикай видць,
поки живый! а то й ноги тупростянешь!“ та се
проказавшы, вже бувъ и шаблю выхопывъ.

Переляканный жидъ, якъ опеченый, авурувъ на
заводы геть вѣдь Тараса, скільки силы було у пруд-
кыхъ ёго мандычыхъ нивжакъ. Довго ще быгъ винь
взацымъ станомъ выщемъ бовъ огляду, а далѣ зновы

степомъ. хочъ Тарасъ зовсимъ и не риваси заливнъ,
розвѣжывши, що неподобна рить, то палнвпшыен,
зганяты серце на першому, хто шиде коня пидъ та-
рачу рунь.

Отедѣреньки вгадавъ Вудьба, що бачывъ Андрія
учора пидвѣй гночи, якъ вишовъ винь табуромъ въ
якоюсь жинкою, — та й помыкъ своєю головою; але
все-жъ такы не хотивъ нятыч вжры, щобъ могло
склѣстывъ таке ганѣбне дило, та, чтобы ёго ридный
сынъ запрѣдавъ душу й виру.

На останни повивъ винь свѣй полкъ наизалѣгу
та й повривъсь лисомъ, яко того козакы якъсь ще
не выпалылы. А запорозци шидо й кийно и вже вы-
ступалы на три шлякы доу рѣкъ баштивъ. Однѣ
за однѣмъ посунылы вурникы: Уманьскій, Поповичев-
скій, Канивскій, Стеблिवскій, Незаймикивскій,
Кийивскій, Шытаривскій, Ватурынскій, Тимошиц-
скій, Корсуневскій, Дядькивскій. . . Одного тилькы
Переясливского! й шме булои Добре! дуже добре!
лыгнулы козакы, та й узавыгали своєю долю: хто
прокынувси зязаныи у вравныхъ лапахъ, а хто зр-
снѣ ще пищовъ на той свитѣ. Саль отаманъ, Хдиль,
безъ штакавъ и жулана обывывсь у дяцькому таборѣ.

Учувшы зы города козацькый зружъ, шляхы на валы
выройлысь, й отъ навичъ козакамъ такеи постажи

дывыще. Ляцьки лыцари, одынь одного вродлывиши, стоялы вздовжь валу. Мидяній шапкы, обтыкани билымъ, якъ лебедь, пиррямъ, сялы на йихъ, якъ сонце. На иншыхъ булы легеньки шапочкы-огуля-рочки: червони, сыни, зъ заломленымы набикъ верхамы; кунтуши зъ вылѣтамы, галтовани и просто вышнуровани. У тыхъ шабли й рушныци у коштовній оброби, що не дешево ставала вона панамъ, та й чы-мало було усякого дорогого убранья. Посампередъ стоявъ пыхою у червоній шапци, выложеній золотомъ, буджакывській полковныкъ. Заважый бувъ оцей полковныкъ—вѣлыч, чоловьяга! видь усьхъ выщый и товщый; а шырокий дорогый жупанъ ледве стикався на ёму. По другой бикъ, до обичной башты слыве, стоявъ другой полковныкъ, невельчкый зъ себе чоловікъ, увесь высьхлый, але мали очи пронозувати гостро дывылыся зпидь густыхъ понадвысѣлыхъ бривъ; мотдро винъ повертався на вси боки, показуючы бойко сухорлявою тонкою рукою та даючы загады: знаты було, що не вважаючы на мале тило, добре винъ знавъ воёву справу. Неподалеци видь ёго стоявъ Хорунжий, довгый, якъ тычына, довгый та рясовусый, а зъ лица соби, наче бурякъ, червоный; шыро кохавсь пыхатый Хорунжий у добрыхъ медахъ та бучаыхъ бенкетахъ.

А по-за ними чы-мало ще малячыло усякойі пляхты, що взбрѣйлася, хто на свойі гроши, хто на королевськи, а хто й на жыдивськи, позаставѣлювавши усе, що познаходилось по дидивськыхъ замкахъ. Чы-мало такожъ було й усякыхъ сенаторськыхъ похлибцивъ, що брали йїхъ вельможни на обиды зъ собою за-для чести соби, та що, гостюючи, порозкрадали дороги срібни кубкы, и після учорапнѣйї панѣбы сидали сѣгодня за хурмана у абд-якого пана. Чы-мало тамъ було усякыхъ! Якъ колы, то й чаркы нїзавищо було выпыты, а до вїйны уси повбиралыся днѣ якъ!

Козакы тихо передъ муромъ лавымы стоялы. На жадному зъ йїхъ не було алѣта, хиба що подекуды лыскало воно по шаблѣвыхъ хрестахъ, та рушничыхъ обрѣбахъ. Не подѣбалы козаки, стаючи до вѣю, вбиратыся шатно та пышно: вони булы у мытсюркахъ *) та телягахъ **) та прѣстыхъ свѣтахъ и геть далеко чорнылы чорни червоноверхи смущѣви йїхъ шапкы.

Змижы вїйська запорозького выйїхало напередъ два козакы. Одынъ ще й геть-то молодой, а дру-

*) Мысюрка—це куца сорочка, зроблена зъ маленькыхъ сталѣвнхъ килець, надиваецца або поверхъ одѣжи, або лїдепидь.

**) Телягы—це сталѣвий черепокъ за-для стану, рукъ, головы, то-що, схоже, якъ отъ черепокъ на черепася. М. Д.

гый старйшый, але обьдва зъ жалкымъ дужь языкомъ: Охремъ Нашъ и Мыкыта Голоковытенко. Слйдомъ за оцымъ выйхавъ ще й Демьдъ Поповычъ. Цей бувъ соби прысадкуватый; давно вже винъ манячывъ на Сичи; бувъ пидъ Адрианополемъ, та й чы-мало прынявъ, сердѣка, лыха на своймъ вику; якосъ опалыло ёго вогнемъ и прыбигъ винъ до Сичи, якъ головня, зъ осмаленою и почорнилою головою, и вуса козацького збувся, билѣха. Але— ниврѣку! зновъ видкохався Поповычъ, пустывъ за вухо довгу чупрыну, зростывъ рясни смалѣви вусы, и вдѣха бувъ зъ ёго на шкульнй речи.

— „Э, бра', чы ба'! яки гарни кармазыны на ляхахъ! хотивъ бы я дизнѣтысь, чы тожъ и сылу гарну мае оце заквитчанѣ вйсько?“

— „Ось я вамъ!“ гукавъ зъ валу мицнй полковныкъ. „Тривай, тривай! усихъ попереветязую! виддавайте, псяюхы, руцныци! Бачылы, якъ попереветязувавъ я вапыхъ лыцаривъ? А выведить-но йимъ на валъ запорозцивъ!“

Отъ выставылы навичъ запорозцямъ товаришивъ, повкрѣчуваныхъ мѣтузамы. Посѣмперидъ стоявъ куринный отаманъ Хлибъ: безъ штанивъ и жупана, такъ саме, якъ збиглы ёго пьяного. Сорѣмлячысь чередъ товариствомъ своей голѣты та що видавсь

у брань, якъ песь поганый, поныкъ отаманъ голо-
вою. За одну ничъ посывила ёму мицна голова.

— „Не журыся, отамане, вызволемо!“ гукалы ко-
закы. „Не журыся, пане-брате!“ обизвавесь курин-
ный Бородань. „Нема въ тимъ твоей выны, що зла-
палы ты голого: лыхо може спиткаты жодного чо-
ловика, не стямыся, мовлявъ, видкы лыхо складе-
нца; але соромъ ляхамъ, що выставылы тебе на
позыр, не покрывшы звычайно твого тила!“

— „О, та вы десь на сплячыхъ хоробре вийсько!“
казавъ, позыраючи на валъ, Голокопытенко.

— „Ось тривайте-но, стривайте, обрижемо вамъ
чупрыны!“ гукалы ляхи.

— „А хотивъ-бы я подывытысь, якъ тамъ воны
обрижуть намъ чупрыны!“ казавъ Поповычъ, повер-
таючиcь передъ нымы на кони, та подывывшыcь на
товариство, додавъ надто: „А що-жь, панове, бо й
правду ляхи кажуть, якъ не брешуть: якъ выведе
йихъ отой черевань, то буде йимъ усимъ добра
загула!“

— „Або щодъ хибя той череватый панъ характер-
ныкъ, чы щодъ?“ запыталы козакы, добре знаючи, що
Поповычъ запевне мавъ щось утнуты.

— „Але вамъ! те, що за ёго усе вийсько ско-

взвѣдши, не вжачорта взвѣдши — а зва ёго черева бни-
сомъ не дистанешъ хороброто ляха!

Зареготались козаки, та й довго ще дѣ-яки, по-
хытуючы голову, козали: „Ну, вже оцей нависно-
головый Поповычъ! не взявъ ёго бись! колы закру-
те кому закрутку, то тильки ну!..“ Та й не дока-
зали козаки, що то воно тее „ну“.

— „Гей, мирщій видъ мѹру, назадъ хлопци!“ гук-
нувъ Кошовый; бо, здавалось, що ляхивъ, якъ кгедзь
утнувъ, вразило тее шкылювання, а надто ще й
полковникъ махнувъ рукою. Лѣдвѣ вони постунылись,
якъ грюкнуло зъ валу картечку. На валу счынни-
лася биганьна, и сама сывыи войвода на кони вы-
ставывсь. Аждѣ видчындась брама й стало вій-
сько выступаты. Попереду рѹшыла гусарія ладомъ
вѣрхы, а дали у мышюркахъ, а тамъ зновъ у теля-
гахъ та зъ спысамы, а за ймы у миданькѣ шап-
кахъ усе, а нарешти вйхали особпе соби шляхте-
чи, коженъ одягнений по своему. Не зволылись
гордовитѣ шляхтечи стати до рнду зъ иншымы,
хто жъ не бузъ за прывидця той вйхавъ одынъ зъ
своею челядію. А за ними зновъ войсько главами
выступало, а тамъ хорунжий, а за хорунжимъ зновъ
батѣвы, а дали вйхавъ тамъ-той дужый полков-

ныкъ, а позадь усёго вйсьеа выйкавъ тамъ-той ннзенькій полковныкъ.

— „Не давайте, хлопци, ляхамъ ладнатысь, не попустить у лавы ставаты!“ гукавъ Кошовый, „Вразъ выступайте уси курини! А вы покыньте башты! Титаривській куринь стусонъ збоку! Черкаській — заходь зъ другого! Кокуобенко й Палыводо, надто зъ прычилку налягайте! зробіть замъятню, розшарвайте!“

Стусунулы козаки ляхивъ въ усыхъ бомихъ, збылы, зробылы йимъ мишаныну, та й самы цылы мишма. Не дады ляхамъ й стрильнй навить розчатъ, лувалысь за шабля та епысы. Уси збылысь до купы й кожному довелося дати себе луваны.

Демидъ Поповичъ трёхъ простыхъ шляхтохивъ заколовъ, а надто ще й двохъ кращыхъ збывъ зъ коня, кажучи: „Отъ такъ кони, добри кони! давно вже гостривъ зубы на таки кони!“ Та й выгнавъ йихъ геть у поле, гукаючи на козацивъ переняты; а нависля зновъ претисся у гушню, зновъ наслочывъ на тыхъ-же такы збытыхъ зъ коней шляхтечывъ, одного збывъ, а друго надыгавъ мотузомъ за шпю, та прыгнувши до силла, поволомъ ёго усимъ долемъ; знявъ зъ ёго шаблю въ дорогомъ державомъ и чересъ зъ черваницями.

Кебета, такой добрый козакъ и молодой, имел
снѣпыя и соби зъ найхоробрѣйшымъ зъ усѣдлацъ-
кого вѣйска, и дово воны былысь. Зчепылысь вие
рукодощъ и вже буть замилъ козакъ ляхвѣта, за
мѣны, засытывъ ёму гострого, турецкого, ножа у
самойныки груди. Але жъ не встериса и самъ
тужъ мытъ ктывнула ёго запѣла куля у висоць,
Скосывъ ёго найзначнѣйшый зъ панивъ, найвродлы-
внѣй, давнѣго князького роду лыцарь. Ставнѣй
якъ тополя, литавъ венъ буланымъ конемъ. Дуже
добре давсь винъ узнакъ своею вѣлѣтвыцькою вид-
вагою панською: двоць запоражцѣвъ на двоє ростѣвъ,
Коржа Хведора, доброго козака, неравнубъ зъ ко-
немъ, коня жъ кулю влѣчывъ, а козака зъ ёго спы-
сомъ достѣтъ; багатѣмъ! повидтынавъ винъ руки и
головы, не мынувъ и Кебету, — занызавъ ёму кулю
у висоць.

— „Ось зъ кымъ-бы хотивъ попробувати былу!
вукнувъ Кокубенко, Незаймайкѣвскѣй отаманъ ку-
ринный, Давши коневѣ острогамѣ, налынувъ жы-
жымъ орломъ на ёго просто зааду, та й пувнубъ
такъ, шо ажъ здригнулись уси, кто тилькы, близько
стоявъ, въ нелюцького подуку. Хотивъ буть ляхъ
повернуты своего коня, та стати передомъ до ёго,
але жъ бо не послухавсь кинь: алѣканый надвчычай-

нымъ гудомъ, кынувсь винъ на-бить, а лыцаря кулею доставъ Кокубенко. Увійшла запекла куля ему мижы лопаткы, та й упавъ ляхъ зъ коня. Олже-жъ й еще такы не покорывся ляхъ, всежъ такы сылкувавсь шаблею дистаты ворога, але безейлая рука укупи въ шаблею упала. А Кокубенко, взявши обирувъ свою важку шаблюку, загнавъ йий ляхови у самейснѣкы зблїдлы вуста. Выбыла ему два, якъ снїгъ, били зубы шаблюка, розчїла на двое языкъ та кризь горло заглебылася въ землю, такъ и прыстромывъ ёго тамъ до земли на-выкы. Заграла джереломъ, червона, якъ калына въ лузи, кривъ, чесно-ро: шляхецького роду та й потервонїда ему жовтый кунтушь гаптований. А Кокубенко, покынувшы ёго, протїсся вже въ своїмъ Незаймайкївцямъ до другої кушы.

— „Эхъ, недбаюча голово! покынувъ, не прибравшы, таке дороге убраннїя!“ казавъ уманьскїй куринный Бородаць, одвїздячы видъ своїхъ козаківъ до того місця, де саме лежавъ забитый Кокубенкомъ шляхтычъ. „Я семеро шляхтычївъ власною рукою вбивъ, а такого убраннїя ще ни на одному не бачивъ!“ Поважывсь не здобычы Бородаць, та нахылывшысь ставъ здїмать зъ ляха дорогу справу, знявъ уже турецькїй вижъ, въ оброби въ самоцвїт-

ного каминю, видъязавъ чересь зъ червиньцями, знявъ зъ грудей сакву зъ тонкымы сорочкамы, срибломъ та зъ дивдою кучиррю, що сохранны берелася наспогадъ. Не ечувсь Бородань, якъ опобигъ ёго ззаду червонодзюбый хорунжий, що разъ винть ёго выбывъ зъ сидла та надто ще давъ доброго зазубни на згадъ. Розмахнувся хорунжий на всю ручь та и чеснувъ ёго по вигнутій шийц. Не довела до кобра здобычь: видскочыла сыленна голова, упавъ кряжёмъ безголовый толубъ, далеко зросейвны землю козацькою кривью. Похлынула похмура козацька душа у высодку высодкысть, хмурачысь та гнйваючысь та надто чудуючысь, що такъ рано выхлынула въ такого преминцого тила. Ще не встыгъ хорунжий ухопыты за чупрыну отаманьську голову, шобъ прычылыты ню до сидла, ажъ тутъ и нагадѣвся вже залёкый помстныкъ. Чувъ ёго здалека об дзвонъ димру. Якъ яструбъ попидь блакыттымъ плывучы та округывшысь, скылькоро разывъ на мидныхъ крыдахъ, вмонть сыннѣецця розплѣтанный середъ неба, далы звидты стримгодовъ на пидпидѣмкаючого пры салый дорови перецела, — отакъ и Остапъ Бульбенко орломъ нахлынувъ и нахлыгавъ мотузожу за шыю хорунжого. Ще дужче побуряковывъ червоновыдый хорунжий, якъ зтягла ёму горло цупка педля; ухопывсь за

пистоль, але борчѣмъ зведена рука не здѣкала на-
лѣчыты и куля дурнисенько вадзыжчала у стѣнь.
Остапъ видѣзавъ били ёго сила шовкѣву мотѣзку,
котру мавъ соби хорѣнжый, щобъ вѣзаты бранѣцывъ,
та ёго жъ мотѣзкою, зязавшы ёму руки й ноги та
прыднувши до лукы край мотѣзки, поволикъ ляха
на добою полемъ, гѣчно склыкаючы усихъ козакывъ
азъ уманьського куриня додаты остатню шанѣбу сво-
ёму отаманови.

Якъ зачулы Уманьци, що куринного йихъ отама-
на, Бороданя, вже немає на свити, збѣглыся, облы-
щывшы сичу, вязыты ёго тило, та й тутъ жъ стали
радѣтыся, кого-бы йимъ за отамана куринного соби
обраты. На останьни поклялы: „шкодѣ радѣтыся!
краще не выпада никѣму стати за куринного, якъ
Бульбенкови Остапови; правда, винъ усихъ молод-
чый, алежъ бо за те въ ёго розуму стечѣ за старѣго
чодовика!“ Знявшы шапку, Остапъ подякувавъ усимъ
товаришамъ за таку повагу, не видмовляючыся ани
млодістю своею, ани млодымъ розумомъ, добре
янаючы, що часъ воёвый та й не до того теперень-
кы, а заразъ повывъ йихъ просто на вражки лавы,
и вже уявивъ йимъ усимъ, що недарна обралы ёго
отаманомъ. Почудыся ляхы, що неперѣлевкы, та вид-
ступывшыся, перебіглы полемъ, щоб-то зібратыся

на другімъ краю. А прынызистый полковникъ подавъ гасло чотырёмъ свижымъ сотнямъ, що стоялы соби осторонь, біля самой брамы, и загуло видты картечю на козаківъ, та мало кого влучено: куди дисталы козацькыхъ воливъ, що здѣявшысь, ды вылыся на криваву тую бучу. Страшенно ревноулы злякани волы, повернувшы на козацькій табуръ; поламалы ковани вовы и чы-мало козаківъ задавылы. Але Бульба выхопывшысь тымъ часомъ зъ залогы зъ свойімъ полкомъ, кынувь, тюкаючы, навпереймы йімъ. Зъ переляку завыхрився навпакы увесь скаженый гуртъ та й натыся простасинько на ляцьки полкы, збывъ вѣрхивнйвъ, всихъ зкуѣвдывъ и розпудывъ.

— „О, спасыби жъ вамъ волюкы!“ гукалы запорозци; „то все въ дерози услугувалы, а теперь и на вйни у великій прыгоди сталы!“ Тай наляглы козакы чым-дужъ на ляхивъ зновъ. Вогацько тоди долягло ворогивъ. Чы-мало козаківъ залучыло соби добройі славы: Метельця, Шыло, обыдва Пысаренкы, Вовтузенко, та було не трохы и инныхъ. Побачылы ляхы, що нарешти скрутно прыпадае, выкынувшы корогѣвъ, гукнулы видчыныты городцьку браму. Видчынылась, скрынлячы, окута зализомъ брама, тай прыкрыла тыснячыся, якъ овецъ тыкъ

У кашару, потомленихъ та пыломъ прыпалыхъ вер- хивнивъ, Багато запорозцивъ булы погнались за ймы, але Остапъ зупывивъ свойихъ уманьцивъ, по- рукнувши; „Гей, панове, не зблизжайтесь до муру! не безпедна ричь!“ Шыра правда, бо въ муру грюк- нуло й сыгнуло, чымъ попада, й чы-мало козакивъ здобудось дыха. А Кошовый, на той часъ нагодыв- шись, вщанувавъ Остапа, примовывшы: „Отъ и но- вый отаманъ, а керуе войськомъ як-бы й старый!“ Озырнувся Бульба подывытысь, хто тамъ такий но- вый той отаманъ, коды зыркъ! ажъ попереду умань- цивъ на кони сыдивъ Остапъ; шапка ёму на бикъ й отаманській пирначь у руди. „Чы, ба, який!“ проказавъ старый Бульба, дывлячысь на ёго. Зра- дивъ батько та й ставъ дякувати усимъ уманьцямъ за долану честь ёго сынови.

Козакы зновъ видступылись, дагодячысь иты до табуру; а по валови зновъ выставылись ляхы у по- дравныхъ вже опаннахъ. На богатыхъ дорогахъ жу- панахъ заеклася кривъ и пыломъ прыцалы гарни йихъ мидяни шапки.

— „А що, панове ляхы, поперевъязувалы?“ гукалы йимъ запорозци.

— „Ось я вамъ!“ виддавъ зъ горы той же такы череванъ-долковныкъ, показуючы мотуза; и ще такы

не перестали похвалитесь: закуряви та потомляни
ляки; и хто був задержуватий, перекаинушов мизь/
себе дикюльними ричами. Он дощились от
... На, останнє, усе ровійшлись... Хто лигив вичити/
втомившись зь баталій; хто прысыпав зоби зем-
лею раны та дерь на повязки хустки, дороге убрань-
ня, поздїями зь побытого ворога; а хто чувсь ще
на сылахъ, стали пораты новбываныкъ, додаваты
остранней довагы козакамъ. Шаблямы та епысамы
могыды копалы, шапкамъ та шрыццоламы землю вы-
биралы, та склавшы коштовно козацьке тило, пры-
сыпалы сырою землею, щобъ не довелся кривамъ
та хыжымъ орламъ высмыдаты зь лоба козацьки очи.
А толубы ляцый допрывьязувавшы, якъ попада, де-
стткамы до хвостивъ дыкымъ кднимъ, пустили кон-
ней, свить за-очи, тай соби за йимы, стѣбаючи до
бокахъ убитыхъ ляхивъ. Выхромъ падкопылысь
скажени кони, подудившы ридямы, горбаны й бал-
камъ, черезъ ривчакы й пдткы, врывавлени та
вкурени ляцкы толубы.
Увечори сивъ соби коженъ куринь вкдо, прогот-
мовившы чы мѣло часу про вчынкы, про зусылля ко-
зацьке, що вымало на вожного долю. Шай пишла
опадкомъ, ридь кризь ридь, изъ вусты до вусты
про йихъ славы и помы свиту сонця, густыме тая,

слава. Довго вони не лягали, а понадоше видѣ
усихъ не лягавъ старий Тарасъ, усе муркуючы, що
то воно значыцца, що Андрія не було промижъ
ворожыхъ воёвыкывъ. Чы посоромывъ Юда статы
на свойихъ, а чы жидъ збрехавъ, що нибы винъ
зрадывъ, а попався винъ просто у брань. Але ту-
такъ згадавъ винъ, що Андрій занадто бувъ пры-
хыливый сердцемъ до ричей жиночыхъ: обняла жур-
ба старечу голову, та й заурывся винъ на вик-ви-
кы на лякивку, що прычарувала Ёго сына. Вѣко-
навъ-бы винъ бувъ своєю присягу, не вважывъ-бы
навить и на йий чудовну вроду; вытатъ-бы йий за-
рисну та вышну косу, тай воликъ-бы йий за собою
усемъ полемъ промижъ козаками. Зсынылся-бы и
вкрывавылся-бы, бвючысь объ землю, йий неска-
зано гарни плечи й лѣно, били та яони, якъ снитъ
той, що зукрашае тымъ высоченнымъ горамъ, тай
прышла-бы цѣломъ йий прычудовна врода! Розма-
тувавъ-бы й порозволикавъ-бы врекородше йий тиле!
Але не видно було Бульби, що лагодывъ Богъ че-
ловикови на завтра, а протѣ дрімота стала засту-
пати ёму дужкы и нарэшти заснувъ Тарасъ. А ко-
закы все ще помонили промижъ себе, и кризь ую-
ничь стоялы били огныць тверези вартывныкы, не
склепляючы очи та впыльна навкругы пыльнуочы.

до сорока пяти лет, а потом он перешел в монастырь, где и умер в старости.

VIII.

Ще сонце не звернуло зъ другого упруга, якъ уси запорожци у раду зійшлися. Зъ Сичи прыйшла відомость, що татарва тымъ часомъ, якъ вірядылись, козакы, пограбувала тамкы усе, выкопала військового скарба, що потаємне держали козакы підъ землею, новыбывала й заняла у брань усихъ, хто зостався на Сичи. та зъ нагарбаными табунами та гуртами попростувала до Перекопу. Одынъ тилькы козакъ, Максимъ Голодухъ, вярвався у дорози зъ татарськихъ лабетивъ, заколовъ мурзу *), видъязавъ у ёго сакву зъ цехынами та на татарському кони и въ татарскимъ убранныи пивтора дни и дьви ноци утикавъ видъ навздогону; загнавъ у смерть коня, допавъ другого, додавъ и тому, та вже ажъ на

*) Мурза значыла у татарихъ имъ татарскій. М. Я.

третёму прыбувъ до табуру, перевыдавшы дорогою, що запорозци булы пидъ Дубножъ. Тилькы и встыгъ ознаймыты, що скдойлось така халепа; але зъ чого вона склалась, чы гульнұлы запорозци по козацькому звычайу та пъянымы виддалысь у бранъ, и якъ воно татарва дозналась про мйсце, де бувъ закопанный вйськовый скарбъ,—про це ничего не зьясывъ винъ. Дуже знемйгся козакъ, роздуло ёго усёго, выдъ ёму посмалыло й попекло витромъ; упавъ винъ тутажъ и заснувъ мертвецкымъ сномъ.

У такихъ выпадкахъ у запорозцивъ поводылось-мирщй наздогнаты хыжакйвъ, дбайучы за те, щобъ наздогнаты йихъ у дорози; бо браньци як-разъ могли-бъ опынытысь по торгахъ у Турецыни, у Малй Азйй, у Смырни, на Крытському острови, й бо-зна якымы мисцями не выявылысь-бъ чубати головы занорозьки. Такъ ось чого зибралысь запорозци. Уси до одного стоялы вони у шапкахъ, прыйшли бо не того, щобъ слухаты загаду Кошового, а радытысь, якъ ривнй. „Давайте порады попереду панове отаманья!“ загукала громада.

— „Давай порады батьку Кошовый!“ казалы инчи. И Кошовый знявъ шапку, вже не такъ, якъ орударъ, а якъ товаришь-порядникъ, та подякувавшы козакамъ за честь, распочавъ казавъ: „Чы-мало про-

мижъ насъ, панове товариство, де бывыхъ порады кивъ, радою и терв-тѣ за менѣ розумнишихъ, алякъ: вижъ мене пошанувалы-сте, то моя порада осьяка: не тра' галты, панове, жарно часу, а пандогнаныты мерщій татарву; бо самы-сте добре знаете, що воно за людына де татаринъ: винъ не ждатыме зъ награбованымъ добромъ нашего повориття, а духомъ розмангаче его такъ, що и слиду не знайдешъ! Эге, панове, моя порада, кажу, хутчій, яко мѣга, выражатысь навздогнать! Мы тутѣнька достѣту погулялы, лякы добре знаютъ, що то воно де за ричъ козакъ; за варугу надъ вирою мы, екильки снагы стало, поймстылысь. Зъ голодного города малый пожитокъ. Отака моя порада, пановна громадо, проби выражатысь навздогнать!

— „Выражатысь!“ розотнѣлось грѣмно мижъ за порозькы куринымъ. Але Тарасъ не внодобавъ порадѣ тую; насунувъ винъ ще ныжче на сумни очи зпидъ чѣрна-сыви бровы, якъ отъ кущй, що порослы по высокому тѣмью горовому, а верховыннѣ ихъ вслало голлыстымъ внемъ.

— „Ва, ний! неправедна твой порада, батьку Кашовий, ни, не до ладу!“ проказавъ Тарасъ: „ты бо не такъ кажешъ: десь ты забувъ еси, що у неболи застаюцьця наши, ляканы повахѣлювани. Ты

бажаешъ, мабути, щобъ тьсмо не допханували шот напершого закону, товарьського, ножиныли-бъ своѣ ихъ побратимивъ на те, щобъ зъ ихъ живцемъ шкуру зидрали, або дочвертували козачьее тѣло, розвозыли по городахъ та селахъ, якъ отъ уже й аробылы воны зъ гетьманомъ та зъ понакрашыми лыцарями україньськыми. Хиба ще й такъ мало додали наругы святыни наший дяхы? Що ми таме жъ пытаю я усихъ васъ: що жъ то ав козакъ, що покынувъ у прыгоди товарыша, кынувъ ёго, якъ нибъ чѣмного пса, згынута на чужій чужинѣ? Коны вже на те пушло, що коженъ унивецъ повертае козачьку честь, не побороде наплювати собі у козачьки чесни сыви вусы та докоряты собі дотклыми риза-мы, такъ хай же нихто миви не дорикае тодынъ зостаюсь!

Поколыхнулъць заповожи, 1
«А хиба ты забувъ есы, хоробрый полковны-ку», одовидавъ Кошовый, «що въ татарськихъ ла-пахъ тежъ наши товарыши, та якшо тепера ихъ не вырятуемо, то житьтѣ ихъ буде заурдане у вичну, неволю, бусурманамъ, а не ширше, видъ усякой смерти лютый! Хиба забувъ есы, що у ихъ дры-клятыхъ лапахъ, тепера, увесь нашъ скорбъ, добу-ты хрыстьяньскою кривью!»

— Самы слылысь уси козаки тай не знали, що йимъ казаты. Никому зъ йихъ не бажалось запобити обыи поганой славы. Тоди ставъ передъ громадоу найстарыишый зъ усего виеска залорьского, Касьянъ Бовдюгъ. Велыкой шлюбы заживъ собі старый усего козацтва, дьвичи вже оббирали его за Козлового и по буйныхъ войнахъ тежъ бувъ дуже шырыи козакъ; але давно вже подтоптавов, прыстарився тай не бувавъ ани у якыхъ походахъ. Не подобавъ тежъ старый раду додаты никому, а вподобавъ завжди лежаты бокомъ край козачь кой збиркы, слухаючи розмову цю былицю та про козачьки походы. Никды не втручався винъ у беседу до йихъ, а все тилькы слухавъ та врытптувавъ пальцемъ подилъ у своей коротенькый люльци-бурульницы строй майже никды не выиавъ зъ рота; довго сидивъ винъ, триплющыи трохи очи, тай не зналы козаки, чы выгъ слава, чы винъ слухавъ. Криво уси походы зоставався винъ на Сичи, а цимъ разомъ розволжыло старого. Махнувыи рукою на козачьку додавъ: «А тынь бо голова! Одиий смертныи чы менше, — другой не буде! Пиду й а! а мо зданся на вище оуби товариство!»

Уси козаки увышкы, язь ставъ винъ теперъ передъ громадоу, но бо давно вже не чулы видъ его

ани жѣ. Кожесть жадавъ знати, що до наредъ Бов-
дюгъ. — Прийшла й до мене черга ричь знати, паню-
ве-братове“, такъ распочаѣть винь: „послушайте, дя-
ты, мене старого. Нема що казати, дуже до ладу
казавъ, пань Кошовый; бо яко батько козацькому
військови, винь повинень стерегти ёго й дбати за
військовий скарбъ, розумникъ ничого не выпадѣ
ёму й квати, — ось що, данове-братове. Ця хай бу-
де моя перша ричь; а теперя слухайте, що казати-
ме моя друга ричь. А казати ме моя друга ричь ось
що. Щыру правду довѣвъ и Тарасъ полковникъ, —
продовжъ, Боже, ёму вику! щобъ такыкъ полков-
никывъ редыло ряенишъ на Украйини! Перша по-
виницеть и перша козацька честь ё — щобъ не дя-
ты зрады товариствои. Осыть жыву я на свѣтити
дякувати Богови милосердному, — а не чути и, на-
нове, щановне товариство, не нувъ, крыв-би!; щобъ
козакъ, повинувъ не а чы зрадывъ абд-якого това-
рища своего. И ти, й, инши — намъ, товаришю, чы
меншъ дѣкъ, а чы больше — заривно, усе товаришю,
уси намъ любви, милѣ. Такъ ось яка моя порада,
чесна громадо, вважайте не котрымъ милѣ посахо-
длювани татарвдою — хай выржаюцца у навздогѣнь
за татарвдою; а котрымъ милѣми, бравани ляхами,

та, що не бажають вивекаювати праведного дила-
хай зостаюцца. Кошовий койнець итѣ зь однією
ешайкою татарвѣ надгодоныты, а друга ешайка оббе-
рѣ собі отамана наказного. А наказнымъ отаманомъ,
колы бажаєте доедухаты сѣввойі головы, не прыпадае
буты вивому, яншо не Тарасови полковныкови. Не-
ма въ наѣ никого подобного до ёго у видвази, хо-
робросты. Якъ на мене, панове, то отакъ-о й зро-
бимо!“

Такъ казавъ Бодюгъ тай замовкъ. Зрадили уси
ковакы, що справмытѣ ихъ старый на такый ладъ.
Уси кынули до поры шайкы, гучно гукнувши:

„Спасѣбѣ тобі, бачку! мовчавъ, мовчавъ, дов-
го мовчавъ, та ось на останьни промовытѣ не дурно
казавъ еси, збираючысь у походъ, що може вдамся
восяцятву—такъ воно й сталося!“

— „А що, панове, чы вольте отакъ зробиты?“
спытавъ Кошовый.

— „Вольмо, уси вольмо!“ гукали ковакы.

— „То й радѣ кинецъ?“

— „Кинецъ радѣ, край!“ гукали ковакы.

— „Слушайте-жѣ теперынька, панове-молодци, вѣд-
сьководога загалу!“ проказавъ Кошовый, вѣстунувши
напередъ у шайку, а уси—до одичавшого—задо-
рожит, позайманы шайкы та уткнувши очи у зер-

лю, стоялы нышкомъ, звертаючи увагу на вѣгдаь Кошового, якъ звичайно поводилось завѣды у козакивъ, колы наважувала каваты ще старшынѣ Тощера пайдѣтеся, панове-браття! Хто бижа йти, — видходь дабѣ; хто зостаецця — видходь собѣ; куды бильшына куривѣ переходѣ, туды й рѣшта прыставай! якщѣ меншына переходѣн — прыставай до другыхъ куринивъ!“

Отъ стали переходыты хто на дабѣ, хто на собѣ. Куды якого куринѣ бильшына переходила, туды й етаманъ куринный; якого меншына, то прыставала до другихъ куринивъ. Трохы не наримно на обидви спылкы упало козакивъ. Забажало востатись: увесь слыве Брацлавскый куринъ, бильшына Калыницького куринѣ, увесь Уманьскый куринъ, увесь Канувскый куринъ, бильшына Ниженьского куринѣ, бильшына Черкасского и Кропывненьского куринѣ, а рѣшта наважыла соби здогнѣ за татарвою. Балацько було обомѣ сторонамѣ дурыхъ та хоробрыхъ козакивъ. Промижъ тымы, ще наважылы наздогонѣты татарвѣ, бувъ Череватый, Перекотыполе, добрый старый козакъ, Лемишъ, Прокоповичъ Хоса, Демидъ Поповичъ тежъ перейшовъ туды; бо дуже завзету и непосыдячѣ мавъ соби натуру. Зъ ляхивдоу поспытавъ доли, забажалося ще йти въ татарвою. Куринѣцѣ

отаманы булы: Носогораяв, Покрышка, Печенковъ
богацько, ще иныиыкъ славѣтеникъ, та хоробрыйкъ ко-
закивъ, забажало подпытувати шаблиця, та незрадлы-
войи миднѣи руны въ бѣйцины татарвою олыждоу. Не
трохы було тежъ дуже добренныхъ козакивъ и шовъ
тымъ, що поклялы собі зостатися: Куринни, Демен-
тровыкъ, Бокубевко, Вертыхвистъ, Балабайъ, Буль-
бѣнко, Остава. Ще чыиылы було другихъ славѣт-
ныхъ та добрыхъ козакивъ: Вовтузенко, Черевы-
пенко, Степанъ и Охримъ Гуска, Васула Густый,
Задорожній, Метельця, Иванъ Закрутыгуба, Мусей
Шыло, Дигтарѣнко, Сыдореико, Пысарейко, подлиа
другий Пысарейко, далѣ зновъ Пысаревко, в багачь-
ко иныиыкъ славныхъ козакивъ. Уси на свойиы шку
багато свиту побаялы, булы у бузальцахъ, ставиду-
вались до Анатольскихъ берегиы, блукалы Крым-
ськымы солоньцями и степами, русима ричацяи ве-
ликимы й мадымы, гылкыма Днипровыма, шо ушкъ
сагахъ та поднипрывськыкъ островакъ завиталы: й
у Молдавыну, у Волощыву и у Турецыву, вѣиыкъ
калы усе Чорне море козацькымы — у два дѣиыны
чайкымы. Налиталы лѣвою — пятьдесятъкъ чайкымы —
на найбагатши ги здебильши корабля, и ветролы зат-
чопылы турецывиыкъ кралеръ, и занадто багачько вы-
стрылалы пороку за овий вѣкъ; же равъдерлы на

овули дороги: паволоки и конскыты; не разъ чере-
сы лаживали все самыя цывыжаны. А свильны ко-
жанъ: пропывыта: прогулявъ добра, по инькому ста-
дв-бв ойото на весы икъ; тому й лиду не було! Усе
прогуляты: по-козачьки, частуючы: увесь дмьоз та
найбючы музыкы, щобъ усе радило, по аши дн на
свилы. Ще й тепера ридко въ кого ве було: пованф-
пувано усякого добра: кружокъ, сребникъ: корявѣ
та: шидѣкъ по-нидѣ очеретамы на поднипреньскыхъ
островахъ, щобъ не довелось татарыновъ нагыбати
ѣго, як-бы лыхымъ часомъ вышло: ѣму напасчъ видѣ-
бавкы на: Оичъ; але важко: було татарынови нагы-
бати, бо ѣ самъ господарь навить вже отиѣ забу-
вати, у явимъ самѣ мѣсци: законавъ тѣе добро! От-
тани-тѣ булы оги: козакы, що поклялы: зостатысь та
даты: по-моты: дяхамъ: въ шыркахъ: товаришкѣ: та: ви-
ру: Христову. Старый: козакъ: Бовдоть: тежъ: нава-
жылы: зостатысь: рзы: йми; довавши: речис: „тепера
ѣже: не: такы: дѣта: мой;“: щобъ: гонѣтысь: за: татар-
вю: в: ту: н: ѣ: мѣсце: де: сповѣтѣ: доброю: козачькою:
смерттю. Давно: я: все: благавъ: Бога,: щобъ: зекъ: дѣ-
де: волюсь: черга: й: по: мене: на: той: сватѣ;: то: щобъ:
вмерты: на: все: вѣщи;: за: святе: хрыстьянське: дило:
Такъ: воно: и: о: сѣдло: было! О: славетній: смерты: стар-
тому: козакови: вже: ни: дѣ: не: буде, якъ: отупанькы!

— Какъ видучыя нозы у си, а тарякы стали по обидва бобы у дывы лавы куринамы, Кошовый иройшов прѣмнжъ лавамы, опѣтууюы: да шо, шановешо едци, ли на рѣмствуе опѣдла на смѣлку? —
— „Ба, нѣ, не рѣмствуемо; батыку!“ видкавалы козакы.
— „Ну, такъ воноломкайтеса жъ та вопрощайтеса! Бо’зна, чы доведѣцыище разъ шавикѣи боачытеса. Послухайте евого отамана, а робить те, шо й самы таравды знаете; самы бо, здоровы, знаете, нѣ велыты рѣбыты козацька честь!“
— „Отъ у си до однѣ синького козакыи по чолмвалыси одынъ зъ однымъ. Роспоялы жершвы отаманы, розвившы рукою сыви довгы вусы, вѣчолмкалыся навъ хрестъ, дали, стыснувшы шыр одынъ одному руку, на думци жадавъ одынъ одного сытаты: „А шо, пане брата, чы побачымось, а шы не побачымось?“ та й не сытаты, заможлы й загадалыся обидвыи сывочуби головы. А козакыи у си до одного шрощалыся, добре азяуюы, шо велька прынсѣи граци и цимъ и тымъ, алажъ не помалы варазо розлучытеса, а вѣчлашы рѣшаты, переча сувашы, — темною личною дободою, шобъ не дѣты вѣроговны на догадъ про змѣненья козацького войска. Подгыишъ расійнылыся обилаты по курняхъ, а вѣчлашы и шроща шроща

ли. Подобиди муси о подорожане / лявны снопцы; доб-
реши до вѣговали, ныбы поувачоны съ науте, шѣ
остановишь, може ономъ доведѣцца иныи смакуицы
на такимъ дозвильли. Опали до заходъ-сѣбцы, на
якъ вайшло: сѣбце та троха прымѣрло, остали возы
спорядаты. Спорядывшысь, пустылы по-сам-передъ
возы, а сами, лешакку вайты еще разъ зъ товары-
сствомъ, тихую аходю и щилы следкомъ за возами; —
коминныи гарады, безъ гугу и свѣсту на коней;
помалу закоотилы следомъ за пешаныи, тѣи швыдъ
ко не видно ихъ стало. Тутъ иривыи: Тилыкы эшлуха
лунала: трудотнива, скрипы видъ жившого колеса; шо
еще гарады не розжолдысь, а боже пѣвочи я в та-
рвады: булонидмане. — (и пѣе: чѣмъ ошѣр ашѣр)
Довго еще останыици-товарныи махали. Иимъ отдр-
леу фукамъ, хочъ вжѣничого не було видно. Якъ
же жы вернулесь до куряивъ, якъ же жъ удрили
ири ябмызы вѣржъ, шо в доловыны возивъ уже не
було, шо багачко вѣде-жогоу багачко не мае, шо у
ждного сердце стугы ввалышдся и усн сѣлолицъ за-
мыслилось, гуйльвыиного словажы до-долу поныкши.
о. Бачывъ: Шарады, яки смутныи стали: козачьки ма-
зыла, якыи сумь неподобный до добрыи, спочавъ
этыи авониматы козляи голони, а ле контавъ: шо
винъ хотивъ дати на всернсе, шобы понялсь: вон

нѣ и вѣтъ тугою, и шапнаю о прощеньямъ зѣтова
рышамъ; а тымъ часомъ уныломъ оладывовъ, щобъ
неспадивано вшесть, гѣйкнушты по-козачи, ровбычъ
ты ступу усимъ, щобъ вновъ тай надто, аниже шер-
ше, довернулось кожному уо душу живкости; на вѣн-
цо здатна одна тилкы славянська натура; раздѣ-
вѣ та мцна проты йвнхъ, якъ море проты мало-
водныхъ ричокъ; якъ отъ вряня бурнѣ воно обер-
таецця у ревъ та гримъ, коте рвыли-горы; ивхы
не котыты малымъ ричкамъ; якъ мезяты постава
тыша, — яснишь видъ усихъ ричокъ стѣле воно свѣй
безкрайй склянный верхъ, вичне любованья для
очей; и отъ вряня отъ вряня отъ вряня
— Звѣливы Тараскѣ наймытамъ розпакувати оцны
визы; що стоякъ собі осдбше. Вильшый та дебелы-
ный видъ усихъ бувъ винъ зѣ козачой валькы.
Двойною добрячою шыною пообтапувани булы де-
бели колеса, заважно бувъ винъ накладый, укритъ
тый дѣрпами та доловыми шкурамы и туго увязанъ
ный обсмѣяными мотузами. У вози булы все барыла
та боклагы зѣ старымъ выномъ добрымъ, що домо
лежало у Тарасовыхъ лёгахъ. Винъ ёго вель прѣ-
завасъ на вельяный насъ; щобъ саме якъ дмцаде
велька хылына та прысѣе усимъ дило; ветрѣ стѣй-
не буде перекѣзуванья; ридъ кразъ ридъ, то щобъ

каждому козакові довелось выпити того заповиту: щого вина доброго, щобъ у вельичну подыму поняво человека вельичне потуванья. Учувны поидвнычый загвдъ, наймыты метнулысь до довивъ, шоблоками поперетыналы лицы догузы, повдймалы шауры й дёргы и постягали въ воза барыля та баклагы. Онъ — „А берить мышень, панове-братове“, загукнувы Бульба: „уеи до одниснього берить, шо у якого ёзчы корякъ те й корякъ, або черпакъ, шо напувае коня, рукавыцю, ачы шапку, а то й просто подстанвай прйгирщ!“

И отъ уеи до одного козаки побрали, (кто корякъ, хто черпакъ а хто шапку, а хто й просто прйгирщ подотавлявъ. Усими йимъ наймыты Тарасовы, ходячи промижъ лавы, наывали зъ баклагивъ та барыль. Але не звелывъ Тарасъ пыты, понкы не подастъ гасля, щобъ выпиты йимъ усимъ за разомъ. Знаты було, шо вить наважувавъ шо съказаты. Знавъ бо Тарасъ добре, шо яку-бы тамъ не мало у соби мидъ теё вино добрыче, та якъ-бы тамъ воно не було здатне подсылыты душу человека, одже якъ до ёго надто ще й звычайной речидодаты, то удвое буде мицьнейша енда вина й души.

— „Я частую васъ, панове-братове“, такъ розпочавъ Бульба: „де за тую шанобу, шо настановылы-сте

мене . своїмъ отайномъ, яка-бъ тамъ Ланя була
велька тая шана, та не шануючи йи прощаваньямъ
зъ нашими товарышамъ, ба, ви! Иннымъ часомъ
вонѣ подоба те йи друге, не тава жь бо тепѣренькы
стойть передь насъ година! Передь насъ, смиле
братыга, праця-крывавыя, дило шырого козацько-
го аусылля. Эдѣ, такъ выпыймо, шановне пошан-
рыство, зарадомъ выпыймо, посампередь за святу
православу виру, щобъ шрѣйшла на останнїи така
доба, щомъ на всемъ хвита постала та щобъ усюды
була одна свята вира, и усї, скільки ани на ѣ бу-
сурменавъ, щобъ перевернулись усї на крытыянь!
Та за однимъ заходежъ выпыймо за Сичъ-мату, по-
здоровъ ню Боже! щобъ непорўшно стояла вона на
потыбель усѣму бусурменству! бо дай ще-рѣку выль-
налы зъ ѣї одынъ одного краци, одынъ одного
славѣтнїши лицари. Та вже звкўпи выпыймо и за
нашу славу власну, щобъ казали онўкы йи правну-
кы, ще булы вольсь-то таки, що не поустылы у
пѣталу товариства тай не зрадыли своїкы! Такъ
за виру, и нанѣе-братѣве, за виру!“
— „За виру, за виру!“ загомонїлы усї, що дѣво-
блыў стоялы, густыми голосами. „За виру!“ шид-
хѣлы дальни—и усѣ, що ани було, и старе, и мѣ-
лодѣ, выпыло за виру.

„За Сичь-матя!“ — згукнувъ Тарасъ, високо надъ головою знявши руку.

„За Сичь!“ — видбылось гуляно у переднихъ плавахъ.

„За Сичь!“ — проказали зтѣхъ стари, моргнувъ пысывымъ вусомъ.

„За Сичь!“ — видхочыны молодыя, — стреленышыны, — якъ — молоді: орды-сокомы.

Тай далеко вчувае степь, — якъ — вылавлялы козаки свою Сичь-матя.

„Теперенька, мыле братья, останній ковтокъ славу и за усихъ хрыстьянъ, — аки жыуть на свити!“

И вси козаки до останнёго выпылы за славу и за усихъ хрыстьянъ. И до всро цѣи сдохловалось по усихъ плавахъ прѣмижъ буриньми.

„За усихъ хрыстьянъ, — аки жыють на свити!“ — згукнуло.

Уже дорожнё було укрѣяхъ, а все ще козаты стоялы, зняшы до-горы руки; хочыт весело у вѣнхъ ихъ дывылыся они, — прояснени вѣтромъ, — на не вонь дуже заагадалыся.

Не про корысты, — не про здобчы вѣвѣ дбали вонь, — соби тепера, тай не про те, кому поцастыть набраты червиньчывъ, здобуцьсь доброю збрѣю, гаптованыхъ — жупанивъ та черкескыхъ коней;

а в замислылысь вонь, — якъ тай орды; сивыны на тайвѣй — давьяныхъ агирь, — кручвалыхъ та высокихъ;

эь котрыхъ гѣнь-далеко видно; — стѣльцяя проадеге, — безкрайе море, — засяне, — якъ — дрибною — шыцею.

кгалёрамы, кораблямы, та усякымы суднамы, отдчене по краяхъ, наче вузькою стрйчкою, лёдъви-лёдъви мрйючымы прйморьямы, зъ узберёжнымы, якъ мошкѧ, городамы та лугаымы, що схылылысь, якъ малѧ трава. Якъ орлы, обкыдали вонѧ очыма округѧ себе усе поле, и генъ-генъ бубанюкою свою долю. Добре, тай дуже добре умыецця усе поле, зъ облѧгаымы й дорогаымы, козацькою кривью и заквитчаецця билимы козацькымы кисткаымы та поперероскѧлюванымы та покрывѧвленымы шаблѧкаымы та спысаымы, та порозламуванымы возаымы. Генъ-генъ усымъ степомъ скалытумуецця козацьки головы зъ чупрынаымы та зъ поперекрѧчуванымы внызь довгымы вѧсаымы, а хыжи орлы, налетившы, заглядѧтымуть йѧмъ у вичи, высмыкѧтымуть и выдерѧтымуть, клекѧчучы хыжо, зъ лоба козацьки очи—та сѧлькось! Привельѧке добро на такѧй смертѧннѧй ночѧвли, що розкѧдалась шыроко, та вильно! Не згѧне ани одно велькодѧхе дило, тай не счѧзне, якъ порошына зъ рушнычѧй рѧлы, козацькая слава. Буде, пѧвно буде дидугѧнъ-кобзарь, зъ сѧвою по груди бородою, а зъ душею свѧдѧвѧю, але сывѧголѧвѧй дидь, душа прѧрѧча, и складѧ винъ про йѧхъ голоснѧ та ряснѧ думу. Тай иде дѧвомъ по всѧму свѧтови про йѧхъ слава, и усе, що по-тѧму ани сплѧдыщѧ, каза-

тыме про йіхъ; бо й геть-то далеко лунæе тая дума,
скыдаючысь на гудючу дзвинову мидь, у котру май-
стрò багацько вкынувь шырого сриблæ, щобъ генъ-
дæли, яко мòга, городæмы, та селамы, хорòмамы та
халупами лунæвь найкращый дзвинь, усихъ зæспиль
до святойі молытвы склыкаючы.

IX

У городи никто не довідавсь, що половина запорожців в'їрядылось навздогінъ за татарвдою. Тилькы вартові зъ магыстратцької башты постерегли, що в'їстягалось кильканадьцять возивъ за лисъ, але про те вони собі погадали, що то козаки лагодящця зробыты засиды; таку жъ гадку мавъ собі и хравцузькій инженеръ; а протє ричь Кошового не нишла марне; у городи справди стало намаль харчівъ, бо в'їсько, якъ поводылось за перейшлихъ часивъ, не зрахувало завчасу, скилькы ёму було чого треба. Поквапылысь булы зъ города на в'їлазку, але половину смиляківъ забылы тамъ же козаки, а половину прогналы у городъ зъ тымъ, зъ чымъ и в'їйшылы. Але жъ жыды покорыстувалысь цидею в'їлазкою, и про все пронюхалы: куды й чого в'їрядылысь запорожци, и зъ якою старшынною, и яки саме курини, и скилькы йихъ, и скилькы зоста-

лось, що вони зв'ажуюцца зробити, одно слово — через килька тамъ хвылынъ у городи про все, якъ є, дизналыся. Полковныкы очуваля, лагодылысь до баталійі. Тарасъ постерігъ тее по рѳзруху та то-рохнєчи, що счынлысь у городи, и соби тежъ обомâ дывывся, лаштѳючи свойіхъ козаківъ на ля-хывъ: прылагожувавъ уеячину, загадувавъ, отабо-рывсь трєма таборама. Се була воєва справа у за-порозцівъ, саме: навкругы зъ-окола окипъ, у сере-дыни навкругы—возы, ѳдынъ до ѳдного зализнымы ланцюгама поскѳовувани, промижъ возивъ—гарматы, а посередыни—військо. Пры табури ниякъ було надъ запорожцями гѳру взяты. Двомъ куринямъ зве-ливъ питы на засиды; килька гѳнивъ степу повбы-вавъ гострымы палямы, полѳмленою збрѳею, злам-камы спысѳовымы, поробивъ перѳекопы, щобъ слупш-нымъ часомъ натѳрыты на тее непєвне мйсце вразь-кыхъ вѳрхивнивъ; та колы все, якъ слидъ, полѳго-жено було, винъ знявъ ричъ до козаківъ, не до того, щобъ то пидсѳлыты и одволѳжыты йіхъ, знавъ бо, що вони й безъ тѳго не зторопйлы, а просто самѳму забѳглося вѳкласты усе, що на серци малось.

— „Забѳжалось мйни, мйле братья, зьясѳты вамъ, що воно таке є наше товариство. Чувѳлы-сьмо видъ батьківъ и дидивъ нашихъ, якъ колысь пова-

жалы уси нашу Украйіну: и грекамъ мы далысь знаць-
ця, и зъ Царь-города бралы мы червйньци; тай го-
роды зъ церквамы святымы у насъ пышнй булы, и
князи, князи украйіньского люду, прытаманни на-
ши князи крѣвни, а не кателыцьккы недѣвиркы. Усе
сплюндрувалы бусурмѣны, усе пропаало; тилькы мы
зосталысь сыротамы, та ныбы удовыця тая писля до-
брого чоловика, сырота, тежъ якъ и мы, наша рид-
на маты Украйіна. Аждѣсь у яке непѣвне врѣмня
далысь-смы, панове товарыство, руку на братѣрство,
ось воно на чому снастыцьця наше товарыство! Не-
ма счалу святйшого надъ побратымство! Батько
любе свою дытыну, мате любе свою дытыну, дыты-
на любе батька й матирь, але це не те, братья, ба,
нй! любе й звирь свойихъ звирятъ! але породатысь
душею, а не тиломъ, змѣже йіденъ тилькы чоловикъ.
Бувалы и по йнчыхъ земляхъ товарыства, але та-
кого, якъ у нашій славетній Украйіни, не було та-
кыхъ товарыствъ! ни, нидѣ, никѣлы! Багатѣмъ зъ
васъ, панове, доводылось чы-мало часу гыбиты на
чужій чужыні: дывыся и таменька люде! тежъ Вѣ-
жа людына, и розбалакаесся зъ вею, якъ зъ кривня-
кѣмъ; але якъ дйде до того, щѣбъ серцемъ подиды-
тысь — бачышь, що ни, не те! Розумни люды, та не
ти, таки-жъ люды, та не ты! Ни, прымыленне

братя, такъ любыты, якъ любе україньська душа, любе не то щобъ розумомъ, а чы іншымъ чымъ, а усымъ, чымъ Богъ обдарывъ нашу натуру, що ани є у тоби—а!...“ вымовывъ Тарасъ, махнувъ рукою, зструснувъ сывою головою, та вусомъ моргнувшы, додавъ надто: „Ни, такъ любыты ниhto не змѣже! Знаю, падлюшно теперенькы на України постало: тилькы й гадкы у йїхъ, що про стогы та скырты хлеба, про табуны коней; пыльнють запечатаныхъ медивъ свойїхъ по лѣхахъ, перенимають чорты-батька-зна яки бусурменьськы звычайї, гыдють ридною мѣвою, свїй зъ свѣимъ цураецця розмѣвы; свїй свого жъ брата продає навить, якъ продають бездушну товаряку на торгѣвыци. Ласку чужого короля, та колы бъ короля, — ще бъ сюды-туды,—а то никѣмну ласку ляцького вельможного пана поганого, що сапьянцѣмъ по йїхъ же пыци затына, тую огыду-ласку вважють вони соби за дорѣгшу надъ усяке братѣрство. Алежъ и въ останнѣго падлюкы, якый винъ ани є, хочъ увесь винъ зпадлючысь, збагнїтувавсь, пидлѣстючысь та плазуючы гыдуючымъ гробакѣмъ передъ вельможнымы, и у того, братѣве, є крыхта україньського сѣрця, й колы небудь та схаменѣцця винъ, ударыцця, бидолаха, объ полы рукамы, ухѣпе себе за голову необачну, проклявшы

гучно падлюшне свое жыття, ладён-бы мўкамы спокўтуваты ганёбне дило! Хай-же знають вони вси, що то воно важе на Украйїни товарыство! Вже колы ймецьця намъ умираты, такъ ани кóму жъ зъ йїхъ не доведецьця такъ умерты, никóму, ни! не выстаче на те мўшачойї йїхъ натуры!“

Отакъ казавъ отаманъ и якъ довивъ до краю тую óповидь, то ше скидався все головою, що посывила у козацькыхъ справахъ; усихъ, хто ани стоявъ, дуже вразыла казанъ тая, узяла за серце; яки булы у лавахъ сами найстарйши, жўрно сывымы голова-мы поныклы до земли; слиза зтыха набигала йїмъ на старечыхъ óчихъ, помалу обтыралы вони ню руркавамы, та потóму уси заразомъ, неначе змóвывшись, махнулы рукамы и скынулысь бувалымы головамы. Лыбóнь багацько де-чого нагадавъ йїмъ старый Тарасъ знаёмого и найкращого, що часомъ буває на серци у чоловика, нарозўмленого лыхомъ, роботою, видвагою, та злыгоднымы, бездоллямъ жытьтёвымъ, або котрый хочъ и не дизнавъ йїхъ, за те прыщыре почувся на все те молодю, крышталёвою душею, на довйчню радистъ старйй родыни, що породыла йїхъ на свить.

А вразьке вйсько уже стало выступаты зъ города, выгримляючы лытаврамы та сўрмамы; вельмóж-

жне панствои соби тежъ хвертамы выйздыло зъ ор-
ддю челяди коло себе. Порядкувавъ черевань-пол-
ковныкъ. Аждось прудко стали воны тыснутысь на
козацьки лавы, погрожаючи та примиряючысь пис-
толямы, та лыскаючи очыма и мидяною збрёю.
Якъ тилкы зуздрилы козаки, що зблыжылысь ляхы
на стрйль,—уси раптомъ зъ семыпядныхъ рушвыць
повялы густо, та, не вгавяючи, усе виталысь зъ
рушныць. Генъ-далеко кружындю усимъ полемъ ро-
зитнѹлось гримнѣ грюканья, гуртѹючысь у-въ одно
безугавне гудинья; усе поле дымомъ заснувалось;
а запорозци все разъ-кризъ-разъ стрылялы безперѣ-
станку; задни тилкы набывалы рушныци та пода-
валы переднимъ, дывѹючы ляхывъ, котри не могли
зрозумиты, якъ стрелялы козаки, рушныць не на-
бываючи. За великымъ дымомъ, що понявъ обыдва
вйська, уже не выдко було, якъ то одного, то дрѹ-
гого не ставало у лавахъ; але чѹлысь ляхы, що гу-
сто летилы кѹли, що горяча зачыналась робота; якъ
же жъ поступылысь назадъ, щобъ осторонь дыму
статы и обдывытысь, то багацько дѣ-кого не доли-
чылысь у свойихъ лавахъ; а въ козакивъ лыбонь
другого—третѣго убыто на всю сотню. Козаки все жъ
такы свое робылы безперечь виталы зъ рушныць,
и ани на хвылынку перѣймы не роблячы. Навить

самъ чужоземный инженеръ, бачучы вперше такый лалъ воёвый, дывомъ дывувавъ, и тута жъ передъ усима додавъ: „отъ воёвыкы запорозьци, такъ воёвыкы! отако треба и другимъ бытысь по иншыхъ краяхъ!“ Тай дорядывъ намирыты гарматы на козацькый табуръ. Тяжко реводнулы на все шыроке горло чугуни гарматы, и здригнулася земля, геньдалеко застугонившы, той удвое густышь заснувалось усе поле дымомъ. По далекихъ и близькихъ городахъ, по майданыхъ та вулицяхъ почулы пороховой пахъ. Але гармашы налұчылы высоко и геть-то; и огоньны ядра пишы дуже высоко дугю; страшенно задзыжчавшы по витрови, перелетили вони горою по надъ усимъ табуромъ козачымъ, тай заглебылысь далеко въ землю, зирвавшы та швыргонувшы высоко до-горы чорну землю. Бачучы тую недотепнисть, ухопывъ себе за волосся хвранцузькый инженеръ, тай ставъ самъ намирыты гарматы, не вважачы на тее, що козаки чымъ-дужъ пеклы й сыпалы, якъ грядъ, жалкы кули безъ видгалу.

Тарасъ ще оддалеку постеригъ, що мае скластысь тяжкё лыхо всёму Незаймайкивському и Стеблївському куриневи, тай погукнувъ гучно: „Гей, мирщій тикайте зза возивъ! на кѣни, хлопци, жѣдень на коня мерщій!“ Оджежъ не встыглы-бъ булы ко-

закы зробиты ни того, ни другого, якъ бы бувъ Остапъ не кынувся на ворогивъ у саму середину; въ шты-стѣхъ гармашивъ кноты выбывъ, чотырѣмъ тѣкы не змигъ выбыты, бо ляхы збылы ёго навпакы. А тымъ часомъ чужоземный капитанъ самъ узявся за кнвити, щобъ выстрелыты зъ превельчѣнной гарматы, якої нихто зъ козакивъ доты и не бачывъ. Страшенно, наче прѣрва тѣя, зѣла вона шырокимъ горломъ, тысяча смертей пыльнувало звидтиля! Якъ трюкѣнула вона, а за нею тры иншыхъ, то чотырѣма разамы здригнулася земля, застугонившы. Багацько лыха вони накодѣлы! Не за однимъ козакомъ заплаче стара маты, бѣючысь кистлявымы рукамы у стари груди; не одна зостанецця удовѣця у Глухови, Немырови, Черныгови, таї чы-мало де! Выбигатые, бидолашна, щодня до торгу, кыдаючысь до всихъ прохожачыхъ, та пизнаючы кѣжного у вѣчи: чы нема промижъ йѣхъ одного наймылѣйшого, найлюбѣйшого надъ усихъ: але багацько пройде городомъ усякого вѣйска, та николы промижъ йѣхъ не буде одного наймылѣйшого видъ усихъ йѣи мылодана.

Такъ наче й не було половины Незаймакѣвсько-го куривя! Якъ отъ грядомъ выбывае дѣ-разу усю ныву, на котрѣй, якъ той заважнѣй червинець, вы-

красняецця коженъ колось, то оттакъ и тую частину вѣйска выбыло, лѣскомъ выложило.

Якъ скѣнуцьця жъ козаки! та якъ схѣплюцьця жъ уси! якъ розлютѣецця куринный отаманъ Кукубенко, зѣздривши, що понакрапцѣи частѣны ёго куриня немає!... Пробѣвсь винъ зъ остѣнкомъ свойѣхъ Незаймакивцивъ у самѣсиньку середьну, посикъ зѣ-опалу на капусту першого, хто пидскочывъ пидъ ручъ, чы-мало комѣвныкивъ позбывавъ зъ коней, дѣстѣвши спысѣмъ и вѣрхивня, и ковя, протѣсся до гармашѣвъ и вже видбывъ бувъ въ одного гармѣту, дѣвыцьця, ажъ тамъ вже пѣраецця Уманьскѣи куринный отаманъ, та й Степанъ Гуска тежъ видбывъ уже понѣбильшу гармѣту. Покинувъ винъ тыхъ козакѣвъ, та повернувъ зъ свойѣмы у другу вразьку гущѣвыну: такъ, де пройшли Незаймакивци, то тамъ и вулиця! а де повернѣлы зкрѣта, то вже тамъ и перѣвулокъ! Такъ и знѣтно, якъ рѣдшала ляцьки лавы, та якъ лягала ляхы, якъ снопы. А бѣля самѣхъ возѣвъ повертаецця Вовтузенко, а попѣреду— Черевычѣнко, а бѣля дальнихъ возѣвъ— Дигтяренко, а за нѣмъ курѣнный отаманъ Вертыхвѣсть. Дигтяренко двоухъ шляхтычѣвъ на спысѣ пѣдхопывъ, та на рѣшѣти наткнувсь на завѣятого третѣго. Хысткѣи та дѣужѣи бувъ вражѣи ляхъ, выкраснѣвся пышною

збрѣю, и пив-сотни одныхъ челядныкивъ прививъ за собою. Уклѣкъ пидъ нымъ Дигтарѣнко, збивъ ёго ляхъ до-дѣлу и вже гукавъ, замахнувшысь на ёго шаблю: „нема зъ васъ, псивъ, ни ѡдного, хто звѣжывся-бъ статы супротѣ мѣне!“

— „Одже, лѣше, губа бреше!“ гукнувъ Мусій Шыло, выступывшы нанередъ. На сѣли мавсь соби Мусій. Не разъ на мори отаманувавъ, тай багато натѣрпився усякого лыха. Биля самисинького Трапезунда збйглы йїхъ туркы и усихъ забрали у невольныкы на кгалѣры, окулы йїмъ руки й ноги залызымы кайданами, по цылымъ тыжднямъ йїсты бидолахамъ не давали, напували гыдѣю водою морською, кайданы биле йїмъ тило пошмуглялы. Усе перемоглы и усе вытерпили бидолашни бранныкы, абы-бъ тилькы не зламаты православнойі виры. Не перемйгся отаманъ Мусій Шыло, стоптавъ и зламавъ святый законъ, поганою чалмою повъязавъ гришву голову, пидійшовъ пидъ віру баші, ставъ ключникомъ на корабли та старшындю надъ усима бранныкы. Дуже зъ тѣго засумувалы сердѣшни бранныкы; бо добре знали, що якъ свій зраде виру та прыстане до трыклятыхъ утысныкивъ, то й вѣдто вѣжче й гирше буты у ёго рукахъ: такъ и сталось. Усихъ закльнѣцювавъ Мусій Шыло у нови кайданы

по трое рядомъ, прыщурывавъ йимъ до самйсинькой биллой кѣсты цупкй мѣтузы; усимъ довелось чы-мало выкуштуваты зъ ёго рукъ добрыхъ запотылышныкывъ. А якъ махомѣты, зрадивны, цо прыдбали соби такого чѹру, стали бенкетуваты та, занедбавшы свйй законъ, уси поперепывѣлысь, винъ прынисъ шистьдесятъ и чотыри ключи, тай роздавъ йихъ бранныкамъ, щобъ видмыкалыся, та щобъ кыдали найданы у море, а бралы-бъ вѣдмись шабли, та рубалы-бъ у пень турка. Багацько добулы тоди козакы здѣбчы, тай повернулысь зо славою на Украйину; довго кобзари ославлялы за той вчѣнокъ Мусія Шыло. Булы обрѣлы ёго Кошовымъ, та бувъ зѣвсимъ хымѣрнйй козакъ. Иншымъ часомъ вывѣршувавъ таку ричь, цо и найрозумнйшому несѣла, а иншымъ—просто дѹристь понимала козака. Усе пропывъ та прогулявъ, у всехъ понапознчѣвся на Сичи, та нѣдто ще й прокравсь, якъ поганйй злѣдйй: ничнѣйй добы хѣпнувъ у чужому курини усю козацьку збрую тай застановывъ нѣу шынкарѣви. За таке дѣло привѣязалы ёго на торзи до стовпа, поклавшы, звычайно, бѣля ёго кѣя, щобъ кожеатъ, яко мѣга, видвѣжывъ ёму бѣбеха; але не выскипалось такого змижы усихъ запорозьцивъ, щобъ знялась рука на Мусія, добре намѣятуючы про ёго колѣшны по-

слуги товарищества. Отакый-то бувъ соби козаць Мусій Шыло.

— „Такъ ё жъ таки, що й васъ бьють, щупманнйвы!“ згукнувъ винтъ, кынувшысь на ляха. Та вже жъ и рубалысь воны! Наплічныкы погнулысь видъ шаб-ли увъ обохъ. Розрубавъ на ёму вражый ляхъ мысёрку, добувсь жаломъ самого тила: зачервонила козацька сорочка, але не вважывъ на тее Шыло, а замахнувшысь зъ усій жылавоі руки (важка була дебела рука!) хёкнувъ пò голови нагло и запаморо-чывъ шляхтюка! Ажъ шапка мидяна розлетилась! Захытавшыся, гепнувъ ляхъ, а Шыло заходывсь не дёбытка добываты. Гей, чы чуешъ, козаче, облышть, не добывай вòрога, а краще озырнись, бо смерть за плычыма! Не послухавъ козаць, не озырнувся и тута жъ одинъ зъ челядныкывъ забытого чеснувъ ёго ножакою по шыйі. Повернувся Шыло, та вже и доставъ бувъ смиляка, але той зныкъ въ пороховимъ дымови. Повияно усима сторонамы зъ самопальивъ густо. Похытнувся Шыло, тай почувсь, що вражено ёго на смерть. Поклавшы руку на рану, упавъ бидолаха, тай проказавъ обернувшысь зъ ричю до товариства: „прощавайте, панòве-братòве! Хай живе на вичнив икы славўтыця-Україна! Хай шавòба йій покы свиту й сонця!“ Тай склепылысь,

знемйгшыся, очи! Вылынула козацька душа зъ тила, загартѣваного лыхомъ! Ажднъ ба! выступае зъ своїми орлами Задорожній, ажднде лѣме ляцьки лавы куринный отаманъ Вѣртыхвистъ, ажъ ось и Балабанъ выступае.

Якъ гукнѣ-погукнѣ Тарасъ на куринныхъ отаманѣвъ: „А що, пандве, чы ще ё порохъ у ладивнѣцяхъ? чы не охляла козацька сыла? чы не гнуцьця козаки?“

— „Ще ё, батьку, порохъ у ладивнѣцяхъ, ще свижа козацька сыла, ще не гнуцьця козаки!“

А козаки чымъ-душъ наляглы: спантелѣчылысь ляхы, зчынѣлася мишанѣна по всіхъ лавахъ. Прынѣзкстый полковныкъ подавъ гасло до-гѣрту, звеливши выставты вѣсімъ малѣваныхъ корогвѣвъ, щобъ зібраты своїхъ, распѣженихъ генъ по усѣму полю. Все ляхы побиглы до корогвѣвъ, але не встыглы вопы ще и влаштуватись, якъ уже куринный отаманъ Кокубенко, якъ орелъ хѣжый, зновъ налетѣвъ зъ своїми Незаймайкивцями на саму середѣну ляхамъ та й наскѣчывъ просто на череватого полковныка. Не здержавъ череванъ, а повернувшы коня, гетъ мирщѣй навзаводы; а Кокубенко соби занымъ черезъ усе поле, та такы й не давъ ёму соокѣпытысь зъ полкомъ.

А Степанъ Гуска, зъ побйчнёго куриня прыздрившы тѣе, полынувъ соби за нымъ навздогынъ зъ мѣтузомъ у руцй. прыпавшы коневи до грывы, та постерыгшы слўшнаго часу, вразъ накынувъ ёму мѣтуза на шыю: увесь збуряковйвъ черевань; ухопывся обйручъ за мѣтузъ, сылкуючысь перерваты: але Гуска зъ усйейй сылы заглѣбывъ ёму надто у саме черево згубнѣго спысѧ. Таменькы и zostавсь винъ, прыстрѣмленый до земли. Але жъ и Гусци не послужыла хвортўна! не встыглы озырнутысь козаки, якъ уздрйлы вже Гуску пиднятого на чотырѣхъ спысѧхъ. Тилькы и встыгъ, сердѣка, вымовыты: „Бодай счѣзлы уси ворогы и хай радѣе до вику вйчнёго Украйна!“ Тай занимйвъ на спысѧхъ!“

Колы глянуть козаки, ажъ тамъ зъ боку козакъ Метельця вже частўе ляхивъ, то того, то дрўого пѣ голови; ажѣндечкы зъ другого — пидсолѣжуеть, намагѧючысь зъ свойймы, отаманъ Невелычкый; а бия возивъ пѣраецця и улаѣжуеть ворога Закрутыгуба; а онъ бия тамъ-тѣхъ возивъ Пысаренко третй уже цилу згрѧю выпроводывъ звывайно зъ дарўнкамы; ажонъ ще дали бия другыхъ возивъ счепылысь козаки зъ ляхамы, чолѣмъ даючы шаблѣлкамы на самахъ возахъ.

Зновъ гукнѣ-погукнѣ Тарасъ, пройхавшы попе-

редѣ усихъ: „А що, панѡве, чы ще є порохъ у ладивнѣцяхъ? чы мицнѡ козацька сыла? чы не гнуцьця козаки?“

— „Ще є, батьку, порохъ у ладивнѣцяхъ, — ще змагає козацька сыла, — ще не гнуцьця козаки!“

А вже упавъ зъ воза Бовдюгъ; просто пидъ самѣ-синьке сердце улѣчыла єго кўля; але зибравшы на останку уси сылы, проказавъ старый: „Не шкодую, що свить покидаю! Дай, Боже, и кожному таку смерть! Хай слѡвыцьця до вѣкѣ-вѣку Україна!“ Тай полѣнула у високу выськисть Бовдюгова душа, оповидаты давно помѣршымъ дидамъ, якъ уміють бытысь на України, а нѡдто, якъ уміють україньци помираты за виру.

Не за великый часъ, за малую годѣну писля сѣго куринный отаманъ Балабанъ тежъ полытивъ стримголѡвъ. Трѣхъ ранивъ смертельныхъ винъ добувь: видъ спысѡ, кўли, та видъ важкой шаблюкы; а бувъ винъ щонайславѣтнѣйшый зъ лыцаривъ козацькыхъ; багато походивъ учынивъ винъ за своего отаманувѡння; найславѣтнѣйшый видъ усихъ походивъ бувъ — до Анатольськихъ берегивъ. Багацько добулысь вони тоди цехынивъ, дорогой турецькой габы, кындякывъ и всякого убранья. Але чы-мало добулыся й лыха на видвороти: ускѡчылы сердцеки,

міжы турецьки ядра. Якъ улүщыло жъ їхъ зъ ко-
рабля: половыну чаёкъ закрутыло и поперевертало,
затопывши не одного въ морську ковбаню; алезь
прывязаный по-обичъ чаёкъ очереть зарятувавъ
видъ потопу. Балабанъ, видплывши хутчій, яко мо-
га, ставъ за сонцемъ, та черезъ те стало не выдко
ёго турецькому кораблеви. Навпосли усю ничъ ко-
ряками, та шапкамы выбиралы воны воду, лагодячы
пробдїи, та поробывшы зъ козацькыхъ штанивъ па-
русы, майнулы моремъ и утекли видъ найбурдчїшого
турецького корабля. И не тилкы що прыбулы до
Сичи не бїдкаючысь, а ще привезлы гаптовану ризу
архымандрытови Межыгорьского Кыйївського мана-
стыря, и на Покрову, що на Запорожжи, сугосрїб-
ни шаты. И потимъ довго кобзари заславлялы щасну
козацькую долю. Поныкъ тепера Балабанъ своєю
головою, почувшысь на смертельни муки, тай про-
казавъ зтыха: „Вацьця, полагаю, панове-братове,
гарною смерттю: семеро зарубавъ, девьятеро сны-
сомъ добувъ, ддосить конемъ потоптавъ, а вже не
знаю скылкдохъ кўлею влүщывъ. Хай же до выку
вичнёго пшпиво прите Украйна!“ Тай уручывъ Богови
свою душу.

Гей, козаки, панове-молодци! добре дбайте, най-
цвїтнїшого квіту зъ свого квітныка на поталу ля-

хамъ не видайте! Уже обляпты. Кокубенка, вже тилкы всихъ-на-всихъ вѣсьмеро чоловика зъ усѣго Нета займайкивського куриня вистало, тай ти лѣдвине лѣдвине одбываюцьця, а що самъ куринный отаманъ, Кокубенко, той одѣжа вже ёму въ кривѣ окипила. Самъ Тарасъ, забачивши ёго лыхо, прыстыгъ на вызвиль. Але спизнылысь зъ помичцю козавы, бо слысь встыгъ застромытысь цидь самѣсиньке сердце Кокубенкови попереду, ниждь видигнали воны обступилыхъ ёго ворогивъ. Тыко, скидывся вишь котакамъ до рукъ, тай порынуда цивкою молада кривъ, якъ отъ дороге вино, що неслы ёго зъ дѣку у судей необачни слуговныкъ, та, пидскованувшыся тутъ жъ на порези, розбылы коштовну сулей; розлылося по земли вино; ухощывъ себе за голову, прыбигшы, господарь, що прыходувавъ тѣе вино про найкращый вышадокъ на вику своему, щобъ, якъ приведе Бигъ на старосты-литяхъ побандытысь зъ товарышомъ, ще за парубѣцтва, то, щобъ за чаркою доброго вина зпогадаты зъ нымъ святу бурвалыщину, коды онакше, краще и веседйше жылося на свити. Повивъ Кокубенко, округы себе очыма, проказавшы: „Дѣка Господеви, що довелось мини вмерти, милде браття, на ваши они! Хай же по насъ жыуть краще, ани жъ мы, и красуецця до вику-вичнѣго

зпокохана Хрыстомъ наша маты, Украйна!“ Тай вы-
лынула зъ тила молода душа. Пидхопылы ййї ян-
голы по-пидъ руки, тай понесли до неба; добро ёму
прывельке таменька буде! „Сидай, козаче мій лю-
бий, праворучъ мене!“ заговоре до ёго Ісусъ Хры-
стось: „ты не зрадывъ есы товариства, ганёбного
дила не вчынывъ есы, не попустывъ есы въ прыгди
чоловика у поталу и шыро-пыльнувавъ моёй Церквы!
Усимъ завдала прывелького жалю смерть Кокубен-
кова. Вже дуже поридшало у козацькихъ лавахъ;
багацько не дойчувалысь шырыхъ лыцаривъ, алежъ
ще стоялы твердо козаки, ще держалысь пдстати.

„Ащо, панове!“ перегукнўвсь Тарасъ зъ остан-
ними куринямы, „чы ще е порохъ у ладивнїцяхъ?
чы не вызубылысь шаблї? чы не знемоглась ко-
зацькая сыла? чы держуцьця пдстати козаки?“

„Ще выстаче, батьку, пороху; гожи ще шаблюкы,
ще не охлялы козаки, ще й пдстать за нами!“

Тай кынулысь зновъ козаки, наче й шкоды йїмъ
ани же! Куринныхъ отаманивъ вже тры тилькы во-
сталося; усюдою вже червонїлы кривави ричкы; вы-
соки бурты нагачено зъ козацького та вразького
трїну. Поплянувъ Тарасъ блакїттямъ, ажъ по не-
бовї уже снують крюкы въ орламы. „Ну, буде жъ
кому-сь ласый поцасъ!“ А вже онде пидняли на-

спысь Метельцю, вже голова другого Пысаренка, давши крутькѣ, залупала очыма; вже видкосыло и Охрима Гуску: гепнувъ до-долу, сердека, перетѣтый на четверо.

„А гей, хлопци!“ гукнувъ Тарасъ, тай махнувъ хустыною. Узявъ соби на догадь Остапъ тѣе гасло и, выхопывшысь зъ залогы, чымъ-дужь грюкнувъ на комонныкывъ. Не здѣржали ляхы важкого стусу, поудывъ винъ ляхывъ та й натысь простисыню на те мѣсце, де позабывано було у землю пали та спысы полѣмлени. Пишы кони спѣтычъ, пѣтоптомъ, а ляхы нумъ летѣты шкеребертя чрезъ коней. А тымъ часомъ Корсуньци, стоячы останни за возамы, зудрившы, що вже дистанѣ куля, чхнулы зъ рушныць пидъ нисъ ляхамъ. Уси збылысь до купы ляхы и зпантелычылысь, а козакы почувлысь на сылахъ.

„Наша горѣ!“ загукалы усима сторонамы запорожьци, засурмылы у сурмы тай выставылы головну корогву. Ускюдю биглы и ховалысь розбыты ляхы, куды лѣча. „Тривайте-лышень, тривайте, не здвсимъ ще горѣ!“ проказавъ Тарасъ, дывлячысь на городцьку браму, тай щыру правду сказавъ винъ.

Розчынылася брама и выхопывсь видты полкъ гусарийи, краса на вси комонныцькы полкы. Пидъ усима вѣрхивнымы булы все, якъ одынъ, бури же-

ребца; посампередь лынузь завязиный та врод-
лырищый видь усихъ лыцарь; а чорне волоса такъ
и мае, такъ и мае звидь мидядой шацки; нахто
мае навъязане на руци коштовне завытьтѣ, шов-
комъ шите, гаптоване рученьками понакращой
вродлывыци. Такъ и зкамъянивъ Тарасъ, постеригшы,
що то бувъ Андрій ёго. А винъ протѣ понявшысь
опаломъ та рѣздротомъ кривавой бучи, жадѣнь за-
робыты того подарунка, отѣ завытьтѣ, шугнувь, якъ
молодый хиртъ, найкращиый, найпрудчиый та
наймолодчыи зъ усидѣи зграйи. Гей-тѣкнувь на ёго
знаюка-стрилець, — шугнувь винъ, простягшы ноги
струною по-надъ землю, та збочывшысь трохи,
збываючы снигъ та згарачу у навздогдни десятима
разама спережаючы зайца. Зупынивъся Тарасъ, див-
лячысь, якъ пробиравъ винъ соби шляхъ, роспу-
жувавъ, тавъ, та сыпавъ удары то на цѣбъ,
то на цабе. Взяло за сердце старого батька и
згукнувь винъ: „Якъ це, свойихъ?! свойихъ, бисивъ
сыну, свойихъ бѣешъ?!“ Алежъ Андрій не дбавъ на
те, хто попередь ёго бувъ, чы свойи, чы яки инши —
однаковисинько! — ничего не бачывъ винъ! Довгу та
ясну косу, чорну, кучыряву косу бачывъ винъ, биле,
якъ, бачъ, лебедьця, дивоче доно, шыю, плечи,

якъ свигъ, били та й усе, що создано на палюче
коханья, на цилуванья-мылуванья!
„Пей, хлопци! завабте ёго до лису, до лису за-
вабте!“ гукавъ Тарасъ. И того жъ часу обралось
трьдцатеро козакивъ, щобъ завабты Андрія до
лису. Оправывшы на соби высоки шапки, шугнұлы
кинъмы навзаводы просто навпереймы гусарійи. На-
тыслысь зъ боку на переднихъ, зкуёвдылы йїхъ, вид-
лучылы одъ заднихъ, давшы звычайно по гостыньцю,
а Голокопытенко якъ утнє Андрія по спїни шаблю-
кою, та мирщїй чымъ-дужъ на втєкы! Якъ скинув-
ся жъ Андрій! Якъ заклєбоче усима жылами молада
кривъ! Стїснувшы коня гострыми острогами, гунұвъ
винъ безогляду навзаводы за козаками, не бачучы
того, що тилкы двадцатеро ляхивъ лєдвє выстыгало
позадъ ёго, а козаки гулы выхромъ навзаводы, про-
сто до лису привертаячи. Розигнався Андрій, тай
трохы бувъ не нагнавъ Голокопытенка, ажъ трахъ!
чнясь мицна рука ухопыла ёго коня за пєвидь, —
зыркъ! ажъ передъ ёго Тарасъ. Затрусывся винъ,
якъ дысть на осыци, усимъ тиломъ и вментъ зблїдъ,
непрычкомъ, якъ той шюляръ, що необачно заче-
пївшы своего товариша та зхопївши видъ ёго за
те лящъ по лобу, прыснувъ, нбы огню на ёго
свїнею, вхоплюецця, якъ скажєнный, зъ ослїна и

женецця за зляканымъ товаришомъ, ладенъ десь-бы пошматуваты ёго, якъ ось наткнувъ на увиходячого въ школу вчытеля: вменть ушўхло роздратоване серце и зныкла дытяча лють. Отакъ саме и Андрійивъ гнивъ вменть зныкъ, наче й не було ёго. А бачывъ винъ передъ себе тилькы одного страшнаго батька.

— „Ну, що тепера маємо робыты, любчыку?“ загомонивъ Тарасъ, зпыльна дывлячысь ёму въ вичи. Алежъ Андрій ничего не мигъ на те видказаты и стоявъ, уткнувшы очи у землю.

— „А що, сынку, пидпомоглы тоби твойі ляхы?“ Андрій стоявъ мовчки.

— „Такъ продаваты, ламаты виру? свойіхъ зражуваты? Тривай же... геть зъ коня!“

Покірливо, якъ мала дытына, злизъ винъ зъ коня, тай ставъ ни живый, ни жертвый передъ батькомъ.

— „Стій и не ворущысь! я породывъ тебе на свить, я й жжену зъ свиту!“ проказавъ Тарасъ, та видступывшы на килька ступнивъ, знявъ зъ плечей рушныцю. Андрій зблидъ; знаты було, якъ зтыха ворущылысь ёго вуста, та якъ винъ вымовлявъ чыд-сь мёнья; але жъ то не було мёнья риднынн, або матери, ачы бративъ—ни, то було мёнья прынайкращойі ляхивкы чаривныци. Тарасъ стрелывъ.

Якъ кдлось пшеници, пидтѣтый серпомъ, якъ ягна, почувши пидъ серцемъ згубный низъ, схылѣвъ винъ голову на груди та й упавъ краждѣмъ на траву, ни слова не промовывшы.

Зупынывся сынозабіецъ, и довго дывывся на мертвого сына. Винъ и мертвый бувъ прехорошый: мѹжнѣй ёго выдъ, що ось допѣру бувъ пдвень силы и непереможного для жондты чаруванья, ще й тепера виявлѣвъ чудовну ёго вроду; чорни бровы, якъ чернѣ оксамѣтова, видтинѣлы зблidle ёго облычча. „Чымъ не козакъ?“ промовывъ Тарасъ: „и станомъ высокій, и чорнобрѣвый, и выдъ паньскій, и рука мицнѣ, незрадлыва була въ сичи! згынувъ, згыбъ, ни славы, ни памѣаты, якъ песь падлѣшнѣй!“

— „Тѣту, тѣту! що се ты наробѣвъ? це ты вбывъ ёго!“ промовывъ, надѣйхавшы тымъ часомъ, Остапъ. Тарасъ тилькы головою хытнѣвъ. Остапъ пѣльно подывывся убѣтому въ вичи. Жалко ёму стало брата, таѣ промовывъ: „Тѣту! поховаймо ёго почѣськы, щобъ не знуцѣлысь надъ нимъ ворогы та й хыже пѣѣство щобъ не порозволикало козацького тѣла“.

— „Поховають ёго й безъ насъ!“ проказавъ Тарасъ: „знайдущѣця до ёго жалибнѣци й утишнѣци!“

Хвылынь зѣдвѣ звѣжувавъ винъ: чы покынуты

ѣго на поталу вовкамъ-сироманьцямъ, ачы по ѣму зробыты шанобу лицарьскій хоробросты, що лицарь повиненъ ѣйи поважаты у кому-бъ вона не була. Коли дывыцьця летыть конемъ Голокопытенко: „Лыхо, отамане, подужчалы ляхы, прыйшла на видмогу свижка сыла!“ Але ще не доказавъ Голокопытенко, коли скоче ѣ Вовтузенко: „Лыхо, пане отамане, нови потугы по ляхивъ сунуть!“ Не встыгъ вымовыты Вовтузенко, ягъ вже и Пысаренко бижыть пишкомъ: „Батьку! тебе козаки шукають! Вже вбыто куринного отамана Невелычко, Задорожнѣго вбыто, и Черевыченка тежъ; але ще опирь стоять козаки, не хочуть вмираты, тебе свѣ вичи не вздрившы: жадають, щобъ поглянувьты на ѣихъ, передъ смертю!“

— „Остапе, на коня!“ сказывъ Тарасъ, поспипаючысь, щобъ застаты ще козакивъ, щобъ ще полюбуваты ѣихъ, та щобъ и вони напрыконѣчи на свого отамана подывылысь. Коли-жъ не выйхалы ще зъ лису, а вже ворогы облягли лисъ усима сторонамы и промижъ деревомъ усюдою выставылысь верхивни зъ шаблями та сымсамы. „Гей, Остапе, Остапе, держысь, не давайся!“ гукавъ Тарасъ, а самъ выхмывшы шаблю зъ пыхвы, почавъ сикты на вси боки, кого попада. А на Остапа вментъ вже наскочы-

ло ажъ шѣстеро; десь, мабуть, лыхымъ часомъ вони нарвѣлись: зъ одного злетѣла голова, другий, видступившысь, полетѣвъ сторчъ; третій скуштувавъ спысѣ у ребро, четвертый бувъ видвѣжливый: выльнувъ головою видъ кѣли, але помынувши ёго, улѣчыла запѣкла кѣля коня; ставшы дуба, скажѣный кинь грякнувъ объ землю, задавившы пидъ собою верхивця. „Добре, сынку! добре, Остапе!“ гукавъ Тарасъ: „аждѣсь и я слидомъ за тобою!“ А самъ усе одсичь дававъ наполягаючымъ верогамъ. Тне Тарасъ, обдарюе щедро гостыняцями то того, то другого по голови, а самъ все дывыцца упередъ на Остаца; колы гляне, ажъ уже зъ Остапомъ зновъ зчепылося мало, не восьмеро зразу. „Гей, Остапе, не давайсь, Остапе!“ Але замагають уже Остапа, уже одынъ накинувъ ёму на шыю мѣгузъ, вѣжуть, беруть Остаца, „Эхъ, Остапе, Остапе!“ гукавъ Тарасъ, пробываючысь до ёго та паткѣючи ляхивъ на вѣи бокы. „Эхъ, Остапе, Остапе!“ Але тѣйи жъ такы хвылыны, нынче важкою каминюкою, клякнуло й ёго. Усе пашло обертомъ ёму у-вичѣ. На ментъ ёму замыготѣлы мѣшма, головы, спысы, дымъ, вогняный блискъ, сучкы зъ лѣстями, И грякнувъ Тарасъ до-дѣлу, наче дубъ пидтѣтый, тай зтуманѣлы ёму очи.

Х.

— „Тай довогъ жъ я спавъ!“ проказавъ Тарась, протумавшысь, якъ пился тяжкого спаньня похмільного, та сылкючысь дивнаты речи навкругъ себе. Дуже винъ рознемощывъ. Стины та куткы якоїсь незнаёмой свитлыци ледве мыготѣлы ёму у-вичу. На оставьни укмытывъ винъ, що передъ нымъ сидивъ Товкачъ та лыбонъ до кожного подыху ёго дослухався.

— „Эжъ, кажы соби!“ погадавъ самъ соби Товкачъ: „десъ заснувъ бы ты й на выкы!“ але ничего не промовывъ, посварывся пальцемъ и подавъ ёму знакъ замовчаты.

— „Але жъ бо зъясы мини, будь ласкавъ, де се я теперенькы?“ спытавъ зновъ Тарась, розважуючы та сылкючысь прыгадаты мнѣле.

— „Та замовчы!“ гримнувъ на ёго товаришъ: „що тоби ще треба? хйба ты не бачышь, що ты увесь

покарбований? Вже два тижни, якъ мы скочемо зъ тобою, не спочываючи, та мордує тя огневиця, а ты зъ огню верзешъ нисынѣтницю, якъ божевилий! Ось вперше тилки заснувъ впокійно. Мовчы-жъ, кажу тобі, колы не хочь наклыкаты на свою голову лыха!“

Але Тарасъ все жъ такы турбувавсь й сылкувавсь зибраты думкы и зпогадаты мынуле. „Та' дже жъ мене, здаеця, збиглы булы лыхы... тривай... эге! булы згарбалы... эге жъ, эге! Ани якымъ побытомъ не можъ' було вѣхопытысь змижы вразького стовпыща?“

— „Та мовчы, копьяхъ тобі чортивъ!“ гримнувъ на ёго Товкачъ, якъ нянька, не стерпившы, грима на гульвику-дытину „Що тамъ тобі зъ того прыбуде, якъ знатымешъ, якымъ способомъ вѣхопывсь зъ лыха? чы такъ, чы йнакъ — сѣлькось! абы вѣхопывсь! булы, значыця, таки, що тебе не зрадылы, ну й досьть зъ тебе! Ще намъ зъ тобою выпада не одну ничь лѣнуты! Ты покладаешъ, що збривъ за простого козака—эжъ! ни, гдлубе сѣзый, твою голову оциндвано за двѣ тысячы червиньцивъ“.

— „А Остапъ?“ згукнувъ Тарасъ зразу, посылкувавсь бувъ пидвестысь, але тужъ мить згадавъ, якъ схопылы Остапа на ёго очи, та що винъ тепера

уже у ляцкыхъ лапахъ. Та й обняло дико омы голову! Зирвавъ винъ уси повязкы зъ свойихъ ративъ, кынувъ йихъ геть видъ себе; ще наважывоь бувъ шо-сь гримно проказаты, та натомилъ почать казаты яку-сь нисынытныцю, кынудо ёго въ огонь и верзлось ёму нєвидъ шо, тай ставъ блудиты словамы, наче божевильный. А протє шырый ёго товарищъ, стоячы надъ нымъ, даявся дорикавъ ёму шкўльнымы речамы. На останни ухопывъ ёго за руки та за ноги, сповывъ, якъ дытыну, полародывъ уси повязкы, завывувъ ёго у волову шкўру та увязавшы въ лубокъ, прыпнўвъ мотузомъ до сидла тай полывувъ зновъ у дорогу.

— „Хочєнь не живого, а такы доведу тебе! не попустю дяхамъ знушатысь въ твоего чесного козацького роду, та пошматувавшы твое биле тїло, кынады у воду. Хай же хочъ и высмыкатыме орель зъ твоего чїла козацьки очи, такъ хай же степовый, нашъ орель, а не ляцкїй, не той, що прылїтає зъ Лядчыны. Хочєнь не живого, а дежъ доведу такы тебе на Україну!“

Такъ казавъ ёго шырый товарищъ; летивъ винъ безъ спочыву дни и нони та на рєшты привязъ ёго непочуваяючогося на саму Сичъ запорозьку. Тамъ почавъ винъ невсыдущє гоїты ёго усякымы ликамы;

вышукавъ яку-сь знаючу жыдивку, що надувала ёго
мисяць усякымы лїкамы; на останку Тарасови ста-
ло лекше. Лїкы, а чы своя залїзна мїць, перева-
жылы тяжку хворобу, тилькы жъ черезъ цвтора
мїсяци винъ ставъ на стану; раны загойлысь, и
тилькы шрамы паблѣви выявлялы, якъ дуже бувъ
покарбованый старый козарлюга. А протѣ було зна-
ты, що ставъ винъ хмурый та журный. Тры вель-
кыхъ брыжжї настудыло на ёго чоло та вже бїдшь
никды и не росходылысь. Поглянувъ винъ тепера
окрыгы себе: усе нове повелось на Сичи, уси стари
товарышї повымиралы. Ани одного зъ тыхъ, що
одностайно стали за братѣрство, за виру, за волю,
за права та прывїлья Україны. И тыхъ, що вы-
рядылысь зъ Кошовымъ навздогїнъ за татарвою, и
тыхъ давно вже не стало: уси наляглы чѣснымы ко-
зацькымы головами, уси погынулы: хто подїгъ
гульывою головою на самому воёвышци, хто зъ без-
вїддя та зъ безхарчя осередь крымськыхъ солонь-
щївъ; хто загынувъ у брану, не стерпївшы наругы;
надто й самого старого Кошового вже давно
не було на свити, та й ани одїйсидького зъ дав-
нихъ товаришщївъ; навить и сыла козацька, що
колы-сь буйла, заросла вже зїллямъ. Чувъ винъ
тилькы, що бувъ бѣнкетъ, дуже бучный бѣнкетъ;

увесь пѣсудъ поперебывано на дрыбязокъ; ани дѣ ани цятѣ вына не восталося; порозтягали гѣсти та наймытѣтѣ уси дороги кубки й пѣсудъ, — и смутный, смутный стойтъ господарь, розважуючы, шо краще як-бы й ъвси не було того бенкету. Дарма заходжувалысь розважати и розвеселяты Тараса; дарма старѣзни кобзари сывочуби прыходылы по двое й по трое, заславляючы вчѣвкы ѣго; насѣповато та недбало дывывсь винъ на тѣе; на зкамѣянилому ѣго вѣдови выступала невгасѣма тѣга и тыхо, понѣкшы буйною головою, казавъ винъ: „сыну мій, Остапе, сыну мій, Остапе!“

Запорозци прѣлагоджувалысь до морського походу. Дѣвѣсти чакѣкъ було спущено на Днипрѣ, и Мала Азія *) бачыла йїхъ зъ вѣголенными головами та довгими чупрынами, бачыла, шо плюндрували та жакували багате йїї побережжя; бачыла чалмы свойїхъ магометанськихъ жытыльцивъ розкыданымы, якъ незличѣнна сыла йїї квиту, на сполѣщеныхъ кривью степахъ, бачыла, шо плавали воны понадъ берегами. Бачыла вона, та й нетрѣхы, повмазуваныхъ дѣгтемъ запорозькихъ штанивъ, дебелыхъ рукъ зъ чорными нагайками. Запорозци поїлы и

*) Малаю Азією звычайно ти крайи у Туреччинѣ, шо на шѣденъ андѣ Кавказу черезъ Чорне море,—де є города: Смирна, Синопъ, Трапезундъ, Скутара, Верменщина, тощо. М. Л.

выплюндрували увесь йїї виноградъ; по мечѣтяхъ цили купы гнїю покынулы; дороги персыцьки хўсты замїсь очкурївъ вжыва́лы та пидпирїзували нмы покáляни свыты. Довго ще знаходылы тымы мисцáмы коротеньки люльки запорозьки. Весело пльвы вони поворотма́; пльвъ за йїмы навздогїнъ десяти-гармáтый турецькый корабель, та, наздогнавши, вразъ грюкнувъ на йїхъ зъ усыхъ гармáтъ, таї розпўдывъ, якъ птыцю, вўтли йїхъ чайкы. Третьна йїхъ потонула у морськїй ковбáни, але остáнци, згуртува́вшысь, прыбылысь до гы́рла Днипродго зъ дванадцáтьма́ барыламы набытымы цехынамы. Але про все оце Тарасови байдуже. Блукавъ винъ соби по темныхъ лугáхъ та по степáхъ, неначе-б-то на полюва́ння, алежъ набдїй зостава́вся у рушныци; а поклавшы дóли рушныцю, пóвный тўгы, сидáвъ винъ край моря, поныкшы сывою буй-головдо́ю та кажучы: „Оста́пе, Оста́пе, сыну мїй любый, Оста́пе!“ Навичь ёму слáлося, вылыскуючысь, Чорне море; генъ-генъ въ очерети кыгыкала чайка; сывый ёго вусъ сриблы́вся, а слёзы óдна за óдною капоты́лы.

Не перемїгся такы Тарасъ на остáнни. „Щобъ то не було, пиду, довіддаюсь—якъ винъ тамъ? чы жывый винъ, чы въ могыли? а чы мо' вже й у самїй могыли нема ёго? щобъ-то не стало, а довіда-

юсь!“ И через тѣждень опынѣвся винъ у мистѣчку Умани, збрѣйный, на кони, зъ спызѣмъ, шаблю, бѣклагомъ била сидла, зъ саламахою у казанковѣ, зъ набѣямы и рушныцею, зъ путомъ тай зъ йншымы прычандальямъ. Винъ прыйѣхавъ просто до неохайной, закаляной хатчыны; невелычки викна у йѣй, що лѣдвѣ йѣхъ було выдко, забурдвани булы, хто ѣго зна й чымъ; бѣвдуръ—заткнутой ганчиркою, а дахъ тахъ и вслалы горобци; усяке смиттѣ лежало купою майже на порѣзи, передъ самѣсинькымы такы двѣрыма. Зъ викна вызырала голова жыдѣвчына у чепци, зъ потемныймъ жемчугомъ.

— „А чоловикъ твѣй дома?“ спытавъ Бульба, злѣзачы зъ коня та прыпынаючы ѣго била самыхъ двѣрей за повидъ до залызного гака.

— „Дома, мось-пане!“ видказала жыдѣвка и тужьмытнѣлася, щобъ выѣты зъ кившѣмъ пшенѣци коневѣ та зъ ступнѣю пыва лыцаревѣ.

— „Де жъ твѣй жыдъ?“

— „Винъ у другѣй свитлыци, мось-пане, Богу молыцьця!“ заджеркотала жыдѣвка, уклоняючысь, надто кажучы: „доброга здорovia, пѣвшы!“ саме, якъ Бульба доводывъ ступнѣю зъ пывомъ до вустъ.

— „Зостанься жъ ты отѣтки, нагодуй та напѣй

мого коня, а я иду побалакати зъ нымъ на само-
тѣ. Я маю пыльне дило до ёго“.

Це бувъ жыдъ, свидомый вже намъ, на призвы-
ще Янкель. Винъ уже опынѣвся оздѣнькы оранда-
рѣмъ та шынкарѣмъ; убогавъ у свойї руки усихъ око-
лычныхъ панивъ та шляхтечивъ; вѣудывъ потрѣху
май-же уси гроши у йїхъ, и добре давъ себе въ
знакы тому краєви. Прѣтягомъ тры мыли навкѣдо,
не зисталось ани одній хаты, щобъ якъ треба: усе
завалювалось и дрывнило, усе розпїячылось, и зо-
сталась одна тилькы ўбожь зъ злѣднямы; якъ пи-
сля пожежи або якѣйї страшнѣйї пѣшести, наче
зъ чумы, звѣвся ни нащо увесь край. Та якъ-бы ще
бувъ рѣкывъ зъ десять попогосподарывъ тамъ Янкель,
то, лѣбѣнь, спустѣшывъ-бы й усе войвѣдство.

Тарасъ увѣйшовъ у свитлицю. Жыдъ, напнѣвшысь
билымъ, але закалянымъ накрывтѣямъ, молывся, та
якъ обернувся, щобъ въ останне сплѣнугы, якъ
звычайно по своейї вири,—зыркы! ажъ стойтѣ по-
задъ ёго Бульба. Такъ и замыготылы насампередъ
жыдови двѣ тысячи червиньцивъ, що обѣтувано за
Тарасову голову; але винъ, посорѣмывшысь своейї
зажѣрлывости, сылкувавсь одигнаты видѣ себе по-
всяк-часну думку про сриблѣ-злѣто, що, якъ той ша-
пиль, точе жыдѣвську душу.

— „Слухай сюды, Янкелю!“ загомонивъ Тарасъ до жыда, а той почавъ ёму уклонятысь и заперъ етòрошко двери, щобъ то йїхъ не вглядывъ хто. „Я зарятувавъ тоби жытєтя, бо булы-бъ розирвалы тѧ, якъ пса, запорожци, тепера твоя чєрга послуговаты мини!“

Жыдивъ выдъ узявсь зморшкѧмы, наче кыслыци зкуштувавъ.

— „Яку жъ послугу, мось-пане? якъ що така, що можна нїò зробыты, то чому й не тєе?“

— „Не кажы мини ничего. Везы мене просто у саму Варшаву!“

— „У Варшаву?! якъ це, у Варшаву?“ спытавъ Янкиль, та зъ дыва ажъ бровы й плечи пидвелò ёму.

— „Не кажы ты мини ничòго! Кажу жъ тоби: везы мене простїсинько у саму ту Варшаву, таїй край! Щобъ тамъ ани було, а я жадаю ще разъ ёго побачыты, хочъ едїне слово промовыты ёму!“

— „Кому жъ це, мось-пане?“

— „Ёму, Остапови, сынови моєму!“

— „А хїба панъ не чувъ, що вже...“

— „Знаю, усе знаю: за мою голову дають двѧ тысячы червиньцивъ. Знають же жъ воны дурнїй иїй цину! Я пѧть тоби тысячы дамъ! Осъ нѧ тоби

дѣви тысячи заразъ (Бульба высыпавъ зъ калыткы дѣви тысячи червиньцивѣ), а рѣшту поворотымà!“

Жыдъ ухопывъ миршій рушныкъ тай покрывъ червиньци.

— „Ай гроши! отъ славна монѣта, добра монѣта!“ казавъ винъ, вертячы у рукахъ червинець та спытуючы ёго на зубахъ. „Десь той чоловикъ, що потрусывъ ёму панъ кешеню зъ такымы червиньцямы, и годыны не живъ на свити, аджѣ-жъ такъ? десь побигъ миршій до ричкы тай утопывся тамъ писля такыхъ гарныхъ червиньцивѣ?“

— „Я бѣ не клопотавъ тебе: може-бѣ я й самъ втрапывъ до Варшавы; але жъ мене можуть пизнаты, то й злѣпають, трыклѣти ляхы, бо я не мытѣць на вѣгядкы; а вы, жыдова, на те вже й рождѣни. Вы хочъ чортови, то видпустыте туману; вы уси хвѣкгли знаете: ось чого я й прыйхавъ до тебе. Та й у Варшави тежъ я самъ одынъ ничого не зорудую. Ну, Янкелю, такъ заразъ запрягай визъ тай везы менѣ“.

— „А панъ гадае соби, що такъ просто узявъ, запригъ шкѣпу тай—гей, нѣ, кѣца! Панъ миркѣе соби, що можна такъ, якъ оце ё, не сховавши, можна везты пана?“

— „Ну, такъ ховай, ховай, куды знаешь; у пороженю бочку, аба-що?“

— „Ай, вейзмирь! а панъ гадае, що можна ёго сховаты у бочку? панъ не знае хиба, що кожень соби подумае, що въ боцци горилка?“

— „Ну, то щò? то й хай соби дума, що горилка!“

— „Якъ це, хай дума, що горилка?! хиба отакечкы можна?“ заджерготавъ жыдь, и ухопывъ себе обома руками за пейсы, а далі знявъ до-горы обидви руки.

— „Ну, чого жъ ты жахаєся?“

— „А панъ хиба не зна, що Бигъ на те и создавъ горилку, щобъ ййй кожень куптувавъ? тамъ все ласуны: шляхтычъ бигтеме верстовъ п'ять за бочкою, тай продовбае дирочку, то заразъ и побаче, що не тече, то й скаже: „те-те-те! жыдь не повезе порожнёй бочки: мабить тута ё шо-сь!“ Злапаты жыда, зъязаты жыда, одибраты уси гроши у жыда, засадыты жыда въ арештърню! Бо все, що ани ё погане, усе обурецьця на жыда; бо жыда кожень за пса вважае, бо така думка, що винъ вже и не людыва, якъ жыдь“.

— „Ну, такъ поклады мене у визъ зъ рыбою, чы зъ якымъ тамъ бисомъ!“

— „Не можна, мось-пане, далеби, не можна; бо

по всій Лядчыні люде теперенька уси, якъ цўцыкы, голодни: и рыбу порозкрадають, и пана нагыбають!“

— „Такъ везы мене хочень на чортяци, тилько везы, будь ласкавь!“ проказавъ Тарась.

— „Чуйішь-пакъ, мось-пане, чуйішь!“ заджеркготавъ жыдъ, пидсунувшы закавраши та пидходючы до ёго зъ роставленымы рукамы. „Ось що зробимо! Теперенька усюды будують крпосты та замкы; зъ Нимечыны попрыйіздылы хранцузьки будовнычи, отымъ-то шляхамы везуть багацько цеглы и каминья. Най панъ ляже на спидъ у визъ, а зверху я закладу цеглою. Адже панъ—по корі—дужый, то й сількось, якъ буде трошкы важкёнько, а у вози на споди я зроблю дирочку, щобъ годуваты пана,—адже жъ добре?“

— „Що хочь роботы, тилькы везы, прѣби' везы!“
Черезъ годину выйхавъ зъ Умани визъ зъ цеглою, запряжений у дви шкапы. На одній сидивъ тычыною Янкиль, и довги, кучыряви пейсы, высячы знидъ жыдивськой ярмўлкы, маялы разъ-пѣ-разъ, якъ винъ пидплыгувавъ на кони, довгий, якъ тая верства край дорогы.

ХІ.

За тыхъ часівъ, якъ діялась оця давня ричь, по гряныци ще не було ніякихъ мытныць, кордонивъ зъ кордонщыками, трусіями, що є вониgrimъ страшенный розмыслывымъ, роздобутнымъ людымъ; тымъ-то кожень, що хотя, визъ. Якщо йнкoлы хто и зважувавсь трусыты, то це трусиныня робивъ на свою волю й голову, на втиху соби, найпаче якщо на вози була сквапна ричь, а надто, якъ ще й своя рука-владыка буда незрадлыва тай непорожня. Алеж на цеглу никто не поквалыцьця, а черезъ те безъ жадной прычыны вйихалы вони просто у головну городцьку браму. Зъ свого тисного закамарку Тарасъ тилькы й чувъ, що галасъ, торохнечу, гуканья, хурманьске, тай гoди. Янкиль, пидпыгуючы на своeму кучому та порохомъ прыпалому прудкобигцеви, зробывшы килька крюкывъ, повернувъ у темну вузеньку вулычку, що звалась—Кальна або Жы-

дивська, бо туткы, справди, зъ усійі Варшавы кӯб-
лылась жыдова. Ця вулычка дуже скыцалась на роз-
грѣбеный смитныкъ пѣручь зъ свынѣчыи багнѣвы-
щемъ. Сонце выкѣлы, здавалось, не зазырало сюды.
Прѣкро почорныли деревяни хаты, зъ багатьма
жерткѣ, прѣтягненыи зъ виконѣ, ще прыбилша-
лы мѣроку. Десѣ-нѣ-десѣ червонѣвъ промижѣ йихѣ
мурѣ, але й той слѣве увесѣ заялѣзвысь и ставѣ
прѣкро-чорный. Тилькы йнколы угори обвапнѣвана
частка муру, осявѣючысь сонцемъ, сѣла нестерпѣ-
чою для очей билѣтѣю. Тутѣ были дывѣвыща ѣдно
ѣдного краци. Осѣ юрма кучырявыхѣ жыдынѣтъ за-
каляныхѣ, обирваныхѣ, лементѣе, валяючысь у барнѣ;
жерткы черезѣ улыцю зъ ѣднѣей хаты до другой
покладѣно, що лѣдѣ-лѣдѣ верховѣць не достягнѣ
йихѣ рукою, а на жерткѣхѣ гойдѣюцьця жыдивськы
панчохи, пылюшкы, куцѣнѣкы штаныци и кӯрена гус-
ка; зъ потрѣхлого викна вызыраѣ гарнѣнѣке лѣчень-
ко жыдивчыне, завѣрченѣ ганчѣркою, выцяцькованѣю
закаляныи бусамы; по хатахѣ—дымарѣ, чорнявѣйѣ,
пивбока-лѣплени, схылывшыся нѣ-бикѣ; по улыци—
ганчѣркы, луска, усяке черѣпѣя, усяка трѣпишь,
Боженѣ, що мавѣ непотрѣбне, усе выкыдѣвъ на
улыцю, даючы черезѣ цѣ прохожѣчыи легку спро-
мѣжнѣсть задовольнѣты свойѣ почутѣтя усякою

негіддю. Рудий жидь зъ ластовыньнямъ, якъ сордоче айце, выткнувшысь зъ окна, заджеркготавъ до Янкеля по своей невторопній мови и Янкиль заразъ завернувъ увъ одынь двирь. Улыцею йшовъ другый жидь, зупынывся, почавъ тежъ и соби зъ йимъ джеркготаты, а якъ на останне Вульба выпростався зпидъ цеглы, то вздривъ, що тры жыды лементували, якъ за пейсы не вцепляцьця одынь одному. Янкель обернувсь до Тараса и сказавъ, що воля ёго буде вволена, що Остапъ сыдыть у городцькій арештарни, и хочень важко дуже идмовыты сторджу, але жъ винъ сподиваецьця, що можна буде побачытысь ёму зъ Остапомъ.

Вульба зъ трёма жыдамы увийшовъ у кимнату.

Жыды зновъ зачали джеркготаты, що й стонадцятьма головами не второнавъ-бы йихъ мовы. Тарасъ позыравъ то на того, то на другого. Тараса, здавалося, що-сь дуже сколотыло: по ёго дебелому, байдужному лицю перебивала блыскавкою надія, та надія, що йноди завитае до чловика при останньому ступни безнадійности. Старе сёрце Тарасове ажъ наче одмолодыло, дужче заколотылось, якъ у парубка.

— „Ось уважайте сюды, жыды!“ загомонивъ Тарасъ и у словахъ ёго було що-сь идносёяче. „Вы усе на свити зможете зробыты! выкопаете, хочъ зо

дна моря; то выкопаете! тай приказка давно вже про вась склалась, що жыдъ самъ себе вкраде, колы захоче вкрасы. Вызвольте мини Остапа мого! прыбирить способу видбигты ёму бисовыхъ яретычыхъ лапъ! Ось Янкелеви я обицьцывъ дванадцять тысячъ червиньцивъ,—я додамъ цоверхъ цыхъ ще дванадцять: уси, яки у мене ани ё дороги кубкы, и срибло-злото закопане, хату и останню лахманьну запродаю, и умовлюсь зъ вами на весь мий вигъ, щобъ усе, усяку воёву здобычь успилъ зъ вами дилыты“.

— „Ой не можна, коханий пандченьку, присяй-Богу, не можна!“ промовывъ, зитхнувши, Янкель.

— „Ни, не можна!“ додавъ другый жыдъ.

Уси тры жыда одынъ на одного ззыралыся.

— „Чы пймавъ, чы не пймавъ, а потюкать можно!“ вымовывъ третій, бдявко позыраючы на отыхъ двоохъ. „А може Бигъ намъ допомодже!“

Уси тры жыды заджеркоталы по-нимецьки. Тарасъ, якъ ни на сторочувавъ вуха, а ничогисинько не змигъ видгадаты; винъ чувъ тилькы, що разъ-на-разъ вымовлялы менья — „Мардохай“ — тай годи.

— „Слухай-но, мось-пане!“ загомонивъ Янкиль: „треба порадытись зъ такимъ чоловикомъ, якого щё й не було на свити... у-у-у!... то такый розумный,

якъ Салеминъ, та вже якцо винъ ничего не вде, то никто въ свити не зроби. Сыды отуть, ось тоби ключъ, та не впускай никого!“

Жыды выйшли на вулицю.

Тарасъ замкнувъ двери та у кватирку дывывся на оту засмітчену, жыдівську вулицю. Тры жыды, ставшы посередь вулицы, почали завзято джеркготаты, до йихъ приставъ четвертый, а дали й п'ятый. Винъ зновъ чувъ, що разъ-у-разъ вымовлялы: „Мардохай, Мардохай“. Жыды разъ-у-разъ позыралы все на одынъ край вулицею; якъ ось край йий, за дерев'яной хаты, выставылась нога у жыдівському патынци и замаялы полы каптана. „А, Мардохай, Мардохай!“ уси жыды увъ одынъ голосъ гучно заджеркготаты. Коцавый жыдъ, трохи корочый видъ Янкеля, але и геть-то брыжуватый, зъ привелыченною губою, зблыжывся до нетерпачой юрмы, и уси жыды одынъ попередь одного халадысь щось розповидаты ёму; а дотого Мардохай кильканадцять разивъ позыравъ на маленьке виконце; Тарасъ догадався, що зайшла ричь про ёго. Мардохай розкыдавъ руки, дослухався, перерывавъ розмову, почасту чвырковъ на-бикъ, та пидймаючи прыполы свого каптана, закладавъ у кешеню руки и выймавъ яки-сь цацкы, а черезъ це и

выставлявъ навидѣлочъ свойї прыпоганї штаны. На останьи жыды зчынылы такыѣ лёментъ, що жыдъ-вартивныкъ мусывъ податы йїмъ гасло вгамуватысь, а Тарасъ ставъ опасуватысь за свою безпѣшность; але жъ згадавши, що жыды не мѣжуть онакше миркуваты, якъ ны на вѣлыци, та що йїхъ мовы и самъ бисъ не вторѣпае, винъ вгамувавсь. Хвылынъ здѣви перегѣдомъ жыды вкупи увїйшлы до ёго въ хату. Мардохай пидїйшовъ до Тараса тай поплескавъ ёго по плечи, додавши: „якъ вже схочемо мы, вашецъ мось-пане, що зробыты, то вже буде такъ, якъ треба — пѣвно!“

Тарасъ подывывсь на цѣго Салемїна, якого ще й не було на свити, тай ставъ маты трохы надїї. Бо й справди можна було черезъ ёго парсѣну трохы поняты виры: верхня губа ёму була, сказано жъ, страхѣвыще! така йїї товпыннѣ запѣвне, не була родыма, а прыдбана. У бороди у цѣго Салемина було тилкы пѣятнадцятеро волосынъ, тай ти зъ ливого боку. На выдѣ було въ ёго стилькы знакївъ видъ бѣю, прыдбаныхъ своею хорѣбристю, що винъ, запѣвне, забувъ и ликъ йїмъ, тай звыкъ вважаты йїхъ за родыми плямына.

Мардохай выйшовъ зъ хаты въ купи зъ свойїмы побратымамы, дѣвомъ дѣвѣючымы зъ ёго прымудро-

сты. Тарасъ zostався на самоті. Винъ бувъ на дивній, не бувалій підстаті; вперше зроду чувъ винъ у собі неспокій. Душа ёго була наче въ пропáсниці. Це вже бувъ не прежній козакъ непохýлий, непоколыхній, якъ дубъ, крипкий. Чы шелёсне щò, чы вѣтквонецця край вулиці незнаёмый пейсь, то й здригнѣ винъ. Отакъ перебувъ винъ цилісинький день; не йівъ, не пивъ, а ни на хвылыну не спускавъ очей зъ видоньця на вулицю. На останку, вже пизно у вечори появѣлы очи Мардохай та Янкель. Тарасови й у грудихъ похолднуло. „А щò, якъ? пощастѣло?“ спытавъ винъ нетерплячѣ, якъ дыкий кинь.

Але попереду, анижъ стали вони на сыли видказуваты Тарасови, винъ постерѣгъ, щò Мардохай збувся вже й останнёго пейса, щò хотъ и геть-то неохайно, але все жъ такы кучырямы зывався зпидь ярмѣлки. Знаты було, щò винъ наважывсь бувъ щò-сь казаты, але наплескавъ такойі нисынѣтныци, щò Тарасъ ничогисинько не второпавъ. Тежъ и Янкиль щось разъ-у-разъ прытулявъ руку до вустъ, бѣцимъ ёго мурдувала застѣда.

— „Ой коханий, мось-пане!“ промовивъ Янкиль: „тепера овси не можна! далей, не можна! такый поганый людъ, щò ёму треба на самісиньке тѣмъя

наплювати. Ось и Мардохай тежъ скаже. Мардохай таке робывъ, якого ще не робывъ ани одынь чоловікъ на свити—отъ що! але не завгодно Богови, щобъ такъ сталося. Тры тысячи війська стоїть—отъ що! и завтра йїхъ усїхъ будуть стратувати“.

Тарасъ подывывсь жыдамъ въ вичи, але вже безъ нетерпїньня и гнїву.

— „А якщо панъ хоче побачытысь, то завтра тра' заранєнька, щобъ и сонце ще не зиходыло. Вартовї згѳдни и одынь левентаръ обицьцявъ. Тилкы хай йїмъ не буде на тимъ свити щастя — ой вейзмир! що то за нецїйсний людъ! о, о, який зажерливый! и помижъ нами такихъ нема! Пятыдесять червиньцивъ я давъ кожному, а левентарєви!...“

— „Добре, добре! веди мене до ёго!“ промовывъ Тарасъ наважно, и вся твєрдисть зновъ вернула въ ёго душу. Виць згѳдывъ на выгадку Янкєля— передягтысь навїтнимъ чужоземнымъ грапомъ зъ Нимєщыны, для чого запозырний жыдъ вже й убрання прыпасъ. Була вже ничъ. Господаръ, отой, свидомый рудый жыдъ зъ ластовынїнямъ, вытягъ шўплый матраць, покритый якою-сь рогожою, тай поелавъ ёго Бульби на лави. Янкиль лигъ доли на такому жъ матрацови. А рудый жыдъ, выпывшы невеличку чарку якоїсь настойкы, скинувъ каптанъ,

та отакъ, на́дто въ панчо́хахъ та череви́кахъ, скида́ючысь на курча́, подыбавъ зъ своею жыдывкою у що-сь схоже на ша́хву. Пара жыдынять, якъ хатни собачата, ляглы до́ли била тиде́й жъ ша́хвы. Але Тарасъ не спавъ; винъ сыдивъ соби нерухомо, помалу торохтячы пальцямы объ стиль, та смоктавъ люльку, пускаючы дымъ, видъ котораго жыдюга́ ажъ чхавъ зпросонку, хова́ючы у ко́вдру свій нись. Ще тилкы лёдвы зазорило, а Тарасъ вже й штовхну́въ ногою Янкеля:

— „Вставай, жыде, давай грапське убранья!“

Миттю олягся винъ; начерны́въ вусы й бровы, натягъ на тымъ невеличкый темне́нскый шлычо́кт, и ани хто-бъ зъ найблыжнйшыхъ до ёго ксзакивъ не пизнавъ бы ёго. Зъ выду здавався винъ у дйбъ, якъ трыдцять пъять литъ, не бильшь; червоны́дый, якъ молодой, а шрамы на ёго выду надава́лы ёму що-сь орудюче. Убранья, золотомъ зукра́шене, дуже прыстало ему.

У гроди усе ще спало. Ще ни одна крамарю́юча людына не швендяла по городу зъ лубья́ндю стужкою. Вульба зъ Янкелемъ прыйшлы до будылыща, що удава́ло яъ себе сыдячу чаплю. Воно було низьке та шыроке, озийне и вже почорнйле; зъ одного ёго боку вытыка́лася, наче шыя чорногу́зова, довга

та вузька баншта, а поверхъ їїи стырчавъ шматокъ даху. Озія ця багацько де-защо справлялася. У ній мистылись казармы, тюрма и головній судъ навить. Вони, увійшовшы въ ворота, опынілись середъ геть-то просторій кимнаты, чы пидсейнняя. Мало не тысяча чоловика спало тамъ докотоми. Просто були нызеньки дверци, а бидя їхъ сыдило двое вартовыхъ, гуляючи у яке-сь грання, що одынь одного бывъ двома пальцями по долони. Вартові мало вважали на прыйшлыхъ и тоди тилькы обернулись головами до їхъ, якъ Янкель промовывъ: „це мы, чуєте, мось-панове, це мы!“

— „Идите!“ промовывъ одынь, однією рукою двери видчыняючи, а другу пидставлявъ товаришови быты.

Далі пішли вони темнымъ та вузькимъ корытаремъ и прыйшли зновъ у таку жъ само простору кимнату, якъ и перша, зъ невеличкымы виконьцями пидъ стелею. „Хто йде?“ загукало скилькоро голосивъ, и Тарась вздривъ чы-мало вповни узбрійныхъ салдативъ.

— „Намъ наказано никого не пускаты!“

— „Це мы!“ гукавъ Янкель: „далеби, мы, мось-панове лыцари!“ Але нихто не вважавъ на тее. Нащастя нагодывсь який-сь черевань: по всьму бу-

ло знаты, що буйв винь старшый, бо дужче видь
усихъ даявся,

— „Ясновельможный пане! та це жь мы; адже жь
вы уже знаете насъ; ось и мось-пань грапъ дяку-
ватиме!“

— „Пустить, сто бисивъ вашій мамі! та бильшь
никого не пускайте! Щобъ нихто шабель не скидавъ
зь себе — чулы? та щобъ доли не барліжылысь!...“

Що дали загадувавъ той черевань, наши подоро-
жане не чулы. „Це мы, це я, це свой!“ казавъ Ян-
киль кожному, хто зустрівавъсь.

— „А що жь, теперенькы можно?“ спытавъ винь
одного вартового, дійшовшы на останни до краю
корытаря!

— „Можно; тилькы запевне не знаю, чы пустять
васъ у саму арештарню; бо тепера нема вже Яна,
замись ёго другый“, видказавъ вартовый.

— „Ай-вей!“ заджерьготавъ Янкель: „це погано,
коханый мось-пане!“

— „Веды дали!“ промовывъ упёрто Тарась. Жьдъ
послухався.

— Биля дверей підземелья, котри стикалыся вгори
штудёмъ, стоявъ вартовый, якийсь прудывусъ, гай-
дусъ трывусый. Верхній вусъ заходывъ ёму ажъ за

вуха; середній — напередъ выпнувшись, а спидній — звысь до нызy; по вусахъ винтъ дуже скидався на кота.

Жыдъ, зигнувшысь въ тры погыбели, та бокомъ слыве пидійшовшы до цѣго прудывуса, проказавъ:

„Ваша ясновельможнисть! ясновельможный мось-пане!“

— „Се ты менѣ, жыде, такъ вельчаешъ?“

— „А васъ, ясновельможный панѹню!“

— „Гм... а я просто гайдѹкъ!“ промовывъ прудывусъ зъ повеселылымы очыма.

— „А я, Бигме, гадавъ соби, що вы-сте самъ панъ войвода! Ай, ай, ай!...“ До цѣго жыдъ и головою закрутивъ, надто й пальци розставывъ. „Ой вейз-мыръ, який выдъ вельчный! Далеби, полковныкъ; якъ ё полковныкъ! отъ якбы ще, ще трывкы — на палець додаты, то й овси, полковныкъ, прысай-Богу, такъ, ясныи полковныку! Треба-бъ пана посадыты на жеребця та такого прудкого, якъ муха, тай хай муштруе салдативъ“.

Прудывусъ пидпрутивъ спиднёго вуса, а очыма зовсймъ такы весело дывывся.

— „Сказано — людь воёвый!“ задзыжчавъ зновъ жыдъ. „Охъ вейзмыръ! що за людь прыхордшый! пружѣчки, кгѹдзычки и... такъ и сяють, якъ сонце;

а панянкы, якъ ти'кы забачуть де воёвухъ,.. ой-вей!“ Жыдъ зновъ покрутывъ головою.

Трывусый прудывусъ напрутывъ верхнёго вуса и процидывъ щось кризь зубы, схоже на киньске ржанья.

— „Ясновельможный, мось-паночку! вы такой прехороший паноченько, будьте ласкави, послугуйте ось оцёму панови грапови!“ промовывъ жыдъ: „ось панъ-князь прыйихавъ зъ чужойи земли та хоче подвытысь на козакывъ: вони ще зроду не бачылы, що то воно ё за людъ такой ти козаки“.

Що чужозёмне вельможне панство завитало у Лядчынѹ—свитова ричь. Ёго занажувало сюды подвытысь на цей мало не цивъ-азійський куть Европы. Бо Московщынѹ та Украйну вважали вони за азійськи *) крайины. Тымъ-то й гайдукъ, нызько вклонившысь Тарасови, вважывъ за звычайну ричь сащому примовытысь за козакывъ:

— „Прдшу васъ, вельможный мось-пане!“ казавъ прудывусъ: выбачайте, я не знаю, чого се вамъ такъ заблаглося на йихъ подвытысь. Це собаки,

*) Азією звецьця та часть на земли на сходѣ сонця, де Сибирь, Персія, Кытай, Ерусалимъ, Туреччына, Татарія, то-що,—де людѣ жорстоки, дыки, не вси осѣли,—де хто дужчий, той п правый,—значыцца, усмы орудуе, тутъ слива, нерезумна сила жорстока, люта, вывряча. М. Д.

вся-кравь, а не люди! тай виру вони мають собі таку, що ноженъ ню зневажае“.

— „Та брешышь ты, яретычый сыну!“ гримнувъ Бульба: „самъ ты собака, мерзена гадыно! Якъ ты насмивъ казаты, що нашу виру зневажають! Це вашу яретычу виру поневажають!“

— „Эге-ге! такъ отъ воно що!“ проказавъ гайдукъ: „знаю жъ я тепера, пане-брате, що ты за птахъ есы! ты самъ, бачу, зъ тыхъ, що судя' отуть у мене! Тривай же, я гукну сюды нашихъ!“

Збагнувъ Тарасъ свою необерѣжнсть, алежъ досада та упѣртость заважылы ёму добраты способу, якъ бы ййй залагодыты. На щастя Янкиль тужъ мыть пидпустывъ туману.

— „Ясновельможный пане! Чы то жъ можна, щобъ грапъ та бувъ козакъ? А якъ бы винъ бувъ козакъ, то де бъ винъ добувъ таке убранья, таке вагне облычча грапське?“

— „Кажы собі!“ и гайдукъ вже роззяпывъ свою шыроку вершу, щобъ гукнуты.

— „Ваша королевська велычнсть! Мовчить! цытьте, цытьте, Бога рады!“ задзызчавъ Янкель, „цытьте! мы вже вамъ позолотымъ такъ, що вы й николице и не бачылы якъ,—отъ якъ! Мы вамъ два червйньци дамд!“

— „А тожъ! два червиньци! два червиньци за-для мене не вартъ ничего! я годієви два червиньци даю за те, що тильки пивъ бороды мыни выгоде. Сотню червиньцивъ хйба дасы, жыде!“ сказавъ прудывусъ тай пидкрутивъ верхнёго вуса. „А якъ не дасы сотни, заразъ гукну, пся віро, далєбї гукну!“

— „И на вищо жъ такъ багацько?“ вымовивъ жалібно зблідлий Янкель, розщморгуючы калытку. Але шастя ёго, що у калытци не було бильшь, та що гайдукъ за сотню не знавъ дїку.

— „Мось пане, мось пане! ходимо мїрщї! Бачте, якый тутъ поганый людъ!“ промовивъ Янкель, постерїгшы, що гайдукъ перебиравъ на долони червиньци, наче шкодуючы, що не заправивъ бильшь.

— „Щожъ ты, гайдуче, бисове кодло!“ гримнувъ Бульба: „гроши узявъ, а пустыты и гадкы мортмає? Ни, ты повиненъ пустыты, колы гроши узявъ — не маешъ права не пустыты!“

— „Идїть, идїть до биса! а то заразъ подамъ гасло, то васъ тутъ и... Тикайте, кажу вамъ!“

— „Мось пане, мось пане! ходимо, далєбї ходимо! Цуръ їмъ! хай їмъ приведжуєнца таке, що плювати треба!“ лементувавъ бидолаиный Янкель.

Довагомъ, ноньщї головою, повернувся Бульба, тай пишовъ соби на видворотъ, а слїдомъ за нимъ

зъ докóрамы Янкиль, котрого жаль грызъ пры
згáдци, що мáрне занастывъ червиньци.

— „И на що було займать? Хай бы соби, хай-
ське кóдло, лаявся! То вже такый людъ, що не може
обійтись безъ лайки! Ой вейзмирь! яке щáстя Бигъ
дае людемъ! Сто червиньцивъ за тѣ тилки, що про-
гнавъ насъ! А мы, безщáсви жидкы: намъ и пейсы
обирвуть, и зъ пцкы таке зроблять, що й глянуты
не можна, таке зроблять! а никто не дасть сто
червиньцивъ! Охъ-вей-змиры! Воже нашъ мылый!“

— Але ця невдáча бильшь Тарасови загодяла; вона
виявлялась жеру́чимъ полоньямъ у ёго дчихъ.

— „Ходимо!“ проказавъ винъ зразу, нибы стрепе-
нўвшись: ходимо до майдáну! Я жадаю бачыты,
якъ ёго мордуватымуть“.

— „Ой, мось-пане! чого туды йты? адже-жъ цымъ
не поможемо?“

— „Ходимо!“ промовывъ Тарасъ упѣрто, и жидъ,
якъ нянька, поплѣнтавсь слидкомъ за нимъ, зитхáючы.
Того майданá, що на ёму мўсила буты стрáта ко-
закамъ, не важко було знайты: людъ рынувъ туды
звидусиль. За тодишнёго темного, жоретóкого вичу
стрáта ся була саме здѣбилше дывище, не тилькы
простацъству, а й усѣму панству. Багато бабывъ
найпобóжныхъ, багато дивчатъ та молодыць саме

найжахлы́выхъ, котры́мъ пнсля того дывыща ввыжа́лыся цнлу ннчь покрнв́авлени тóлубы, та що зъ просóнку репетувáлы навзáводы, наче прычýннн, óджежъ не цуралыся того дывыща. „Кры́й Боже, яки му́кы!“ галасáло багацько дэ-якыхъ у тра́спн видъ того дывыща, затуля́ючы очн н одвертаючысь, алежъ нводн протóювалы такы довгёнько. А ннчый, то й вёршу роззя́пывъ н ру́кы протягъ упередъ, десь прымйгъ бы, бачъ, скóчывъ уснмъ на голóвы, щобъ вйдты пыльну́ваты выднйшъ. Онъ ба! змнжы́ стóвпыща дрнбногóловогó лёду вытыка́ецьця высмальцёвана пыка рнзв́ыцька, пыльнуючы тую стрáту, яко розума́ха у цйй справн, та розмовля́ючы зъ слюсаремъ, взываючы ёго кумомъ, бо въ свáто напы́балыся увъ однй корчмн. Нншн жъ завзя́то мнркува́лы, а ннъ-якн у заклáдъ пншлы навнть; алежъ бнльшъ було такыхъ, що на весь свнтъ та́й на усё, що тамъ на свнтн не спрычýннцьця, дывы́лыся, пальцемъ у носн конерса́ючы, да́лн своейн губы ннчогó не бая́ючы н не зна́ючы. Посáмпередъ, бнлн самы́хъ пруды́вуснвъ, що тобъ-то була городцька гвард́н, стоявъ молóднй панóкъ, чы, бацьця, тнлькн подóбнй до панка, у войцькнмъ убраннн; вннъ на́цупывъ на себе усё, що мавъ, а на кватýрн знста́ласъ однá тнлькы дрáна: сорочка та чоботы - шкар-

бані. Два маленьки ланцюжкы вѣсило ёму на шыйі зъ якымъ-сь дукачёмъ. Стоявъ винъ зъ Юзею, коханкою своею, разъ-на-разъ озыраючысь, щобъ то хто не покалявъ йійі шовкового плахитѣтя. Винъ йій усе до крыхты розжувавъ, такъ, що вже бильшь ничогысненько не можна було додаты. „Ось оце, шаночко, Юзю“, казавъ винъ: „увесь людъ, що вы, здорови, вашымы яснымы оченкымы бачыте, посьхдывсь, щобъ подывыцьця, якъ будутъ страчуваты лыхоробивъ. А ось отой, голубко моя кохана, що вы бачыте, що держе сокрыру у руци, та иншый штрументъ, ото катъ, отой саме буде страчуваты. Та якъ визьме злочыньця на колесо, та якъ зачнѣ й иншыхъ мукъ завдаваты, то злочынецъ ще живый буде, а якъ зотнѣть ёму голову, то выгъ заразы и вире—отцо, серденятко мое. Попереду репетуватыме на все горло та пручатымѣцьця, а якъ зотнѣть ёму голову, тоди вже ёму не можно буде ани крычаты, ани пыты, ани йсты, черезъ те саме, моя лалечко, що у ёго вже бильшь не буде голочы“. А Юзя усе те пыльно слухала, жахачысь. Дахы посаидавъ людъ. Зъ кватырокъ вызыралы яки-сь поторочи зъ вусамы та у чому-сь схожому на чепецъ. На кганкахъ, пидъ балдахынами сядило вельможне магнатство. Ясна панна, сяючы, якъ

той бѣлой сахаръ, сміючысь, держалась гарненькою рѹченъкою за побичныцю. Ясно вѣльможна сѣта панова, сыдила, позыраючи згѹрда. Хлопць, у близькучо-му убравъни зъ вылѣтамы розѣдсывъ по кѣяковѣ усяке пытвѣ и йдѣме. Подчасу черноока пуствов-ныця, ухопывши бѣленькою рѹченъкою пѹндыка або садовинѹ, кыдала на людей. Згряя голодныхъ лы-чаривъ, одѣнь попередъ одного представляла шапкъы, а який небудь довготелѣсый шляхтычъ, выпычый надъ усю згряю цілою головою, у злындимъ чер-вонимъ кунтуши, зъ почорнѣлыми золотыми шнур-кѣмы, першый хапавъ ту мылостыню дорогу, за подпомѣгою довгихъ, якъ кисся, рукъ, цилувавъ подхѣмлену здобычъ, прытулявъ ййѣ до серця, а да-ла й клавъ собѣ ййѣ въ пельку. Сѣжилъ, высячы у золотій плитци пидъ кѣякомъ, и перехнябывшы на бикъ даюба и пиднявши до горы лану, тежъ собѣ зпыльна озыравъ навкругы. Якъ дѣсь людъ зразу за-ворунывся, и усина сторонуны учѹлось. „Ведуть! ведуть! козакивъ ведуть!“ — сѣмъ оубо и дѣлѣ. Чомъ Козаки йшли безъ шапѣкъ, въ долгѣмы шупры-намы; за часу неволи порослы ймъ бороды. Ишли вони не боязко и не понѹро, а зъ явѣмъ-сь тыхыи гордуваньнямъ. Одежа на йихъ, зъ дорогого сукна, зносѣлася и выматкамы тилилася; вони веды-

вылысь на людей и не уклонялысь. По сампередь ишовъ Остапъ.

На вишо-то почувсь старый Тарасъ, зүздривши свого Остапа? Що було тоди у ёго на серци? Винъ пыльнувавъ ёго змижы стѡвпыша, очей зъ ёго не зводячы. Отъ, вони вже зблыжылыся до стратнёго мѣся. Остапъ зупынывся. Ёму, першому прыпадало выпыты цю тяжко гирку чашу. Подывывся Остапъ на товаришывъ, знявъ до-горы руку и проказавъ гүчно: „бодай не дждалы, стоячи тутъ ярыткы почуты, якъ страждае хрыстыяныць! Щобъ ни одынъ зъ васъ, мїле братя, жадного слова не промовывъ!“ Це проказавшы, Остапъ зблыжывся до ашахвоту.

„Добре, сынку, добре!“ промовывъ зтыха Тарасъ тай поныкъ до земли своєю сывою головою.

Катъ зирвавъ зъ Остапа драґтя, за руки и за ноги увязалы ёго у нарочыти станкы тай... Але шкода смүтку завдавати чытачамъ, кажучы про ти цекельни муки, про те мордуваньня, що десь-бы и волосся до - горы - дыбъ полизло. Породывъ, бо те мордѣрство лютый, задеклый, тодїшній викъ, — тоди, якъ чоловікъ пробувавъ ще жыттямъ кривавымъ та самымы вчынкамы вояцькымы и, буючысь зъ ворогами, такъ загартувався душею у цїй лыхій крива-

вій добій, що й не почувавсь на людяність. Дарма де-котри, що були одмінки за тыхъ запевляхъ часивъ, опиръ ставалы на тійі карности жорстоки. Марне такожь король и чы-мало лыцаривъ, освяченого розуму люде, доводдылы, що жорстоки карности тилькы дужче роздратують україїньдивъ, підіймуть до пекельнойі помсты всю Україну.) Алезъ сама звёрхність каролёвська тай оти думкы розумни тямучыхъ лыцаривъ поверталысь у нивецъ черезъ безладдя та черезъ завзяту сваволлю „право правлячыхъ, магнативъ - орударивъ, котри своєю нерозважністю, необачністю, дивнымъ невминьямъ запыраты у будучынѹ, дытячою чванню, ничёмною пыхдою, зробылы зъ сейма ляцького смиховыще...*)

Усе мордуванья те перемагавъ Остапъ, якъ велетень. Ани крыку, ани стогнанья не було чути и тоди навить, якъ зачалы трошчыты ёму кисткы на рукахъ та ногахъ, и якъ страшённый хрусть видъ ёго кистокъ почулы й далёки зъ-промижь люду, що стоявъ, наче не живый, и якъ панянкы одверталы очи,—то й тоди навить не вымурдувалы зъ ёго вустъ а ничогысинько жъ схожого на стогнанья, и ани

(*) Сеймомъ звавсь государственный збиръ або сходъ виборныхъ видъ усёго панства и духовныцтва, котрый установлювавъ законы, звичайно, на користь панствои одному та духовныцству. М. Л.

типнувсь ёму выдъ навить. А Тарасъ стоявъ мижы людей, поныкшы сывою буй-головою та згòрда, пидвившы очи, промовлявъ, похваляючы. „добрè, сын-ку, добрè!“

Але якъ узялы ёго на останьне смертèнне мордуванья, бацьця, ставъ винъ наче на сылахъ пиду-падаты. Тай повивъ округы себе очыма. Боже! усе незнаёми, усе чужа-чужына. Хочь-бы жъ тоби абд-яка родына доглянула ёго смёрты! Винъ бы не жа-давъ бачыты побыванья, рыданья вутлой матери. абд несамовытого голосыня ёго дружыны. рвучой на соби волосся, та блючой себе у биле лоно, роз-рываючысь сердцемъ; ни, винъ жадавъ бы вздриты тепера твердой души людыну, щобъ погòжою, розумною ричю одволòжывъ, утишывъ бы ёго на смёрты. Пидупавшы на сылахъ, гукнувъ винъ зъ дущевной немичи: „Тату! де ты? чы усе ты чуешь?“

„Чую!“ розийшлось тышою, и увесь людъ вразъ здригнувъ. Килька вèрхивнивъ воёвыхъ метнудысь пыльно. розглядаты людъ. Янкиль зъ переляку ставъ, якъ крейда; та вже якъ вèрхивци трохы одйіхалы видъ ёго, винъ бòязко озыряўся, щобъ поглянуты на Тараса, ажъ Тараса, наче вода выгла!

Зорнувъ Тарасъ та ще й не одынь. Сто двадцать тысячъ козакивъ выпурнуло зъ нымъ на грядници Польши. Це була вже не абы-яка мала частына, а чы батова, що рунула на здобычь або унавздогитъ за татарвою. Ба, ни: це знялась уся Украйна, над-миру бо вже стало терпиты людови: знялась того, щобъ поимстыгысь за зневѣгу йийи правитъ, за наругу надъ йийи вирую та надъ предкивськымы звычаямы и установамы, за посордму церкѣвъ, за збыткування, безправья чужоземныхъ панивъ на Украйни, за драчи, за тѣсносты, за Унью, за соромнѣ пануванья жидивське на хрыстьяньскій земли, за все, що зъ давнихъ-давенъ ссокуплювало и прыбильшало пекельнойи зневѣвысты у козакивъ до ляхивъ.

XII

Молодый, але дужый духомъ, гетьманъ, Степанъ Остряница, поводырювавъ усима незличѣннымы козацькымы сылами. А била ёго сывый Гуня, знающый у воёвыхъ справахъ, товаришъ ёго и порадный.

Восьмеро полковника вело полки козацьки у два-надцять тисячъ. Два енеральни осаулы та енеральный бунчужный слідомъ за Гетьманомъ йікалы. Енеральный хорунжий вивъ велький воёвій корогвь; чы-мало корогвийъ, знамень маялося у далечный; бунчукви товариши несли бунчуки. Багацько було тажъ й иншой старшыны: полковой, обозной та вйськовыхъ товаришивъ и полковыхъ писаривъ, а за нымы, ще цыци и кйвни батовы; свильки було реестровыхъ козакивъ, май-же стилькижъ набралося и охочыхъ. Видусиль знядысь орлы козаки: зъ Чыгрына, зъ Переяслова, зъ Батурына и Глухова, зъ долишнёго й горйшнёго краю Днипрового, зъ усыхъ вершынь и островивъ Днипровыхъ. Вёзличъ кдней та, валохъ возивъ тяглось по поляхъ. А промижъ тымы козакамы, змижы тыхъ висьмохъ полкивъ на выбиръ бувъ самый шонакращый одынь полкъ, а орудувавъ повкомъ тымъ Бульба Тарасъ. Усе давало ёму перевагы надъ усима: и лита, старечи, и знаючисть у справи воёвій, и умйньня орудуваты, якъ слидъ, свойимъ вйськомъ; та й запёклиша видъ усыхъ зненависть до ворогивъ. Самымъ козакамъ навить здавалося занадто вже неощажня ёго лють та жорстокість. Тильки й карности було въ ёго, що паля та шыбыныця; а чы воряду дававъ винъ

на військовій раді, то порада ёго дыхала завжди важкимъ духомъ—выгубою.

Нема на що казати про вси ти кривави воєвѣща, де дали себе знакы казаки, ни про вѣсь поступинный ходъ війны: усе це вышысано по литопсыяхъ. Свидѣмо, яки страшни бувалы війны на Украйни за виру: нема сылы надъ виру! На-вѣкы мицна та гризна вона, явѣ тая нерукотворѣнна скѣля, стоючы середъ моря бурхлывого, минлывого по всякъ часъ. Зпосередъ самѣсинького дна морьського ни дѣйма вона до неба мицны на-вѣкы мурѣ свой; уся зроблена зъ одного сущильного каминю. Звидусиль йїѣ выдко тай простиеннко въ вичи дывыщя вона хвылямъ-гѣрамъ, поузъ йїѣ бигучымъ. Привельке лыхо караблѣви, що натрапе на ню! Трискамы разлытыщя ёго вѣтла снасть, тѣне та лѣмлещя на цурпалычя усе, що ани ё на ёму и тѣжко-жалибнѣ гуканья! гынучого люду рознесѣ по-надъ моремъ ураженый витерь!

По литопсыяхъ оповѣдано, видѣ рѣчи до рѣчи, про те, якъ утйкала ляцька залѣга зъ городивъ, зарятѣваныхъ козакамы,—якъ попереващувалы козаки безсовисныхъ жыдивъ орандаривъ;—якъ несла була тетымановѣ корѣнному, Миколаевѣ Потоцькому, стати зъ великымъ свойимъ військомъ проты цѣйї

залізної сили козацької; та якъ винъ, розбитый и здоганяный, позатоплювавъ у невеличкій рици шонакращу частину свого війська; та якъ у невеличкому мистечци Полонному обляглы ёго гризными хмарами козацьки полки, та якъ винъ, якъ прыйшло ёму скрутно, зпидъ присяги обитувавъ козакамъ за короля и за весь урядъ паньсько-орударський, задовольныты йихъ бажанья про все и повернуты йимъ уси стародавни права и привилля. А не таки жъ булы и козаки, щобъ поквалпылысь на тее; зналы бо вже вони дуже добре, що то воно таке ё ляцька присяга. Тай годи-бъ: вельможному Потоцькому выкрасняцьця конёмъ у шість тысячъ, прывертаячы до себе очивельможныхъ паній та завдаючы задрощивъ паньству; годи-бъ ёму баламутыты на сеймахъ, завдаваючы бучни бёнкеты за-для сенаторивъ, якбы було не зарятувало ёго крайиньське духовныцтво; що було у Полонному. Якъ выйшлы зустричъ козакамъ уси панотци у ясныхъ золотыхъ ризахъ, озъхрыстами та образами, а посампередъ архырей у мытри и въ хрестомъ у руци — лидхылылысь уси казаки гульлявымы головами, ставшы навкдющкы та знявши шапцы. А ни на кого не вважылы-бъ булы тоди козаны, и на самого короля навить; але супроти своей церкви Хрыстовой не звà-

жылысь опирь статы, тай те такы, цо поважальы
козакы свое духовныцтво; Згодився Гетьмань Ос-
тряныця зь полковныцтвомъ пустыты Цотоцького,
умовывшись зь нимъ зпидь прѣсягы, зоставыты
на воли уси украиньски церквы, занедбать давне
ворогуваньня та не робыты ани якої кривды украин-
ському козацству. Однимъ-одынъ шилькы полков-
ныкы не прѣставъ на таку умову. А одынъ той бувъ
Будьба Тарась. Вырвавъ старый жмутъ волося зь
сывой своей головы тай згукнувъ: „Гей, пане Геть-
мане, и вы, панове полковныцтво! Чы подоба жъ
воно отаке не козацке одидо чыныты! Ой не дій-
майте пражымъ ляхамъ выры, бо зрадать, падлюкы!“
Якъ же жъ полковныйшысарь подавъ на листу умо-
ву; а Гетьманъ підписавъ ню рукою власною, Будьба
зявъ зь себе щырий бузать, дорогу турецьку шаб-
лю, зь шонакращаго залѣза, переложывъ ню якъ
очеретѣну на-двое тай шшурѣувъ геть-геть врдстичь
зламкы, додавшы речы: „Прощавайте жъ, панове!
якъ двомъ зламкамъ зь цѣей шабли не злучытысь
зновъ тай не остати зновъ шаблю, то отаке вы и
намъ, панове товариство, бильшь не бачытыся на
цмь свити! Агадьте склыною останнюю рывъ!“ (На
цмь слови голосъ зму вырысь, нишовъ торюю, якась
недовидома тымъ повада вбро и и засмутылысь уси

видъ прорѣчныхъ ёго сливъ): „На остатку вѣку згадайте мене! Думаете, що купили-сте собі згѣду та тышу,—думка, бачь, така, що пануватимете? Эге жь, мовлявъ, пануватимете, та тильки онавшымъ пануваньянямъ: здеруть зъ твоейі чеснойі, пане Гетьмане, головы шкуру, та начынять йійі гречаною полдовою, тай довго бачытумуть йійі по усихъ ярмаркахъ. Не вдержаты й вамъ тежъ, панове, на вѣзжихъ своихъ головъ! Пропадетѣ у сырїй темныци замурѣваннымы, якъ що зъ васъ не здѣймутъ живцемъ червѣнойі сорочки!“

Тай зновъ гукнѣ-погукнѣ Тарасъ, до свойихъ козакивъ обернѣвшыся: „А вы жь щѣ, хлопци-молдци! Кто зъ васъ бажає полягты своею смерттю? Не по пѣчахъ та бабьячыхъ запискахъ, не пѣянымъ по-пидь тѣньню, бия корчмы валяючыся, якъ смердяче пѣдо, а чесною козацькою смерттю, славетною, усимъ на одной постѣди, якъ молодый зъ молодою? А мо', чы не бажаєте повернутыся до-дому та у недѣ-виркы поперевертатыся, перѣвертнями поробытыся, та возыты на козацькихъ сынахъ всѣнзивъ лѣцькихъ?“

— „Ни, ни! За тобою, пане полковнику, за тобою!“
згукнѣвъ Тарасивъ полкъ, а до-йикъ попрыставало чы-мало й иншихъ.
— „А колы за мною, такъ за мною жь, хлопци!“

промовивъ гримно Тарасъ, дужче насунувши на очи шапку, гривно глянувъ на останьцивъ, та поправившись на кони, гукнувъ до свойихъ. „Хай нихто не дорикає намъ вразлывимы ричамы! А нумъ, хлопци, гайда въ гости до кателыкивъ!“ Далі торкнувъ коня острогами и слидомъ за нимъ потягся табуръ усто визъ, а за табуромъ було багацько козакивъ кинно й пйшо; Бульба, обернувшись, погрожавъ очыма останьцямъ, тай гнивный бувъ ёго поглядъ. А нихто не насмивъ зупыныты йихъ. Навичь усёму козацству видходывъ полкъ, а Тарасъ ще довго обертаясь та все погрожавъ.

Смутни стоялы Гетьманъ и полковныкы; уси загалалыся тай довго стоялы мовчки, наче якимъсь тяжкымъ вищуваньямъ прыгнйчени. Недарма про рокувавъ Тарасъ: справдылося ёго про рокуванья. Трохы згодомъ цися зрадливого вчыяку пидъ Каневомъ, настромлено Гетьманову голову на палю, укूपи зъ багатьма шонастаршыхъ козацкыхъ старшынъ.

А де Тарасъ повертаецця? Тарасъ бенкетувавъ зъ своимъ полкомъ по вой Лядчынн; спалывъ висимнадыцятеро мистечкивъ та мало не сорокъ костеливъ и вже бувъ доходывъ до Кракова. Багацько забывъ винъ усяжой панвы; пограбувавъ шонай-

дорогши та шовакраци замкы; порозпечатувалы и порозльвалы козаки сторышни меды й вына, що стоялы у добримь схови по паньокыхъ лѣхахъ; посылы и попалылы дороги сукна, одежу и усякый подтрибъ, який знаходылы по коморямъ. „Ничого не жалкүйте!“ пидмовлявъ тилькы Тарасъ. Не вважалы козаки на чорнобровыхъ било-перехъ панянокъ яснолицыхъ; пры самыхъ вивтаряхъ навить не могли воны зарятуватись: запалювавъ Тарасъ йихъ укуни зъ вивтарями. Багато здіймалось зъ подомья до неба билыхъ, якъ снигъ, рукъ, жалбно гукуючы, що, здаецьця, земля здригнулася-бъ и трава степомъ ехыллася-бъ до-долу видъ живого жалю, але не вважалы ани на вищо запекли козаки, а пиддймаючи спысамы по улыцямъ малыхъ йихъ детей, шпурлялы до йихъ же такы у подомья. „Оце вамъ, вражи ляхы, подмынкы по Остапови!“ примовлявъ Тарасъ. И отаки подмынкы по Остапови справлявъ винъ у кожному евли, помы ляцьке павде-орударьство не вважыло, що выинкы Тарасовы завважувалы билышь, анижъ звичне розбышачьство, та тому жъ такы самому Потоцькому приручыло зъ пьятма пожемы прытьмомъ пйматы Тараса.

Шість день утикалы козаки небытымъ пляхамы видъ усякого наздогону; ледве перемоглись ко-

ни, чымъ-дужь летячы, а такы выхопылы козакывъ зъ лыха. Алежъ и Потоцькый цымъ разомъ здатный бувъ на урѹчене ёму дило: настыгъ винъ козакывъ на берези днестровому, де Вульба обиравъ соби на видпочынокъ покынену та зруйновану крѣпость.

У берези днестровому, надъ самосинькою кручою, выдко було видъ тѣей крѣпосты бурты колыинёго валу та кучугѹры зруйнованого мѹру. Побыта цѣгла та усякый мусоръ вєлалы тѣй кручи тѣмья, що отъ-отъ зѣрвєцця и загудѣ видтиля у Днѣстѣрѣ. Озденькы обѣма сторонамы, що прыпадѣлы до поля, коронный гетьманъ Потоцькый, облигъ козакывъ. Чотыри дни былыся козаки, одбываючысь ваимнѣнямъ та цѣглою. Але вѣтребылы запасы козаки, не змагѣла вже й сыла; наважывсь Тарасъ питы пробѣмъ кривъ ляцькы лавы. Булы й прѣтѣслысь вже козаки, прѣнызѣлы ляцькы лавы, и може, ще разъ вєлугувѣлы-бъ йимъ прудкы кони незрадлѣвы, якъ ось у самому бѣзи зупынывъ Тарасъ коня и згукнувъ: „Стривайте, хлопци! загубывъ люлька съ тютюномъ! не вкочу, щобъ люлька досталась вѣтрклятымъ ляхамъ!“ Та нахылывшыся, ставъ шукаты у трави юльку, невыдлѹчно ёго товаришыку и на мѣври, и на сѹходѣли, дома й у дорози. А тѣмъ часомъ забѣгла згряя ляхивъ тай скопыла ёгозадъ лицы и

ни плечи. Скинувся бувъ винъ усимъ тиломъ, але ни, не посыпалыся додолу, наче груши, якъ бувало, гайдужы, що вхопылы ёго. „Эхъ, старисть—не радисть!“ промовывъ винъ, тай заплакавъ старый—дужый козарлюга. Але невывна старисть: сыда змогла сылу. Трохы не тридцатеро, чоловіка повисло ёму на рукахъ та ногахъ: „А що, піймалася крѣва!“ гукалы ляхы. „Тривай же, тепера треба прыгадаты якою-бъ ёго, старого пса, честю вшануваты“. Тай прысудылы, зъ гетьманьського зволеньня, спалыты ёго живцемъ усимъ навичь. Тута-жъ стояло усхле дерево, зъ розбытою гримомъ верховыною. Прычнұлы ёго валызымы ланцюгамы до стѣббура, а руки гвиздкамы прыбылы, та щобъ звидусісь було выдко козака, пиднялы ёго выще тай зачалы класты пидъ деревомъ костерь. Але не на костерь дывывся Тарасъ, думавъ винъ не про вогонь, що прылагоджувалысь ёго спекты; а пыльнувавъ винъ, бидѣха; на той край, де козакаы одстрилювалысь видъ ляхивъ; ёму зъ высокости усе було выдко, якъ на долоню. „Займайте, хлопци, займайте хутчий!“ гукавъ винъ на козакивъ: „займайте гирку, гонь ва лисомъ; туды вонны не доступляты!“ Але витерь, не домчавъ козакамъ ёго сливъ. „Отъ зшывуть ни-за-що!“ казавъ винъ безвадїйно, тай поглянувъ нызомъ, де лыскавъ,

течучь, Днистёръ. Зъ радости козацьки очи ажъ засялы. Винъ прыздривь, що зза куша выткнулось чотыри човны гүзамы. Зибравшы всю сылу свого голоса, Тарасъ гукнувъ гучно на козакивъ: „Гей, хлопци, до берега привертайте, до берега! Та спускайтесь шляпкѣмъ собъ по-пидъ горою! У бѣрези стоять човны, та уси забирайте, щобъ не було наздогѣну!“

Цымъ разомъ виторъ дмухнувъ зъ иншого краю тай домчавъ ричъ Вульбыну козакамъ. Але за таку поряду тужъ дано ёму такого бѣбѣха обухомъ по голови, що ажъ свить ёму пищомъ переверты.

Пустылыся козаки навзаоводы стѣжкою по-пидъ горою, а вже Ляхы за плечыма! Коли дывляцьця, ажъ шляпкѣ пуляе, у бикъ заходе тай багацько нае у бикъ крюкивъ. „Ну, панѣве, або добуты, або дома не буты! Або рыбку йцты, або жъ на дно ситы!“ Та це проказавшы, на хвильну спынылыся, якъ слово мовыты, дали попидиймавши нагайки, свыснулы, гейкнулы—и татарьски йихъ кони, видбывшы одъ земли, простягысь, якъ эийи, наповитрю, перелетили черезъ провалья, тай шубовствунулы просто у Днистёръ. Тилькы двое не влүчыло: загулы, сердекы, у провалья, тѣпнувышысь зъ выскосты объ камивья, тай загынулы тамъ зъ кивьмы

на виках, не встыгышы и згукнѹты навить. А козаки плывлы уже зъ киньмы та видъязувалы чайкы. Зупынылысь Ляхы надъ провальлямя, дѹвомъ дывѹючы на козацькый надвычайный вчынокъ, та думаючы: чы плыгаты и соби следомъ за козакамы, чы ни, Одынъ молодой полковникъ, жвавый та палкый, ридный братъ тий ляхивкы, що прычарувала бидолашного Андрія, не миркѹючы довго, плыгнувъ на кони зъ усейі сылы следомъ за козакамы: трычи на по-вйтри перевернѹвшысь зъ конемъ, загувъ у провальля, тяжко гѣгнувшы объ гостри скели, счезъ на виках у провальля. Пошматувало ёго гостре каминья, мизокъ ёго, змишавшыся зъ кривью, окронывъ кущи, що по неривныхъ стинахъ у проваллю рослы.

Якъ очутывся Тарасъ видъ обуха та поглянувъ Днистромъ, ажъ козаки вже булы на човнахъ и греблы весламы; кѹли грядомъ сыпалысь на йихъ зъ горы, але не добиралы меты. Лыенувъ очыма старый отаманъ, зрадившы.

„Прощавайте, панове товариство!“ зъ высдкосты Тарасъ гукавъ козакамъ, — „згадуйте мене, та на тую вѣсну зновъ сюды прыбувайте, та добряче погуляйте! А що, бисови ляхы, піймалы? Думаєте, що ё на свити така ричь, щобъ йийі злякався козакъ? По-стривайте, прыстыгне часъ, дизнаѣтесъ, що то воно

є православна українсьська вира! Вже й тепера почувуютьця далєки и близькї народове, що настане зь руськоїи земли свїй царь, тай не буде въ свити чїїи сылы, щобъ ёму не пидхылылась!...“ А пѣломья вже звывалося надь костромъ, лызало ёму ноги, гадомъ червѣнымъ обывваючы стѣбура... Та хибѣ жь є на свити таки вогни, мукы, й сыла така, щобъ замогла козацьку сылу!

Не мала рѣчка Днистеръ, и багатовона має сѣгивь, милїнь, глыбыньня, густыхъ очеретивъ; вылыскуеньця ричне дзеркадо, лунѣе по ёму дзвинкѣ лебедяче ячанья, а пыхатый гоголь прудко плыне по ёму, и фызьба-кулыкївъ, черногузивъ, чайкѣ та й усякого иначого птаство по болонняхъ та очеретахъ. Козакы прудко плылы вузькымы, у два дѣмены, чайкамы, гребучы весламы одностайне, стѣрожко облїнулы милїны, полѣхаючы птаство та про отамана свого розмовляючы.

Видно, что текст ниже является частью рукописного документа, который был оцифрован. В центре документа находится круглая печать или штамп, который частично перекрывает текст. В нижней части документа, под печатью, есть дата и место: "Року Божого 1833, мѣсяця Березоля".

Просымо шановныхъ чытачйвъ полáгодыты пò-
мылкы:

	Напечатано:	Треба чытаты:
на 16,	знызу 1: хымерна . . .	хымёрна.
„ 36,	згоры 5: стецу . . .	степу.
„ 65,	знызу 8: нисытныця . .	нисынѣтныця.
„ 73,	згоры 1: пощле . . .	пошлѣ.
„ 79,	„ 7: йнщи . . .	йнши.
„ 106,	„ 6: збйдла . . .	зблйдла.
„ 113,	„ 8: причарувала . .	прычарувала.
„ 133,	знызу 8: рушныци . . .	рушнѣци.
„ 136,	„ 4: друго . . .	другого.
„ 138,	„ 3: не . . .	на.
„ 164,	згоры 7: ляхывъ . . .	ляхивъ.

The first part of the document discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that every entry should be supported by proper documentation, such as receipts or invoices. This ensures transparency and allows for easy verification of the data.

The second part of the document focuses on the process of reconciling accounts. It describes how to compare the internal records with external statements from banks or suppliers. This step is crucial for identifying any discrepancies and resolving them promptly.

The third part of the document covers the preparation of financial statements. It outlines the steps involved in calculating key metrics such as profit, loss, and net worth. The document provides a clear breakdown of how these figures are derived from the underlying data.

The final part of the document discusses the importance of regular audits. It explains that periodic reviews help to ensure the accuracy and integrity of the financial records. This process also helps to identify any potential areas of improvement or fraud.

